

УДК 351/354+342.9
КП
№ державної реєстрації 0114U001904
Інв. №

**Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет(СумДУ)
40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова,2;
тел. (0542) 334108, факс (0542) 334049**

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор з наукової роботи
д-р фіз.-мат. наук, професор
_____ А.М. Черноус
27.12.2017 р.

**ЗВІТ
ПРО НАУКОВО-ДОСЛІДНУ РОБОТУ**

**Діяльність органів публічної влади щодо забезпечення стабільності та
безпеки суспільства**

**ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ, ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ
РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
(Проміжний)**

Начальник НДЧ
канд.фіз.-мат. наук с.н.с.

27.12.2017

Д. І. Курбатов

Керівник НДР
д-р юр. наук, професор

27.12.2017

А. М. Куліш

2017

Рукопис закінчено 27 грудня 2017 р.

Результати роботи розглянуті науковою радою СумДУ, протокол № 4
від 28 грудня 2017 року

СПИСОК АВТОРІВ

Керівник НДР, директор., професор кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки д-р юр. наук,	<hr/> 27.12.2017	А.М. Куліш (вступ; розділи 1; підрозділи 2.3, 2.4; висновки)
Канд.юр.наук, доцент кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки	<hr/> 27.12.2017	Т. А. Кобзєва (реферат; підрозділи 2.1, 2.2;)
Аспірант кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки	<hr/> 27.12.2017	Ю.Л.Большіт (підрозділ 3.1)
Аспірант кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки	<hr/> 27.12.2017	В.О.Бурбика (підрозділ 3.2)
Аспірант кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки	<hr/> 27.12.2017	К.Д.Янішевська (підрозділ 3.3)
Аспірант кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки	<hr/> 27.12.2017	О.В.Батраченко (підрозділ 3.4; висновки)

РЕФЕРАТ

Звіт про НДР: 142с., 2 табл., 116 джерела.

ПРОКУРАТУРА, ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА, ДЕРЖАВНІ ПОДАТКОВІ ОРГАНИ, СУДИ, ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА СУСПІЛЬСТВА, ПУБЛІЧНА ВЛАДА, ФІНАНСОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ, АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС, БАНКІВСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ, НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА КРАЇНИ.

Мета і задачі дослідження. Мета дослідження полягає в тому, що досліджуються загальнотеоретичні та практичні питання забезпечення безпеки фінансової системи України в нових економічних умовах. На прикладі банківської системи України розглянуті можливості створення окремого інституту кримінально-правової охорони банківської діяльності з метою зміцнення рівня її захищеності як складової фінансової системи держави.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають в результаті діяльності Національної поліції України у сфері забезпечення стабільності та безпеки суспільства.

Предмет дослідження є діяльність Національної поліції України, у сфері забезпечення стабільності та безпеки суспільства.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження склали загальнонаукові і спеціальні методи, а саме: системний аналіз, логіко-семантичний, системно-структурний, порівняльний методи. Використання методів аналізу та синтезу дозволили сформулювати пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства. Нормативно-правовою базою є Конституція України, Кодекси України, Закони України, інші підзаконні нормативно-правові акти.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що на основі наукових здобутків, законодавства та практики його реалізації проведено комплексне дослідження діяльності органів Національної поліції України та розкрито особливості забезпечення стабільності та безпеки суспільства в умовах реформування законодавства. У результаті проведеного дослідження сформульовано ряд наукових положень і висновків, які були опубліковані у фахових виданнях та доповідалися на наукових конференціях.

ЗМІСТ

С.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	5
1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	8
1.1 Поняття фінансової системи України як об'єкта управління.....	8
1.2 Мета, принципи та структура фінансової системи України.....	21
2 ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ КРАЇНИ.....	35
2.1 Об'єктивна необхідність удосконалення кримінального законодавства України щодо забезпечення безпеки банківської діяльності як складової фінансової системи.....	35
2.2 Кримінально-правовий захист банківської діяльності в Україні на сучасному етапі.....	44
2.3 Легалізація коштів, отриманих злочинним шляхом в сфері банківської діяльності.....	52
2.4 Зарубіжний досвід забезпечення безпеки діяльності банківської установи як інституту фінансової системи.....	63
3 АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЯК СУБ'ЄКТІВ ЗАХИСТУ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	70
3.1 Поняття адміністративно-правового статусу правоохоронних органів.....	70
3.2 Адміністративно-правовий статус Служби безпеки України як суб'єкта захисту фінансової системи держави.....	77
3.3 Адміністративно-правовий статус податкової міліції як суб'єкта захисту фінансово-економічної безпеки України.....	92
3.4 Повноваження МВС України як суб'єкта захисту фінансової системи держави в умовах його реформування.....	107
ВИСНОВКИ.....	130
Перелік джерел посилання.....	132

ВСТУП

Розвиток національної економічної системи прямо залежить від рівня забезпеченості національної безпеки країни. На жаль, у сучасних умовах функціонування нашої держави на національній безпеці України негативно позначаються зовнішні фактори, які стримують розвиток економіки та дестабілізують злагоджене функціонування фінансової системи країни. Поряд із цим подальше становлення та розвиток фінансової системи України також залежать від умов, що характеризують співвідношення попиту і пропозицій на певні товари й послуги серед населення.

В основах економічної теорії економічна безпека держави визначається як такий стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечуються гарантований захист національних інтересів, соціально орієнтований розвиток країни і достатній економічний та оборонний потенціали. Фінансова безпека в системі економічної безпеки держави визначається як ступінь захищеності її фінансових інтересів, такий стан фінансової, грошово-кредитної, бюджетної, фіскальної, валютної, банківської, інвестиційної, митно-тарифної, розрахункової та фондової систем, що характеризується збалансованістю й спроможністю держави ефективно формувати та раціонально використовувати фінансові ресурси. Таким чином, ми розглядаємо фінансову безпеку держави у системі її економічної безпеки, яка є, у свою чергу, важливою складовою національної безпеки України.

Національна безпека країни відображає її здатність протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам, проте в нових політичних та економічних умовах на фоні змін і реформування, зокрема, й фінансових інститутів, стрімко зростає рівень вчинення адміністративних та кримінальних правопорушень, що посягають на стабільне функціонування фінансової системи країни. Оскільки фінансові інститути, на наш погляд, можна розглядати як інструменти економічного розвитку, вважаємо, що правопорушення, що вчиняються у сфері фінансової діяльності, негативно позначаються як на функціонуванні самих її фінансових інститутів, так і на розвитку економіки країни в цілому. Ця проблема потребує пошуку ефективних шляхів її вирішення не лише в теоретичному

аспекті, й у практичній площині. Так, недостатньо ефективна діяльність правоохоронних органів щодо запобігання, розслідування та розкриття правопорушень, що посягають на стабільне функціонування фінансової системи, вочевидь потребує прийняття рішень щодо кардинальних змін в організації їх діяльності в цьому напрямку.

Потребують вирішення найбільш актуальні проблеми функціонування фінансової системи України в кризових умовах, що вимагає, з одного боку, урахування позитивного міжнародного досвіду з цих питань, а з іншого – вироблення послідовної стратегії, спрямованої на зміцнення фінансової системи країни шляхом оптимізації діяльності державних структур, які забезпечують безпеку її функціонування.

Формування ефективної системи боротьби з правопорушеннями у фінансовій системі країни неможливе без злагодженої роботи системи правоохоронних органів. Вибіркові статистичні дані Генеральної прокуратури України свідчать, що лише за січень – серпень 2016 року у сфері господарської діяльності, пов'язаної зі страховою та фінансовою діяльністю, вчинено 811 злочинів. При цьому серед них пов'язаних із грошовим посередництвом – 491 кримінальне правопорушення, пов'язаних із діяльністю центрального банку – 298 кп, іншими видами грошового посередництва – 193 кп. Надання інших фінансових послуг, крім страхування та пенсійного забезпечення, – 263 кп, з яких, пов'язаних із фінансовим лізингом – 2 кп, іншими видами кредитування – 26 кп. Окрім зазначених злочинів, пов'язаних зі страхуванням, перестрахуванням та недержавним пенсійним забезпеченням, крім обов'язкового соціального страхування, вчинено – 4 кп, а пов'язаних із допоміжною діяльністю у сферах фінансових послуг і страхування – 49 кп.

У монографії авторами наведений аналіз функціонування фінансової системи країни в умовах економічної кризи, визначені найуразливіші її інститути, які найбільшою мірою зазнають посягань із боку правопорушників. Запропоновані зміни до чинного законодавства, що позитивно впливатимуть на подальше ефективне функціонування фінансової системи. На прикладі банківської системи, що є складовою фінансової системи, в монографії надане авторське бачення

вдосконалення системи кримінально-правової охорони банківської діяльності, що, напевно, матиме позитивний вплив на зміцнення її безпеки та убезпечення від злочинних посягань під загрозою застосування кримінальних покарань.

Робота авторів виконана в рамках проекту «Удосконалення системи правоохоронних органів щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки України», який пройшов конкурсний відбір та отримав фінансування з подальшим виконанням робіт і розробок за рахунок коштів загального фонду державного бюджету (Наказ МОН України від 15.08.2016 р. № 973, державний реєстраційний номер 0116U006814).

1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

1.1 Поняття фінансової системи України як об'єкта управління та предмета адміністративно-правового регулювання

Держава як універсально-політична форма організації суспільства має ряд ознак, ними є: суверенітет, територія, державна влада, народ, механізм держави, система податків, державні символи, а також фінансові ресурси. Саме за рахунок акумулювання та розподілу фінансів забезпечується розвиток усіх сфер виробництва у цілому та суспільних відносин зокрема, що існують в державі. Тому питання фінансової стабільності, фінансового розвитку країни, фінансової безпеки та соціалізації фінансової політики неодноразово ставали предметом вивчення практичних та наукових діячів, для яких економічний розвиток держави у процесі світових глобальних перетворень є ключовими сферами буття.

Досліджуючи фінансову систему нашої держави важливо акцентувати увагу на тому, що ця категорія вживається у різних джерелах та значеннях. Вона є предметом вивчення економічних, історичних, правових наук тощо. Тому важливо відмежувати фінансову систему як сукупність відносин, що регулюють рух грошових коштів, і як систему понять, категорій адміністративно-правового змісту, закріплених у чинному й міжнародному законодавствах.

На підтвердження того, що фінансова система є правовою категорією, засвідчує законодавець. Так, стаття 92 Конституції України закріплює положення про те, що виключно законами України встановлюються: а) Державний бюджет України і бюджетна система України; б) система оподаткування, податки і збори; в) засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків; г) статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України; г) порядок утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргів; д) порядок випуску та обігу державних цінних паперів, їх види і типи [1]. Правове розуміння фінансової системи – це насамперед сукупність установлених нормативними правовими актами характеристик фінансової системи, що мають форму нормативних вимог до режиму її функціонування (фінансове законодавство, передбачені в нормах засоби і способи

стабілізації фінансової системи, фінансова політика в її правових формах, функції, а також методи діяльності в рамках фінансової системи, що реалізуються в діях конкретних уповноважених суб'єктів [2, с. 30].

Звужуючи коло наукових пошуків, зазначимо, що фінансові ресурси поділяються на приватні (недержавні) та публічні (державні), що також є предметом вивчення різних галузей права. Тобто публічно-правові відносини, що є безпосереднім об'єктом адміністративно-правового регулювання, не лише охоплюють сферу правовідносин між фізичними та юридичними особами, й спрямовані на об'єкти матеріального світу. Тобто члени суспільства та суб'єкти публічної адміністрації уповноважені одночасно, спільно і привселюдно використовувати на власний розсуд (у межах визначеної законом компетенції) публічне майно (зокрема фінансові ресурси) задля досягнення публічної мети. Коштами, які належать до публічних фінансів, розпоряджаються органи державної влади, органи місцевої влади та місцевого самоврядування через відповідні фонди. До публічних фінансів можна віднести й ті фонди, що їх створюють для задоволення інтересів певних груп населення. У державі чітко визначені джерела надходження публічних коштів, адміністративні процедури їх накопичення, перерозподілу та використання. Саме джерело надходження і процедура витрачання характеризують сутність публічних коштів, визначають їх вид, а тому виділяють різні види коштів.

До складу приватних (недержавних) фінансів входять кошти, що належать приватним особам та домогосподарствам, юридичним особам тощо. Такі кошти є предметом регулювання норм цивільного права. Але водночас зазначені фінансові ресурси за певних обставин підлягають до адміністративно-правових норм, наприклад адміністрування податків, зборів та інших загальнообов'язкових платежів, а тому правовідносини перетворюються з приватних на публічні.

Ще одним фактором підвищеної уваги фахівців до функціонування та забезпечення фінансової системи держави як теоретиків, представників економічної, фінансово-правової та адміністративної наук, так і практиків є тісний зв'язок фінансової сфери і політики. Обумовлено це тим, що політичні перетворення в будь-якому разі впливають на стан фінансової системи нашої

держави. В одних випадках такі процеси мають стабілізувальний характер, а в інших, навпаки, – призводять до дисбалансу всієї сфери фінансових правовідносин.

Проте, перш ніж ми почнемо вивчати фінансову систему як об'єкт управління та формувати її як предмет адміністративно-правового регулювання, важливо визначити зміст цієї категорії, оскільки ані в чинному законодавстві, ані в науці немає єдиного визначення цього поняття, а лексичне тлумачення має істотне практичне значення. Результатом такого тлумачення є виявлення прямого або переносного значення слів, зокрема через фразеологічне та етимологічне тлумачення, адже слово – це звуковий або письмовий знак, за допомогою якого передається певна інформація, але серед слів виокремлюють терміни. Так, п. 1 ст. 31 Віденської конвенції про право міжнародних договорів [3] формулює припис щодо тлумачення не слів, а саме «термінів». Термін – це слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки. У вітчизняному законодавстві трапляється також слово «поняття», що, у свою чергу, є відображенням у мисленні речей і явищ об'єктивного світу та їх властивостей. Поняття в енциклопедіях і тлумачних словниках визначають як форму мислення, результат узагальнення істотних ознак об'єкта дійсності. Тобто поняттям є єдність явища і слова. Тому коли мова йде про тлумачення слів, то переважно мається на увазі тлумачення термінів (понять) [4, с. 481–482].

Отже, термін «фінанси» як основна складова фінансової системи походить від латинського слова *finantia*, що означає обов'язкову сплату грошей. На думку окремих дослідників, фінанси виникли разом із появою перших державних утворень, певна річ, що змістовне навантаження цього терміна значно відрізнялося від того, яке ми використовуємо в умовах сьогодення. Але властивості певної мінової вартості, певна річ, були для них характерними. У сучасному розумінні «фінанси» почали використовувати в Італії у XVIII столітті. Тоді цей термін означав мобілізацію грошових засобів державою для виконання своїх функцій [5, с. 133]. Не будемо детально зупинятися на історичних екскурсах розвитку даної категорії, лише зазначимо, що в період із XVIII до XIV століття термін «фінанси» пов'язують із розрахунками, строками платежів, погашенням

грошових зобов'язань, виплатою коштів тощо. На подальше тлумачення та зміст даної категорії вплинув арійський корінь, що означав «хитрий, підступний», що є важливими ознаками для осіб, залучених до реалізації грошових операцій в середні віки. І лише у XVI –XVII століттях «фінанси» почали використовувати для характеристики господарської діяльності держави та її ресурсів [6, с. 5].

На території сучасної України міжнародні фінансові операції у початкових, нерозривних формах зародилися у грецьких чорноморських полісах та скіфських степових поселеннях приблизно у VII столітті до н. е. Появу перших срібних монет пов'язують зі стародавніми містами Ольвією та Херсонесом. Гроші власної чеканки цих міст мали досить обмежений, навіть локальний обіг. Власні монети київські князі почали карбувати лише наприкінці I тисячоліття н. е. [7, с. 14].

На сьогоднішній день фінанси є багатостороннім і складним явищем, що має цілу низку ознак, а саме: 1) вони тісно пов'язані із самою сутністю та функціями держави; 2) є специфічними, однорідними відносинами між державою, юридичними та фізичними особами з приводу формування, розподілу та використання централізованих та децентралізованих грошових фондів; 3) поява таких грошових відносин спричинена наявністю держави як органу управління; 4) функціонують як інструмент розподілу сукупного суспільного продукту та одночасно забезпечують контроль за поділом його на частини; 5) спрямовані на забезпечення та реалізацію основних потреб суспільства тощо. Більше того, відсутність у суб'єктів публічної адміністрації таких коштів унеможливорює здійснення ними адміністративної діяльності, виконання будь-яких завдань та функцій. Тому формування фондів публічних коштів, їх використання, контроль такого використання – невід'ємна складова діяльності будь-якого суб'єкта господарювання. У свою чергу, брак фінансових ресурсів є передумовою поширення в суспільстві і державних органах негативних соціальних проявів [8, с. 497].

Варто акцентувати увагу на тому, що фінанси як предмет правового регулювання не варто ототожнювати виключно з грошима, що є значно вужчою категорією. Певна річ, сфери функціонування грошей і фінансів перетинаються в певному сегменті, вони взаємозв'язані та взаємозалежні, але не тотожні, оскільки

фінансовими інструментаріями можуть бути також цінні папери, валютні цінності й т. ін. Тому фінанси як правова категорія можуть розглядатися в двох аспектах: 1) у широкому (міжгалузевому) та 2) у вузькому (фінансово-правовому). Де в першому значенні фінанси є затребуваним поняттям для багатьох галузей права, а тому мають відповідно міжгалузевий характер. В іншому випадку мова йде виключно про спеціально-галузевий характер даної категорії, тобто виражаються однорідні фінансово-правові відносини.

У свою чергу, під терміном «система» варто розуміти цілісний комплекс відмежованих, взаємозв'язаних і взаємодіючих один з одним елементів, який утворює особливу єдність із середовищем та є одночасно елементом системи більш високого порядку [9, с. 16–17]. На підставі викладеного стає зрозумілим, що будь-яка система, зокрема й фінансова, містить у собі певний набір зв'язків, які, з одного боку, об'єднують множинність у ціле, надаючи системі стійкого характеру (такі зв'язки Р. С. Мельник називає системоутворювальними або зв'язками структури), а з іншого – мають місце зв'язки організації, що дозволяють системі розвиватися, вдосконалюватися, тобто активно реагувати на зміни як усередині системи, так і ззовні [10, с. 22].

Фінанси, складаючи цілісну, однорідну систему, передбачають певну внутрішню видову диференціацію. Обумовлена вона більш детальним, спеціальним аналізом внутрішніх складових частин фінансів, що відрізняються специфічними особливостями й режимами. У цих умовах однорідні, єдині за формами і методами формування або розподілу коштів відносини визначаються як фінансовий інститут. Наявність єдиних за своєю природою і змістом, але розрізнених за формою фінансових інститутів обумовлена багатоманітністю сфер застосування фінансів та напрямками їх реалізації. Отже, фінансова система, будучи невід'ємною складовою соціально-економічної, політичної та правової систем на національному рівні і міжнародної фінансової системи в цілому, становить складний, динамічний і відкритий організм. Складність фінансової системи, як зазначає А. С. Нестеренко, визначається неоднозначністю складових її елементів, різнохарактерністю зв'язків між ними, їх структурною різноманітністю. Це викликає різноманітність і відмінність елементів фінансової

системи, їх взаємозв'язків, тенденцій, змін складу та стану системи, множинність критеріїв їх діяльності [11, с. 10].

У доктринальних джерелах ми можемо знайти цілу низку авторських визначень і трактувань фінансової системи. Фактична необхідність у використанні доктрини при тлумаченні окремих категорій обумовлює пряме використання доктрини у разі відсутності нормативного визначення понять та неможливості з'ясувати значення терміна, виходячи зі змісту актів законодавства. Так, фахівці у галузі економіки визначають, що фінансова система – це система форм і методів формування, розподілу та використання фондів коштів держави та організацій, тобто це певні грошові процеси [12, с. 48]. Б. А. Карпінський та О. В. Герасименко визначають фінансову систему як взаємозв'язане поєднання процесів об'єктивного розподілу вартості валового внутрішнього продукту та суб'єктивного впливу на нього державної політики в існуючому економіко-правовому просторі, а фінанси в їх чистому вигляді лише як цінні папери та відповідні фонди їх формування, руху і використання [13, с. 10–12]. В. Д. Базилевич та Л. О. Баластрик формують визначення фінансової системи через призму фінансових відносин. Вони виділяють три сфери таких відносин: фінанси населення, фінанси підприємств та фінанси держави [14, с. 8–10].

Деякі автори наголошують, що поняття «фінансова система» застосовується у двох значеннях: як сукупність установ та їх посадових осіб, які займаються грошовими операціями і як система фінансових відносин. При цьому, як зазначалося вище, поняття «система» передбачає обов'язкову наявність зв'язків. Тому фінансова система – це сукупність різних сфер або ланок фінансових відносин, кожна з яких має особливості щодо формування та використання фондів коштів держави [15, с. 27]. Розуміють під фінансовою системою і сукупність усіх механізмів, за допомогою яких здійснюється рух фінансових потоків [16, с. 757].

Якщо узагальнити позицію юристів-фінансистів щодо природи та змісту фінансової системи, то в пригоді можуть стати праці Е. Д. Соколової та С. В. Запольського, які неодноразово у своїх працях порушують питання стосовно з'ясування сутності правової природи фінансової системи. Продовжуючи зазначені наукові пошуки та підтримуючи позиції названих авторів, О. П. Орлюк

виділяє три концепції розуміння змісту правової природи «фінансової системи», ними є фондова, інституційна та посуб'єктна концепція. У рамках фондової концепції автор пропонує здійснювати класифікацію, виходячи з особливостей фінансових фондів, властивих національній економіці. У даному випадку фінансову систему утворюють бюджет, позабюджетні фонди, кредитний фонд, страховий фонд, фінансові ресурси суб'єктів господарювання з подальшою диференціацією типів та видів фінансових фондів. Інституційна концепція виходить із функціональної своєрідності окремо існуючих фінансових інститутів, таких як державні доходи, державні видатки, страхування, державний і банківський кредити, грошовий обіг тощо. Посуб'єктна концепція базується, на думку автора, на визначенні органу, що керує фондом або інститутом або володіє речовим правом того чи іншого виду мобілізаційних фінансових ресурсів. Ними є бюджет, позабюджетні фонди, фінанси суб'єктів господарювання, кредитний та страховий фонди, муніципальні фінанси, інвестиційні ресурси тощо [15, с. 28].

Про те, що фінансова система є складною правовою категорією, наголошує й О. М. Ашмаріна. Авторка визначає фінансову систему як складний комплекс систем або «систему систем», яку необхідно розглядати, по-перше, обов'язково як наукову категорію з позицій форми та змісту; по-друге, факультативно, в розрізі численних можливих класифікацій, а саме як сукупність органів, що здійснюють фінансову діяльність, як систему методів, за допомогою яких здійснюється ця діяльність, як систему функцій фінансової діяльності, як систему інформаційних джерел, оскільки фінанси є основним інформаційним джерелом при здійсненні інших напрямів державної діяльності, та як інші сукупності [17, с. 33–34]. Вдалим є визначення М. В. Грідчиної, яка стверджує, що фінансова система – це сукупність взаємозв'язаних і урегульованих фінансово-правовими нормами різних груп фінансових відносин (фінансових інститутів, ланок фінансів та інших), за допомогою яких держава формує, розподіляє та використовує централізовані й децентралізовані фонди коштів. При цьому специфіка фінансової системи не вичерпується лише особливостями складових її елементів, а полягає передусім у характері зв'язку [18, с. 5].

Дослідження окремих наукових підходів до формування та визначення поняття «фінансова система» дають нам підстави стверджувати, що дана категорія є об'єктивно необхідною, але ні на теоретичному, ані на практичному рівнях вона стихійно не проявляється. Тобто всі про неї говорять, але чіткого та загальноприйнятого висвітлення в джерельній базі знайти не вдається. Така невизначеність негативно впливає на розвиток правовідносин, що виникають в процесі реалізації державного управління сферою формування, розподілу і використання фондів коштів держави. Тому дуже важливим завданням як науковців, так і практичних діячів є необхідність сформулювати та закріпити на законодавчому рівні визначення такої правової категорії, як «фінансова система», та забезпечити якісне її тлумачення та правозастосування. Такий підхід дасть можливість оптимізувати державне управління сферою фінансів. Отже, під фінансовою системою України пропонуємо розуміти сукупність фінансово-правових відносин та інститутів щодо організаційно-правового об'єднання коштів бюджетної і банківської систем, небанківських фінансових установ, підприємств, установ та організацій усіх форм власності та окремих осіб і громадян, що є об'єктом державного регулювання органами управління фінансами, яке провадиться з метою задоволення потреб держави у фінансових ресурсах.

Так, фінансова система як об'єкт державного управління є підвідомчою сферою, тобто безпосереднє управління процесами формування, розподілу та використання публічних грошових коштів покладено на спеціально уповноважені органи державної влади, які здійснюють управлінські функції від імені держави та в межах чітко визначеної компетенції. У новому тлумачному словнику української мови «об'єкт» розшифровується як явище, предмет, особа, на які спрямована певна діяльність, увага та ін. [19, с. 392]. І з точки зору системного підходу об'єктом будь-якого управління є все суспільство, для якого управління є іманентним елементом [20]. Але такий підхід не є коректним із правової точки зору, оскільки у суспільстві є фізичні та юридичні особи, недержавні організації, які підлягають прямому державному регулюванню та управлінню з боку органів виконавчої влади. Тому важливо виокремлювати підпорядковані суб'єктам органи виконавчої влади, сектори державного управління (зокрема, фінансову систему),

галузі промисловості, державні установи, підприємства, організації як об'єкти владно-розпорядчої діяльності.

Таким чином, фінансова система України як об'єкт управління підпорядковується владній волі суб'єкта управління і виконує його рішення, тобто забезпечуються зміст і сутність загальноправової категорії «система», а саме: між суб'єктом та об'єктом державного управління не існує абсолютних меж – система, яка управляє, будучи суб'єктом відносно того чи іншого об'єкта, сама, у свою чергу, може бути об'єктом управління з боку іншого суб'єкта. В умовах демократичної, правової, соціальноорієнтованої держави адміністративне управління фінансовою системою спрямоване на забезпечення насамперед прав і свобод людини та її законних інтересів у сфері акумулювання та розподілу публічних коштів. Відтак ефективне функціонування фінансової системи залежить від організації управління нею. Управління фінансами, як і будь-якою іншою системою, вміщує дві основні складові: органи управління та форми і методи управлінської діяльності. Основним завданням органів управління фінансовою системою, у свою чергу, є забезпечення злагодженості у функціонуванні окремих сфер і ланок фінансових відносин. Це досягається чітким розмежуванням функцій і повноважень між фінансовими органами та інституціями [21]. Тому управління фінансовою системою держави містить у собі ряд функціональних елементів серед яких варто виділити такі: прогнозування, планування, оперативне управління, контроль і регулювання.

Управління фінансовою системою держави здійснюють Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України та органи місцевого самоврядування. Центральне місце в управлінні фінансами в Україні, як і в будь-якій іншій державі, посідає Міністерство фінансів України, що є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову і бюджетну політику; не менш важливими є також Державна фінансова інспекція України, Державна казначейська служба України.

Окрім перелічених органів державного управління фінансова система є об'єктом управління:

- Державної фіскальної служби України [22], що реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску;

- Рахункової палати [23], яка від імені Верховної Ради України здійснює контроль за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням;

- Національного банку України, який є основною фінансовою інституцією у сфері грошового ринку. Саме він здійснює емісію грошей, що є інструментом фінансових відносин, і регулює грошовий обіг у країні. Важливе завдання Національного банку – організація ефективного функціонування кредитної системи. Він проводить реєстрацію комерційних банків і видає ліцензії на окремі види банківських операцій (наприклад, валютні операції). Національний банк здійснює нагляд за діяльністю комерційних банків за допомогою встановлення економічних нормативів (мінімального розміру статутного фонду, показників ліквідності й платоспроможності та ін.) і розмірів обов'язкових резервів. Важливими його функціями в банківській системі є забезпечення проведення міжбанківських розрахунків та кредитування комерційних банків, тобто він є банком банків. Він виконує агентські послуги з розміщення державних цінних паперів та обслуговування державного боргу, організовує касове виконання бюджету, проводить міжнародні розрахунки держави. Національний банк здійснює валютне регулювання і визначає офіційні курси валют чи валютні коридори [21] тощо.

На фінансову систему як сферу державного управління поширюються норми права, зокрема адміністративного, вони й створюють предмет правового регулювання. Таким чином, предмет адміністративно-правового регулювання відповідає на запитання, що регулюється нормами права. В. К. Колпаков визначає, що предмет адміністративного права складають відносини, які виникають у результаті владної виконавчо-розпорядчої діяльності органів

державного управління щодо виконання публічного зобов'язання [24, с. 33]. Фінансова система в контексті адміністративно-правового регулювання є складним поліструктурним утворенням, до якого варто віднести відносини:

а) державного управління щодо формування та використання публічних коштів грошових фондів та інші управлінські відносини, об'єднані предметом відання під назвою «відносини публічного управління»;

б) відносини відповідальності за порушення встановлених правил, тобто відносини адміністративної відповідальності;

в) відносини, що виникають за ініціативи об'єктів публічного управління при їх зверненні до державно-владних органів та органів місцевого самоврядування – сервісні відносини (послуги).

Таким чином, фінансова система як предмет адміністративно-правового регулювання передбачає дослідження:

– управлінської складової організаційно-правового об'єднання коштів бюджетної і банківської систем, небанківських фінансових установ, підприємств, установ та організацій усіх форм власності й окремих осіб та громадян;

– відносин, що виникають у зв'язку з розробленням і прийняттям різного роду публічних та індивідуальних рішень щодо реалізації прав приватних осіб;

– відносин, пов'язаних із розглядом різного розу скарг на діяльність органів державної влади, для яких фінансова система є безпосереднім об'єктом управління;

– відносин, пов'язаних із застосуванням адміністративного примусу.

Із викладеного можемо зробити висновок, що невід'ємною рисою складових предмета адміністративно-правового регулювання є публічна спрямованість фінансової системи, тому що адміністративне право урегульовує публічні правовідносини [25, с. 59]. А тому об'єктом управління, як уже зазначалося вище, будуть виключно публічні кошти, тобто кошти державного бюджету, бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів, кредитні ресурси, надані під державні та місцеві гарантії, кошти Національного банку України, державних банків, державних цільових фондів, Пенсійного фонду України, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також кошти

суб'єктів господарювання державної і комунальної власності, отримані від їх господарської діяльності [26].

До цього часу в науці використовували поділ фондів коштів держави на централізовані та децентралізовані. Певна річ, нас більше цікавлять централізовані фонди коштів фінансової системи нашої держави, тому що вони є публічними фондами. Саме за їх рахунок задовольняється публічний інтерес, і держава виконує свої функції. Ці фонди перебувають у розпорядженні держави як безпосереднього суб'єкта публічної влади (державний бюджет, пенсійний фонд тощо) та органів місцевої виконавчої влади і місцевого самоврядування (місцеві бюджети, місцеві фонди коштів, сформовані за рішенням органів місцевої влади).

За рахунок мобілізованих до централізованих фондів коштів фінансуються державні та місцеві видатки, здійснюються капітальне будівництво, інвестиційна та інноваційна діяльність, утримуються виробничі та невиробничі сфери. Для таких коштів характерними є такі ознаки:

- ці кошти фінансової системи наявні в щоденному житті кожного учасника суспільних відносин;
- формуються та використовуються з особливою і винятковою метою – забезпечення індивідуальних, суспільних та державних інтересів;
- стосовно них встановлено (нормами адміністративного права) особливі юридичні режими акумулювання, розпорядження та використання;
- щодо розпорядження деяких централізованих фондів коштів фінансової системи України можуть встановлюватися обмеження щодо їх реалізації;
- рішення про розподіл таких коштів приймається виключно суб'єктом державної влади в порядку встановленої законом процедури одночасно з оформленням відповідного розпорядчого акта;
- централізовані фонди коштів фінансової системи є засобом виконання органами державної влади їх завдань і функцій щодо реалізації та забезпечення фізичним і юридичним особам їх прав, свобод та законних інтересів, а також задоволення суспільних потреб;

– фінансова система України в цілому та централізовані фонди коштів зокрема охороняються державою, органами місцевого самоврядування та спеціально створеними для цього органами.

Але в ході дисертаційного дослідження ми не будемо обмежуватися лише централізованими фондами коштів, оскільки до фінансової системи входять й децентралізовані фонди коштів, що по суті є власністю державних і муніципальних підприємств, установ, організацій, яким вони були передані державою та власністю окремих суб'єктів господарювання. Такі кошти не можуть використовуватися прямо органами державної влади для фінансування видатків держави, але фінансові ресурси, вміщені до децентралізованих фондів коштів, перебувають в обігу і дають можливість отримати доходи не лише своїм безпосереднім власникам, а й учасникам, що беруть участь в обігу (наприклад, фінансовим інституціям, у яких відкрито рахунки або які емітують цінні папери), а також державі, у вигляді додатково отриманих унаслідок обороту фінансових ресурсів податків або дивідендів, якщо держава є власником [15, с. 25].

Таким чином, фінансова система України як об'єкт управління та предмет адміністративно-правового регулювання тісно пов'язана із самою суттю та змістом державної влади. Вона є тим ресурсом і джерелом, за допомогою якого забезпечується функціонування усіх сфер суспільних відносин як на національному, так і на міжнародному рівні. Усі фінансові інститути, що існують у державі, діяльність яких забезпечуються нормами адміністративного права, а також правовідносини, що виникають у процесі реалізації фінансової діяльності органів публічної адміністрації і становлять фінансову систему України.

1.2 Мета, принципи та структура фінансової системи України

Будь-яка діяльність має свої цілі, завдання та напрямки реалізації (досягнення) таких цілей, тобто те, що хоче здобути хтось у результаті своєї діяльності і є метою. В умовах ринкової економіки основною стратегічною метою фінансової системи є створення таких умов, за яких відтворення національного продукту буде здійснюватися при повній зайнятості населення і низькому рівні інфляції, тобто тих обставин, коли буде забезпечуватися макроекономічна стабільність. Мета не є сталою категорією. Вона може змінюватися залежно від того, який курс соціально-економічного та політичного розвитку обрала держава. Але в будь-якому випадку ми повинні розуміти, що основною метою розвитку будь-якої сфери суспільних відносин, зокрема й фінансової, повинна бути побудова правової держави та розвиток у її межах громадянського суспільства, спроможного забезпечити достатній життєвий рівень його громадян та бути конкурентоспроможним учасником міжнародних правовідносин.

Україна – молода держава, тому її економіка перебуває в перехідному стані. За таких обставин фінансова система є найбільш уразливою та нестійкою категорією, на яку впливають як макроекономічні, так і мікроекономічні чинники й фактори. Тому важливим в її функціонування в даних умовах місця і часу є забезпечення балансу між усіма її структурними елементами та забезпечення їх поступового розвитку.

Мета є збірним поняттям, особливо у контексті функціонування фінансової системи. Підтвердження цього ціла низька нормативно-правових актів, що забезпечують організаційно-правову форму фінансової системи України. Основними серед них варто виділити такі:

- Бюджетний кодекс України;
- Податковий кодекс України;
- Митний кодекс України;
- Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», затверджена Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015;

- Програма діяльності Кабінету Міністрів України, затверджена Постановою Верховної Ради України від 11 грудня 2014 року № 26-VIII;
- Угода про Коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» від 27.11.2014 р.;
- Лист про наміри та Меморандум про економічну і фінансову політику від 21 липня 2015 року (в рамках угоди з МВФ про Механізм розширеного фінансування (EFF));
- Положення про Міністерство фінансів України, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 375, та ряд інших, не менш важливих нормативно-правових актів.

Аналіз зазначених документів дав нам можливість сформулювати мету фінансової системи, що містить сукупність цілей, які ставить держава до певних інститутів фінансової системи з метою реалізації державної фінансової та бюджетної політики, державної політики у сфері організації та контролю за виготовленням цінних паперів, документів суворої звітності, бухгалтерського обліку, випуску і проведення лотерей, а також формування та реалізація державної політики у сфері державного фінансового контролю, казначейського обслуговування бюджетних коштів, запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та єдиної державної податкової, митної політики, державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового та митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску, державної політики у сфері видобутку, виробництва, використання та зберігання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння, їх обігу та обліку [27]. Такими ключовими цілями є:

- 1) забезпечення стійкості, прозорості та передбачуваності бюджетної політики, для досягнення та реалізації якої необхідно виконати такі завдання:
 - а) забезпечення макроекономічної та фіскальної стабільності у середньостроковій перспективі;
 - б) забезпечення оперативної інформаційно-аналітичної підтримки

бюджетного процесу; в) створення та забезпечення функціонування єдиного веб-порталу використання публічних коштів;

2) удосконалення системи управління державними фінансами та запровадження середньострокового бюджетного планування. Відповідно для реалізації необхідно впровадити Стратегію розвитку системи управління державними фінансами, а також створити та упровадити інтегровану систему фінансового менеджменту;

3) якісне удосконалення системи оподаткування та фінансової звітності, модернізація методології бухгалтерського обліку з урахуванням вимог міжнародних стандартів, підвищення рівня митної безпеки. Основними завданнями у цьому напрямку є:

1) розроблення ефективних нормативно-правових актів у сфері бухгалтерського обліку;

2) здійснення оптимального державного регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні;

3) визначення єдиних методологічних засад бухгалтерського обліку та складення фінансової звітності, обов'язкових для всіх юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми, форми власності та підпорядкування тощо;

4) удосконалення системи управління державним боргом, ефективна реалізація національних інтересів на міжнародній арені та сприяння підвищенню кредитного рейтингу країни. У цьому напрямку необхідно: а) здійснювати регулярні внески до міжнародних фінансових організацій, членами яких є Україна; б) здійснювати фінансування державного бюджету за рахунок державних запозичень; в) виконувати зобов'язання за державним боргом;

5) удосконалення міжбюджетних відносин, а саме: внесення змін до нормативно-правових актів у сфері регулювання міжбюджетних відносин та вдосконалення нормативно-правових актів із питань програмно-цільового бюджетування на рівні місцевих бюджетів;

б) якісний розвиток менеджменту Міністерства фінансів України. Основними завданнями у цьому напрямку є: а) здійснення заходів із підвищення ефективності управління діяльністю підприємств, установ та організацій, що

належать до сфери управління Міністерства фінансів України /центральных органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через міністра фінансів; б) проведення внутрішнього аудиту в центральному апараті Міністерства фінансів, на підприємствах, в установах і організаціях, що належать до сфери його управління; в) підготовка та опрацювання в межах компетенції законопроектів, проектів нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів та інших центральных органів виконавчої влади, підготовка експертних висновків до проектів актів; г) здійснення заходів із добору, підготовки та підвищення кваліфікації працівників Мінфіну України; г) координація заходів щодо виконання судових рішень у межах бюджетних призначень.

Як бачимо, основним завданням побудови національної фінансової системи є забезпечення максимальної мобілізації наявних у державі фінансових ресурсів та залучення при обґрунтованих потребах їх ззовні, установлення передумов для їх ефективного використання і максимізації на цій основі виробництва ВВП.

В основу організації фінансової системи держави та для досягнення поставленої мети покладено певні принципи, тобто керівні, вихідні засади, на яких ґрунтується фінансова система України. У філософії під принципом розуміють центральне поняття, основу системи, що являє собою узагальнення і поширення будь-якого положення на всі явища тієї сфери, з якої цей принцип абстрагований. Будь-який предмет має свою ідею, отже, свій принцип і свій закон, будь-яке явище відповідає якійсь ідеї, ніщо не відбувається у світі, не виражаючи якоїсь ідеї, – все це є аксіомою новітньої філософії [28, с. 48].

А. С. Нестеренко під принципами фінансової системи розуміє сукупність суспільно визнаних настанов, фундаментальних орієнтирів, додержуючись яких можна формувати й розвивати фінансову систему держави, зокрема її складові. Для визначення принципів, на яких базується фінансова система, авторка розглянула спочатку принципи, на основі яких функціонують основні складові фінансової системи, у результаті чого були сформовані такі групи керівних засад фінансової системи: 1) принципи «системи» в загальному сенсі; 2) принципи побудови фінансової системи; 3) принципи складових фінансової системи;

4) принципи, спрямовані на поновлення та розвиток стабільної фінансової системи.

У результаті дослідження А. С. Нестеренко доходить висновку, що фінансовій системі України властиві такі принципи, як: стійкість, цілісність, стабільність фінансової системи, принцип взаємодії та узгодженості фінансового контролю та державного управління з державними й фінансовими органами, динамічність, плановість, активна реакція на нові чинники, прагнення до здорових фінансів, принцип фінансової безпеки держави, принцип прозорості та звітності [11, с. 13].

Якщо розглядати фінансову систему України як унітарної держави, то важливо акцентувати увагу на тих принципах, які будуть розкривати фінансову систему як єдину, неподільну категорію, що має свою структуру та основні напрямки діяльності, спрямовані на реалізацію державної політики у сфері акумулювання, розподілу та використання коштів грошових фондів. У такому аспекті для фінансової системи повинні бути характерні такі принципи:

1) принцип єдності - характеризується наявністю єдиної законодавчої та нормативно-правової бази, єдиної методології формування бухгалтерської і статистичної звітності всіх суб'єктів господарювання; цей принцип обумовлений єдиною економічною й політичною основою суспільства, єдиною фінансовою політикою, що реалізується в життя через фінансову систему; спільністю джерела первинних доходів – ВВП; єдністю фінансової політики, націленої на узгодження інтересів суб'єктів економічних відносин, взаємозалежністю їх фінансових планів і балансів тощо;

2) принцип збалансованості – полягає в тому, що вартісне оцінювання майна економічних суб'єктів має конкретні джерела формування за рахунок відповідних надходжень і доходів;

3) принцип цільової спрямованості – полягає в тому, що суб'єкти господарювання орієнтовані на отримання прибутку, підвищення рентабельності, забезпечення сталого положення на ринку тощо. Держава керується загальнонаціональними інтересами і виходить із загальнодержавних пріоритетів

розвитку, забезпечуючи при цьому стійке фінансове становище на міжнародному рівні;

4) принцип функціонального призначення ланок – виражається в тому, що в кожній із них вирішуються свої завдання специфічними методами, існують відповідні фонди коштів, апарат управління тощо;

5) принцип диверсифікації джерел фінансування та вкладень ресурсів передбачає ту ситуацію, коли економічні суб'єкти інвестують кошти в різні об'єкти (матеріальні та нематеріальні активи) і різноманітні види майна.

Загальнодержавним фінансам властиві, крім того, принципи демократичного централізму і національної політики, які чітко проявляються в побудові державних фінансових органів, а також бюджетної системи.

Якщо ж розглядати принципи фінансової системи з точки зору кібернетики, то важливими є принципи:

– цілісності, тобто цілісність властивостей системи із сумою властивостей її складових елементів, залежність кожного елемента від його місця, функцій усередині цілого;

– структурності, тобто мережі зв'язків і відносин системи. Мається на увазі обумовленість поведінки системи не стільки поведінкою її окремих елементів, скільки властивостями її структури;

– взаємозалежності структури і середовища, обумовленої тим, що система формує і проявляє свої властивості у процесі взаємодії із середовищем, будучи провідним та активним компонентом взаємодії;

– ієрархічності та множинності опису, де ієрархічність обумовлена тим, що кожен компонент системи, у свою чергу, може розглядатися як система, а досліджувана в даному випадку система являє собою один із компонентів більш широкої, глобальної системи. Множинність опису кожної системи ґрунтується на принциповій складності кожної системи, її адекватне пізнання вимагає побудови безлічі різних моделей, кожна з яких описує лише певний аспект системи [29]. У даному випадку доцільно виділити ще один системний принцип – це принцип самоорганізації, де самоорганізація являє собою цілеспрямований процес, у ході

якого створюється, відтворюється або вдосконалюється організація складної динамічної системи.

Аналіз різних підходів до визначення та формування принципів фінансової системи дає нам можливість сформулювати власну – доктринальну позицію з цього приводу. Під принципами фінансової системи будемо розуміти сукупність основоположних засад, керівних ідей, покладених в основу побудови, функціонування та розвитку фінансової системи. Із цього визначення можемо сформулювати окремі групи принципів, що є характерними для фінансової системи.

Необхідність розглядати принципи фінансової системи блоково або за групами обумовлена тим, що все ж таки фінансова система не є однорідною категорією, вона охоплює як учасників, які до неї залучаються, так і правовідносини, що виникають із приводу формування та використання коштів грошових фондів. До того ж вони характеризують окремі аспекти побудови самої системи як такої. Отже, доцільно класифікувати принципи фінансової системи за такими підставами:

– загальносистемні принципи, що визначають саму суть та зміст фінансової системи. До них варто віднести: принцип цілісності фінансової системи, принцип ієрархічності фінансової системи, принцип стабільності фінансової системи при одночасному її поступальному розвитку відповідно до вимог і потреб суспільства та держави, принцип збалансованості фінансової системи.

– принципи побудови фінансової системи, що вміщують єдність та збалансованість фінансової системи; економічну самостійність і чітке розмежування функцій між окремими ланками фінансової системи звідси впливає принцип функціонального призначення кожного окремого елемента фінансової системи; взаємодії структурних елементів фінансової системи; принцип територіального відмежування фінансових відносин;

– принципи функціонування фінансової системи, до яких варто віднести принцип законності, публічності та гласності, відповідальності уповноважених суб'єктів, принцип соціально-економічної спрямованості, принцип єдності цілей фінансової діяльності усіх суб'єктів господарювання, принцип відповідальності уповноважених суб'єктів.

Фінансова система нашої держави являє собою дуже складний механізм, ефективність функціонування якого залежить від двох визначальних чинників. По-перше, від законодавчої урегульованості, налагодженості та збалансованості фінансових відносин у суспільстві. Це насамперед вибір правильної і доцільної для країни фінансової моделі розвитку, що буде стимулювати виробника та відповідно й суспільство. По-друге, злагоджена діяльність суб'єктів фінансової системи залежить від організації державного управління нею. При цьому головними важливими чинниками є дієвість самого адміністративно-правового механізму управління фінансовою системою країни, а також чітке законодавство, що забезпечує безперервну та гармонійну роботу цієї системи в цілому. Відсутність або неефективне використання цих передумов не дасть можливості цілеспрямовано здійснювати управління фінансами [2, с. 29].

Так, О. П. Кириленко всі фінансові відносини залежно від ролі суб'єктів у суспільному виробництві поділив на такі сфери:

- 1) фінанси суб'єктів господарювання;
- 2) державні фінанси.

Але всередині кожної сфери, конкретизуючи характер діяльності суб'єктів, на думку автора, виділяють окремі ланки фінансових відносин. Так, наприклад, у складі фінансів суб'єктів господарювання це: 1) фінанси комерційних підприємств; 2) фінанси некомерційних організацій і установ; 3) фінанси громадських організацій і добродійних фондів.

Крім того, в таких ланках фінансової системи, як фінанси комерційних підприємств, фінанси некомерційних організацій і установ, можна продовжити поділ залежно від галузевої ознаки і за формами власності. Усі сфери і ланки фінансової системи існують взаємозв'язано, але центральне місце серед них займають бюджети. Бюджети пов'язані з всіма іншими ланками та об'єднують фінансову систему в єдине ціле [30, с. 173].

Але сьогодні як у визначенні фінансів та фінансової системи, так і у виокремленні їх складових, що становлять основу формування їх внутрішньої структури, немає єдиного підходу. Тому, беручи за основу структуризації відмінні ознаки – суб'єкти фінансових відносин, фонди грошових коштів, рівень

економічної системи, фінансові органи та інституції, – вчені по-різному характеризують і структуру фінансової системи. Певна річ, що за будь-якого підходу необхідно додержуватися єдиної ознаки, а не кількох відразу. По-друге, потрібно враховувати, що фінанси – це завжди певною мірою організовані відносини – чи у законодавчій, чи в інструктивній, чи у статутній, чи у договірній формах. Відповідно виділення їх окремих складових може бути обґрунтоване лише за наявності таких організаційних засад.

Дуже вагомий внесок у формування суті фінансової системи та її структурної побудови зробила Е. Д. Соколова, яка порівняла численні точки зору на сутність фінансової системи. При всій відмінності висловлюваних думок вона виділила три основні підходи в розумінні структури фінансової системи, це фондова теорія, інституційна концепція та суб'єктна концепція (див. табл. 1) [31, с. 23].

Таблиця 1. – Окремі погляди на сутність фінансової системи

Фондова теорія	Інституційна концепція	Суб'єктна концепція
Класифікацію фінансової системи необхідно проводити виходячи із властивостей фінансових фондів, що є характерними для певної національної економіки. Згідно з цією теорією, фінансову систему утворюють бюджет, позабюджетні фонди, кредитний фонд, страховий фонд, фінансові ресурси суб'єктів господарювання з подальшою диференціацією типів і видів фінансових фондів.	Будує структуру фінансової системи як функціональну своєрідність окремо діючих фінансових інститутів. А саме: державні доходи, державні витрати, страхування, держкредит, банківський кредит, грошовий обіг і т. д.	Концепція, основою фінансової системи якої є головні органи управління фондом або відповідним інститутом, що мають права відносно проведення мобілізації фінансових ресурсів. Така теорія виділяє в структурі фінансової системи також бюджет, позабюджетні фонди, фінанси суб'єктів господарювання, страховий фонд, кредитний фонд, муніципальні фінанси, інвестиційні фонди та ін.

А. С. Нестеренко, у свою чергу, в дисертаційному дослідженні виокремила у структурі фінансової системи три рівні складових. До першого рівня вона віднесла сфери, які поділяють на дві групи: базові та додаткові. Цей рівень, на її думку, є найбільш загальним. До складу фінансової системи, таким чином, входять дві групи самостійних сфер (залежно від того, яку роль із політичної та економічної точок зору вони відіграють) – базові та додаткові. Базові сфери:

публічні фінанси, фінанси суб'єктів господарювання; додаткові сфери: міжнародні фінанси, фінансовий ринок.

До другого рівня вчена віднесла ланки, що об'єднують однорідні групи відносин: публічні фінанси: державні та місцеві фінанси; фінанси суб'єктів господарювання, залежно від форми організації фінансової діяльності можна виділити фінанси підприємств та фінанси домогосподарств; міжнародні фінанси: фінанси міжнародних організацій та міжнародні фінансові інститути; фінансовий ринок: грошовий ринок та ринок капіталів (сегмент – ринок фінансових послуг – являє собою сферу різноманітних послуг).

До третього рівня вона віднесла елементи (інститути), що регулюють відносно самостійну сукупність суспільних відносин у відповідній сфері, а саме: державні фінанси: державний бюджет, державні позабюджетні цільові фонди, державний кредит, державне обов'язкове страхування; місцеві фінанси: місцевий бюджет, місцевий (муніципальний) кредит, фінанси комунальних підприємств; фінанси підприємств (фінанси підприємств, фінанси державних підприємств); фінанси домогосподарств; фінанси міжнародних організацій; міжнародні фінансові інститути; грошовий ринок; ринок капіталів; ринок фінансових послуг [11, с. 27–28].

Існує ще декілька наукових підходів до визначення та побудови фінансової системи країни. На думку ряду дослідників, структуру фінансової системи поряд із державними та місцевими фінансами складають приватні фінанси. Тобто якщо за основу структуризації взяти суб'єктів фінансових відносин – юридичних та фізичних осіб і державу, то у фінансах можна виділити такі складові: фінанси громадян (сімейні фінанси, або фінанси домогосподарств), фінанси підприємств, державні фінанси. Але така структура, по-перше, неповна, тому що включає міжнародних фінансів (а це в умовах глобалізації економіки просто неправильно), а по-друге, не до кінця обґрунтована, оскільки фінанси громадян (сімейні фінанси) не мають організаційних засад і тому не можуть виділятися як окрема сфера чи ланка.

Масштабну роботу з дослідження окремих думок щодо структури фінансової системи провели Ю. В. Гаруст та Т. А. Кобзева, результати якої подано нижче у таблиці 2.

Таблиця 2. – Структура фінансової системи

Дослідник	Погляд на структуру фінансової системи
М. І. Карлін	До складу фінансової системи України входять: державні фінанси, фінанси підприємств суб'єктів господарювання, страхування, фінансовий ринок, фінанси домогосподарств [32, с. 15]
А. Т. Ковальчук	За джерелами формування, розподілу та використання фінансову систему поділяє на такі рівні: макрорівень (як правило, державні фінанси); мікрорівень (фінанси суб'єктів господарювання та ринкової інфраструктури, зокрема інституції, що функціонують на фінансовому ринку – комерційні банки, небанківські фінансові посередники, інвестиційні компанії тощо); міжнародні фінанси, тобто валютні надходження [33, с. 36]
О. Р. Романенко	Виділяє п'ять сфер фінансових відносин: фінанси суб'єктів господарювання (рівень мікроекономіки); державні фінанси (рівень макроекономіки); міжнародні фінанси (рівень світового господарства); фінансовий ринок; страхування. У кожній сфері виділяють окремі ланки. На макрорівні – це фінанси комерційних та некомерційних підприємств і організацій, на макрорівні – державні й місцеві бюджети, державні цільові фонди, державний кредит, фінанси державного сектору.

	До складу міжнародних фінансів віднесено фінанси міжнародних організацій, фінанси міжнародних фінансових інституцій, міжнародний фінансовий ринок. Фінансовий ринок структурується за ринками грошей, кредитних ресурсів, цінних паперів, фінансових послуг. У сфері страхування виділено соціальне, майнове й особисте страхування, страхування підприємницьких ризиків та відповідальності [34, с. 21]
О. М. Горбунова, О. Ю. Грачова	До складу фінансової системи держави входять інститути державних фінансів, суб'єктів господарювання, місцевих фінансів, страхування, кредиту [35]
Ю.В. Гаруст, Т.А. Кобзева	Поклали в основу структури фінансової системи рівні економічної системи, виділивши відповідні види фінансових відносин. На рівні світового господарства – міжнародні фінанси, на мікрорівні виділено окремо державні та окремо регіональні фінансові відносини; на макрорівні – фінанси суб'єктів господарювання (підприємств та організацій), і на субмікроекономічному рівні – фінансові відносини фізичних осіб (домогосподарств) [2, с. 34]

Ознайомившись із позиціями окремих дослідників, вважаємо за потрібне висловити власну позицію стосовно структури фінансової системи. Отже, під структурою фінансової системи будемо розуміти внутрішньоупорядковану єдність органів, інституцій та окремих суспільних відносин із приводу акумулювання, розподілу та використання коштів грошових фондів. Умовно структура фінансової системи складається з двох ключових елементів: національних фінансів та міжнародних фінансів.

До національних фінансів варто віднести:

- 1) державні фінанси, які, у свою чергу, вміщують Державний бюджет України, державні позабюджетні фонди та державний кредит;
- 2) регіональні фінанси, до яких входять регіональні бюджети та регіональні позабюджетні фонди;
- 3) місцеві фінанси, які також включають місцеві бюджети та місцеві позабюджетні фонди;

4) фінанси підприємств, установ та організацій, до яких входять: а) фінанси бюджетних установ; б) фінанси суб'єктів господарювання, а також фінанси громадських та інших організацій, що не мають статусу бюджетних установ; в) фінанси установ та організацій, які здійснюють некомерційну діяльність;

5) інші фінанси, до яких можна віднести страхування, формування кредитних фондів, фінанси окремих громадян тощо.

До міжнародних фінансів, у свою чергу, потрібно віднести:

- а) міжнародний фінансовий ринок;
- б) міжнародні валютні операції;
- в) міжнародні платіжні розрахунки та їх баланси;
- г) міжнародні інвестиції;
- г) міжнародну фінансову допомогу;
- д) міжнародні цінні папери та банківські кредити;
- е) трансфери у грошовій формі тощо.

Така структурна побудова дає нам можливість сформувати органи управління фінансовою системою, до яких належать органи безпосереднього управління та окремі фінансові інституції. Органи безпосереднього управління, як уже зазначалося, включають: 1) Міністерство фінансів України; 2) Державну казначейську службу України; 3) Державну фіскальну службу України; 4) Державну службу фінансового моніторингу; 5) Державну фінансову інспекцію України тощо.

До фінансових інституцій належать Національний та комерційні банки України, страхові компанії, небанківські кредитні установи (кредитні спілки, ломбарди тощо), міжбанківська валютна біржа, фондові біржі, інституційні інвестори тощо.

Підсумовуючи вище викладений матеріал, варто зазначити, що принципи та структура фінансової системи зорієнтовані насамперед на те, щоб реалізувати її основну мету. Тому кожна структурна складова фінансової системи тією чи іншою мірою виконує завдання, що ставляться державою з метою її реалізації.

2 ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ КРАЇНИ

2.1 Об'єктивна необхідність удосконалення кримінального законодавства України щодо забезпечення безпеки банківської діяльності як складової фінансової системи

Взаємодія фінансових відносин із більшістю сфер життя суспільства зумовлена значними масштабами національного та світового виробництва, поглибленням суспільного розподілу праці та прогресом у науково-технічному розвитку. У вітчизняній економічній доктрині фінансовою системою за внутрішньою будовою вважають сукупність відносно відокремлених взаємозв'язаних фінансових відносин, а в організаційному вимірі – сукупність фінансових органів та інститутів, що управляють фінансовими потоками, провідними суб'єктами серед яких визнається банківська система. Такої позиції додержуються й деякі відомі зарубіжні фахівці, які відносять до фінансової системи сукупність банківських установ.

Сьогодні банківська система, будучи одним із найважливіших організаційних механізмів фінансової системи, сприяє різнобічному впливу на функціонування всіх економічних процесів у суспільстві, на життєдіяльність суспільства у цілому [36, с. 36].

Банки обґрунтовано є стратегічною частиною економічної системи, що відіграє найважливішу роль у налагодженні та успішному розвитку ринкового механізму. Зміни, що відбулися в Україні в період її незалежності, зумовили інтенсивний розвиток банківської системи та перетворили її на один із найзначущих секторів економіки. Як наочно продемонстрували події останніх років, процеси, що відбуваються в цій сфері, безпосередньо впливають на всі, без винятку, сторони життєдіяльності соціуму, визначаючи стабільність суспільства.

Кримінальне право є найбільш радикальним юридичним інструментом регулювання суспільних відносин, що покликане забезпечити організованість та порядок у суспільстві, захистити інтереси учасників суспільних відносин і

відновити суспільні відносини, порушені злочином. Тому одним із найбільш важливих засобів впливу на стабільне функціонування суспільства є кримінально-правове регулювання механізмів управління суспільними процесами, до яких належать правовідносини у фінансовій сфері і, зокрема, в банківській системі.

Банківська діяльність в Україні перебуває під охороною кримінального закону на певному рівні, проте з моменту набрання чинності КК України у 2001 року відбулися істотні зміни як у державі, так і в її банківському секторі. Зокрема, з'явилися новітні банківські технології, інтернет – банкінг, який зазнає посягань із боку правопорушників, але є недослідженим та потребує кримінально-правового захисту. У зв'язку зі своєю специфікою такі «банківські злочини» не можуть розглядатися при їх кваліфікації як, наприклад, шахрайство чи крадіжка, що є близьким до аналогії, застосування якої кримінальним законом не допускається.

Із метою визначення особливостей, якими характеризуються кримінальні правопорушення у банківській сфері, необхідно першочергово дати точні формулювання понять: «банківська діяльність» та «банківська система».

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» банківська діяльність – це залучення до вкладів грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

Банківська система – сукупність різних видів банків і кредитних установ, що діють у рамках загального грошово-кредитного механізму. Банківська система вміщує Центральний банк, мережу банків і інших кредитно-розрахункових центрів. Центральний банк проводить державну емісійну і валютну політику і є ядром резервної системи. Банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень Закону «Про банки і банківську діяльність». Банк самостійно визначає напрями своєї діяльності та спеціалізацію за видами послуг. Національний банк України визначає види спеціалізованих банків та порядок набуття банком статусу спеціалізованого. Національний банк України здійснює регулювання діяльності спеціалізованих

банків через економічні нормативи та нормативно-правове забезпечення здійснюваних цими банками операцій [37].

На цей час найбільш точно визначення поняття: «злочини у сфері банківської діяльності» відображене у положеннях методичних рекомендацій Генеральної прокуратури України «Щодо виявлення, розкриття та розслідування злочинів, що вчиняються з використанням банківських послуг та технологій», відповідно до змісту яких: «злочини у сфері банківської діяльності – це корисливі посягання на фінансові ресурси банків або інших кредитно-фінансових установ, вчинені з використанням певних кредитно-банківських операцій, уповноваженими на їх здійснення суб'єктами підприємницької діяльності або іншими особами» [38].

Сучасний стан дослідження кримінально-правової охорони банківської діяльності вимагає також з'ясування окремих термінологічних понять, а саме: «кримінально-правова охорона», «кримінально-правовий захист», та їх взаємозв'язку із банківською діяльністю. Кримінально-правова охорона є заходами, спрямованими на збереження певних громадських відносин та інтересів, на утримання громадян від злочинних посягань на ці відносини шляхом установлення в кримінальному законі відповідальності за вчинення суспільно небезпечних діянь. Вчинення суспільно-небезпечного діяння має наслідком застосування кримінальних покарань, а також інших заходів кримінально-правового впливу. Поняття об'єкта кримінально-правової охорони не ідентичне поняттю об'єкта злочину, оскільки за своїм обсягом перший ширший від другого: кримінальне право передбачає засоби охорони своїх об'єктів не лише від злочинів, а й від суспільно небезпечних діянь неосудних, і від небезпек, що створюють стан крайньої необхідності. Ототожнення цих понять принижує об'єкт кримінально-правової охорони лише до елемента складу злочину, в той час як він є не таким елементом, а найважливішими класовими цінностями, заради захисту яких створюється кримінальне право з його нерідко жорстокими репресіями [39, с. 32-50].

Поряд із поняттям «кримінально-правова охорона» необхідно також звернутися до поняття «кримінально-правовий захист». Кримінально-правовий

захист – це вид правового захисту, що використовується державою для забезпечення безпеки особистості, держави, суспільства та інших суб'єктів суспільних відносин від злочинного посягання фізичних осудних осіб, які досягли встановленого кримінальним законом віку. Кримінально-правовий захист реалізується шляхом законодавчого закріплення і використання покарання за злочинне діяння, а також права на звільнення особи від кримінальної відповідальності за наявності відповідних обставин, передбачених КК України. Кримінально-правову охорону та кримінально-правовий захист з урахуванням їх змісту теоретично можна уявити як два самостійні явища [40, с. 326]. Їх взаємозв'язок свідчить про єдність зазначених явищ у механізмі реалізації кримінальної відповідальності. Кримінально-правовий захист передбачає з однієї сторони попередження можливих злочинів особами, які притягуються до кримінальної відповідальності, а також зі сторони інших, схильних до злочинних проявів громадян.

Кримінально-правова охорона банківської діяльності за своєю суттю передбачає як необхідність стримування осіб в їх прагненні вчинити кримінальне правопорушення, так і притягнення злочинців до кримінальної відповідальності при встановленні їх вини. Як правило, механізм кримінально-правової охорони складається з норм кримінального права, кримінально-правових відносин, кримінальної відповідальності. Ключовою ланкою цього механізму є відповідна система кримінально-правових норм.

Вважаємо, що під кримінально-правовою охороною банківської діяльності необхідно розуміти заходи державного впливу у вигляді системи кримінально-правових норм, спрямованих на забезпечення безпеки банківської діяльності, а також стримування нестійких членів суспільства від злочинних посягань на зазначену складову фінансової системи країни. Проте законодавство України щодо кримінально-правової охорони банківської діяльності є недосконалим, система відповідних норм з урахуванням актуальних існуючих проблем у банківському секторі не сформована відповідним чином, тому існує необхідність оптимізації положень КК України з цих питань.

Аналіз сучасного стану функціонування банківської системи свідчить, що

процес розвитку ринкових відносин в основному супроводжується щорічним загостренням криміногенної ситуації в цій сфері, що постійно набирає нових форм та проявів. Свідченням цього є істотні зміни, що відбулися в структурі та динаміці злочинності у сфері банківської діяльності. Зазначені кримінальні правопорушення набули сьогодні значного поширення та становлять небезпеку для держави та суспільства. Матеріальні збитки, що спричиняються ними, є достатньо істотними, а особлива небезпечність таких злочинів пов'язана, зокрема, й з їх груповим характером. У вчиненні таких суспільно небезпечних діянь беруть участь як юридичні, так і фізичні особи, а також посадові особи, покликані здійснювати наглядові та контролювальні функції у сфері банківської діяльності.

Так звана «білокомірцева злочинність», а саме: злочини, вчинені у фінансово-кредитній системі, становить близько 1-1,5 % від загальнокримінальних злочинів та 10-15 % - у структурі економічних правопорушень. Упродовж 2013 року на території Києва зафіксовано 72 випадки несанкціонованого доступу до системи «клієнт-банк», 4 особам пред'явлено підозру про вчинення кримінального правопорушення та щодо 2 осіб матеріали направлені до суду. Що ж стосується статистики карткових шахрайств, то за період з 1 січня 2013 р. до 1 січня 2014 р. в столиці задокументовано 188 кримінальних правопорушень, за якими 8 осіб засуджено. На території Києва виявлено та вилучено 13 скімінгових пристроїв, що встановлювались у більше ніж у 90 випадках. Кількість злочинів у кредитно-фінансовій сфері становить: впродовж 2012 року 470, 2013 року – 1 315, на початок 2014 року – 50 кримінальних проваджень. У 2013 році за зазначеною категорією кримінальних правопорушень пред'явлено повідомлення про підозру 1 066 особам, 996 матеріалів направлено до суду [41].

Трансформаційні процеси в Україні у банківській сфері демонструють, що НБУ на не достатньо належному рівні виконує функції щодо забезпечення стабільності грошової одиниці (три істотні девальвації: 1998/1999., 2008/2009. і 2014/2015 рр.), а також неспроможність утримання цінової стабільності (щорічне зростання індексу споживчих цін), нестійкість та поширене банкрутство банківської системи (у 2008 р. – 175 банків, у 2014 р. – 180, у 2016 р. – 120)

тощо. Відтак відсутність стійких позитивних тенденцій економічного зростання, перебування банківської системи у стані рецесії, спорадична докапіталізація банків, непослідовна фіскальна політика, корупційна та криміногенні складові у цій сфері, а також непередбачуваність економічних і політичних подій у державі, очевидно, не сприяють стабілізації розвитку фінансової системи України.

При цьому на особливу увагу заслуговує той парадоксальний факт, що питома вага злочинності в економічній, господарській, фінансовій, банківській, бюджетній сферах держави останніми роками не перевищує 3 %, проте упродовж останніх років понад 50 % вітчизняної економіки вважається «тіньовою». Цей феномен, безумовно, вимагає окремого з'ясування, але в будь-якому разі на фоні постійних економічних, фінансових та інших негараздів він є певним індикатором відсутності виваженої кримінально-правової політики держави, недосконалості кримінального законодавства, неефективного використання засобів кримінально-правового характеру у протидії злочинним посяганням, зокрема у сфері банківської діяльності [42, с. 321].

КК УРСР 1960 р. містив у Главі 6 кримінально-правові норми, що передбачали відповідальність за вчинення господарських злочинів. КК України 2001 року також як самостійний об'єкт кримінально-правової охорони виділяє господарську діяльність і передбачає, зокрема, й відповідальність за злочинні діяння, вчинювані в банківській сфері. Проте слабка «технологічність» певних кримінально-правових норм роблять їх малоефективними. Невизначеність використовуваних у кодексі формулювань, бланкетність більшості норм і наявність у них оцінних понять ускладнюють можливість їх практичного застосування.

У діючому КК України банківська діяльність визначена частиною суспільних відносин у сфері фінансової та економічної систем країни, відповідальність за посягання на які передбачена в основному в розділі VI Особливої частини КК «Злочини у сфері господарської діяльності». Проте вважаємо, що суспільні відносини у сфері банківської діяльності повинні бути визначені окремим об'єктом кримінально-правової охорони, оскільки мають свої особливості: банківська діяльність належить до окремої сфери суспільних

відносин; регулюється на законодавчому рівні та має окреме нормативно-правове регулювання; формується як самостійна галузь права; тісно пов'язана з фінансовим, бюджетним, цивільним, господарським та іншими галузями права; має предметом специфічну інформацію, що складає банківську таємницю.

Банківська діяльність як об'єкт злочинних посягань є осередком значних матеріальних цінностей (грошові доходи та заощадження населення, кошти державних, громадських та інших організацій). Банківська діяльність має широкий спектр економічного впливу на діяльність різних суб'єктів господарювання і всієї економіки (що здійснюється насамперед через механізм кредитування). Банківська діяльність має непропорційно високу норму прибутку, що утворюється за рахунок отримання плати за користування позиками (банківський відсоток) або за надання інших послуг. У процесі розвитку ринкових відносин сфера банківської діяльності виявилася недостатньо контрольованою державою та в правовому відношенні практично незахищеною від злочинних посягань, за участі кредитних організацій відбувається основний оборот легалізованих коштів кримінальних спільнот. Банківські операції можуть бути способом вчинення злочинів в інших соціальних сферах. Це означає, що банківська діяльність впливає на інші види кримінальних правопорушень (наприклад, посягання на власність тощо), тому не можна недооцінювати її значущості як окремого об'єкта кримінально-правової охорони.

Соціальні інститути певної поведінки груп, класів, – стверджував М. Й. Коржанський, – суспільство охороняє різними засобами, зокрема й правовими. Ті з них, які перебувають під охороною кримінального закону, є об'єктами кримінально-правової охорони (об'єкт злочину) [1, с. 42].

Злочинні посягання у сфері банківської діяльності постійно були предметом дослідження багатьох видатних учених, проте всі раніше запропоновані класифікації та пропозиції щодо запобігання вчиненню таких кримінальних правопорушень не передбачали створення єдиного інституту кримінально-правової охорони банківської діяльності. Праці науковців в основному були присвячені способам учинення таких зловживань (актуальним на період проведення досліджень), систематизації чи класифікації кримінальних

правопорушень у банківському секторі, що визначається специфікою тієї чи іншої банківської операції або за іншими критеріями, а також вибіркоvim питанням кваліфікації таких злочинних діянь.

На наш погляд, достатньо багато проблем, обумовлених способами вчинення злочинів у сфері банківської діяльності, що виникають, та стрімким розвитком інтернет – банкінгу, потребують проведення ретельних досліджень, зокрема й криміналізації окремих діянь, їх класифікації та вироблення правил кваліфікації. У зв'язку зі стрімким упровадженням кредитування фізичних та юридичних осіб, підвищенням значення кредиту в умовах існування сучасного суспільства потребується окреме роз'яснення понять незаконного отримання кредиту, незаконної банківської діяльності, неповернення депозитних коштів банківською установою тощо. Новими та недослідженими є проблеми зловживань із використанням інтернет-банкінгу, мобільного банкінгу, з використанням банківських платіжних карток тощо.

Наприклад, у 2016 році в Україні з'явилася нова схема зловживань у сфері банківської діяльності. Спочатку надходить СМС- повідомлення з номера 900 (сервісний номер Ощадбанку), в якому невідома особа просить перевести їй деяку суму грошей, яка спишеться з рахунку жертви, якщо у відповідному повідомленні відправити присланий цифровий код або операція буде підтверджена автоматично через 600 секунд. Особа збентежена від такої безвихідної ситуації. Раптом лунає телефонний дзвінок з офіційного номера Ощадбанку (8 800 555-55-50). На іншому кінці слухавки чоловік звертається до жертви по імені та повідомляє, що його намагаються ошукати шахраї. При цьому він, як фахівець служби безпеки банку, повинен розібратися та допомогти в цій проблемі клієнту банку. Далі так званий «співробітник Ощадбанку» говорить, що необхідно залишитися на лінії, написати відповідь на повідомлення – код, який там зазначено, далі – поставити «пробіл» і слово – «скасування переведення». Після цього кошти разом із «представником служби безпеки банку» безслідно зникають [13]. Беручи до уваги способи вчинення подібних діянь, вважаємо, що вони повинні отримувати нову кваліфікацію з урахуванням істотних змін на рівні кримінального законодавства.

Як уже було вищезазначено, у діючій редакції КК України законодавець

більшою мірою подав кримінальні правопорушення у сфері банківської діяльності в розділі VII КК України: «Злочини у сфері господарської діяльності», так чи інакше пов'язуючи їх з так званими «економічними» злочинами. Деякі науковці додержуються стійкої думки, що злочини у сфері банківської діяльності є частиною так званої «економічної злочинності». Так, В. Селезньов злочини у сфері бізнесу та економіки називає «економічними». Найбільш поширеними, як вважає вчений, є такі види економічних злочинів: -фіктивне підприємництво (ст. 205 КК); легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (наприклад, ст. 209 КК); злочини у кредитно- фінансовій сфері (ст. 200, 209, 222 КК); ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) (ст. 212 КК); злочини у сфері страхування (ст. 212-1 КК); службові злочини (ст. 364, 366, 368 КК) [43].

Проте з урахуванням уже наведених аргументів вважаємо, що саме банківська діяльність є окремим об'єктом кримінально-правової охорони. Об'єктом кримінально-правової охорони в теорії кримінального права визначають суспільні відносини, що виникають у зв'язку з учиненням злочину. На думку Л. Д. Гаухмана, «при взятті суспільних відносин під захист кримінального права вони оголошуються об'єктом кримінально-правової охорони і визнаються можливим об'єктом злочину (за певних умов). Однак таке проголошення не змінює суті суспільних відносин » [44, с. 47].

Проведені дослідження дозволяють дійти висновків про фактичну відсутність у діючому КК України інституту кримінально-правової охорони банківської діяльності, оскільки до цього часу фактично банківська діяльність не вважалася самостійним об'єктом кримінально-правової охорони, а була додатковим об'єктом певних кримінально-правових норм, що передбачають пряму кримінальну відповідальність за заподіяння шкоди іншим суспільним відносинам.

2.2 Кримінально-правовий захист банківської діяльності в Україні на сучасному етапі

Окремі аспекти досліджуваної кримінологічної та кримінально - правової проблеми, а також класифікації злочинів у сфері банківської діяльності та визначення шляхів забезпечення безпеки банківських установ були предметом вивчення деяких провідних вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема Д. І. Амінова, А. Ф. Волобуєва, Л. Д. Гаухмана, Н. О. Гуторової, О. І. Гурової, А. І. Долгової, О. О. Дудорова, А. Е. Жалінського, В. Є. Емінова, Н. Ф. Кузнєцової, В. П. Лаврова, В. Д. Ларичева, В. В. Лунєєва, Г. М. Міньковського, Ш. Ш. Муцалова, А. В. Наумова, В. С. Овчинського, М. М. Панова, П. Г. Пономарьова, В. П. Рєвіна, Р. С. Сатуєва, Г. А. Тосуняна, О. Ф. Шишова, Д. А. Шраєра, О. В. Щербакова, М. П. Яблокова, О. М. Яковлева, П. С. Яні. Особливості вчинення злочинів у сфері кредитно-фінансової та банківської діяльності вивчали О. Джужа, Д. Голосніченко, С. Чернявський. Дослідженнями способів учинення кримінальних правопорушень, що посягають на банківську систему, займалися такі науковці, як Г. Матусовський, О. Буцан, які в спільній публікації вперше дали обґрунтований прогноз раніше невідомих способів зловживань, властивих корисливим порушенням правил банківських розрахунків та кредитування [45].

В. М. Попович за ознакою способу спробував розподілити злочини у банківській сфері на розкрадання, хабарі та інші суспільно-небезпечні корисливі посягання [46].

В. Д. Ларичев вважає, що вчинення конкретного злочину в кожному випадку визначається специфікою тієї чи іншої банківської операції, з використанням якої вчиняються злочинні дії. З урахуванням цього наголошується, що класифікація злочинів у кредитно-банківській сфері, пов'язана з використанням злочинцями механізмів: 1) готівкових та безготівкових розрахункових операцій: операції з відкриття рахунків, розрахунків платіжними дорученнями, розрахунків із використанням вимог-доручень, розрахунків із використанням акредитивів, міжбанківських розрахунків, операції з ведення рахунків із використанням меморіальних ордерів; 2) валютних операцій: операції

з обміну валюти, ввезення та вивезення валютних цінностей, роздрібною торгівлі та надання послуг за іноземну валюту, проведення валютних операцій за зовнішньоторговими угодами; 3) кредитних операцій: активних та пасивних; 4) функціонування ринку цінних паперів [47].

Можна зробити висновки, що запропоновані класифікації злочинів у сфері банківської діяльності, безперечно, становлять інтерес, проте, потребують удосконалення та перегляду з урахуванням нових способів їх учинення, оскільки інформаційні технології, які дають можливості значно вдосконалити діяльність банків щодо розрахункових відносин з їх клієнтами, зокрема стосовно переказу коштів. У своїй монографії «Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків» (2009) М. М. Панов дослідив деякі з таких незаконних діянь та запропонував результати комплексного дослідження ознак складу злочину, передбаченого ст. 200 КК України [48, с. 6].

Проте кримінальні елементи поступаються застарілим способам учинення злочинних посягань та перебувають у постійному пошуку нових, більш досконалих. Найбільш поширеними сьогодні в Україні є інтернет-шахрайство з використанням банківських платіжних карток, про що свідчать результати дослідження Асоціації «ЄМА», за якими рівень таких злочинів зріс у 4 рази порівняно з аналогічним періодом 2014 року. Найбільш популярними на 2015 рік інструментами шахраїв є фішингові сайти, вірусні розсилання та вішинг, а саме типові дзвінки шахраїв держателям карт від імені співробітників банків .

Поряд із цими зловживаннями банкомати й до цього часу досить привабливими для злочинців, адже з їх допомогою можна легко та швидко заволодіти коштами. Характерними особливостями першого півріччя 2015 року порівняно з таким самим періодом 2014 року є зменшення кількості інцидентів фізичного скімінгу та практично повна відсутність інцидентів програмного скімінгу при використанні банкоматів, у той час як кількість випадків кеш-трапінгу (заволодіння готівкою) зросла .

Для застосування кримінального закону та справедливого притягнення злочинців до кримінальної відповідальності за суспільно-небезпечні діяння їх

необхідно правильно кваліфікувати. З метою врахування окремих положень, що стосуються незаконних дій із платіжними засобами, такими як банківські платіжні картки, доцільно звернути увагу на РРРС: «Про боротьбу з шахрайством та піддробкою безготівкових платіжних засобів» (2001/413/ЮВС від 28 травня 2001р.) [50]. Відповідно до положень РРРС виділяють такі суспільно-небезпечні діяння, як: 1) крадіжка або інше протиправне привласнення платіжного засобу; 2) піддроблення або фальсифікація платіжного засобу з метою використання в шахрайстві; 3) прийняття, отримання, переміщення, продаж або передання будь-якій особі, або володіння вкраденим чи іншим чином привласненим, чи підробленим, чи сфальсифікованим платіжним засобом з метою його використання в шахрайстві; 4) шахрайське використання викраденого чи іншим чином протиправно привласненого, чи підробленого чи сфальсифікованого платіжного засобу [51]. О. О. Сухачов наголошує на особливостях кваліфікації деяких кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності, як, наприклад, про додаткову можливість кваліфікації подібних злочинних проявів за ст. 358 КК України в разі підроблення з використанням посвідчень на ім'я власника картки і за ст. 359 КК в разі використання технічного обладнання для скімінгу при знятті інформації з банкоматів [52, с. 114].

Дискусійним залишається питання встановлення кримінальної відповідальності за незаконне отримання кредитів. У вітчизняній правовій науці проводились окремі дослідження в цьому напрямку, проте процес розвитку ринкових відносин в економіці України зумовлює необхідність підвищення ролі банківського кредиту, що постійно супроводжується зловживаннями з боку недобросовісних позичальників.

Чинне кримінальне законодавство України не містить такого самостійного складу злочину, як: «Незаконне отримання кредиту», на відміну, наприклад, від законодавства Російської Федерації. Так, ст. 176 КК РФ встановлює кримінальну відповідальність за два злочини, що розрізняються за характером предмета посягання: ч. 1 – за отримання кредиту або пільгових умов кредитування; ч. 2 – за незаконне отримання державного цільового кредиту або його нецільове використання. Означені діяння визнаються злочинними, якщо ними заподіяно

значний збиток.

Відповідно до національного законодавства С. С. Чернявський виділяє чотири основні групи злочинів у сфері банківського кредитування:

1) злочини, безпосередньо спрямовані на незаконне одержання банківських кредитів («основні») – ст. 190 (шахрайство), ст. 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), ст. 192 (заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою), ст. 222 (шахрайство з фінансовими ресурсами);

2) злочини економічного спрямування, що передбачають відповідальність за заподіяння непрямої шкоди кредиторам або виступають способами підготовки, вчинення та приховування перших (ст. 202 (порушення порядку зайняття господарською та банківською діяльністю), ст. 205 (фіктивне підприємництво), ст. 207 (ухилення від повернення виручки в іноземній валюті), ст. 208 (незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків), ст. 209 (легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом), ст. 218 (фіктивне банкрутство), ст. 219 (доведення до банкрутства), ст. 220 (приховування стійкої фінансової неспроможності), ст. 221 (незаконні дії у разі банкрутства);

3) інші злочини, що сприяють досягненню основного злочинного результату (ст. 200 (незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення), ст. 357 (викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження), ст. 358 (підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів), ст. 361 (незаконне втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж), ст. 362 (викрадення, привласнення, вимагання комп'ютерної інформації або заволодіння нею шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем), ст. 363 (порушення правил експлуатації автоматизованих електронно-обчислювальних систем);

4) злочини, пов'язані з протиправною діяльністю службових осіб (ст. 365 (перевищення влади або службових повноважень), ст. 366 (службове

підроблення), ст. 367 (службова недбалість), ст. 368 (одержання хабара), ст. 369 (давання хабара), ст. 370 (провокація хабара) [52].

Вищенаведена класифікація, безсумнівно, викликає інтерес, однак у зв'язку із декриміналізацією господарських злочинів відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15.11.2011 № 4025-VI, серед яких ст. 202, 207, 208, 218, 220, 221 КК України, а також іншими змінами та доповненнями у визначенні назв певних складів злочинів, потребує перегляду.

На думку О. Сухачова, характерні ознаки правовідносин у сфері банківського кредитування можна визначити так: суб'єктами правовідносин є банк-кредитор і позичальник; об'єктом кредитного правовідношення є позиковий капітал, що втілюється у грошовій формі; основу змісту кредитних правовідносин складає повернення суми грошових коштів або матеріальних цінностей; позиковий капітал стає кредитом після надходження його відповідно до кредитної угоди в розпорядження позичальника; кошти, правомірно одержані суб'єктом господарювання як кредити, переходять у його власність із моменту їх фактичного одержання [53].

Таким чином, з урахуванням раніше проведених досліджень можна зробити висновки, що розглядувана проблематика є актуальною та потребує подальшого розроблення.

Легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом у сфері банківської діяльності, як складова досліджуваної проблематики також не повинна залишатися поза увагою науковців. До вивчення питань легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, зверталися Л. І. Аркуша, А. П. Закалюк, В. Д. Ларичев, І. Є. Мезенцева, В. В. Сухонос, Л. Н. Чунихина, а також інші вчені. Сьогодні легалізація доходів найчастіше практикується організованими злочинними групами, що підвищує її латентність, оскільки такого роду групи мають злагоджено працюючий апарат нейтралізації соціального контролю, що забезпечує результативність вчинення кримінальних правопорушень. Професор В. В. Сухонос дотримується думки, що подібні злочини скоюються у багатьох

випадках організованими угрупованнями, більшість із яких діють у транскордонному просторі. Вони злочинним шляхом «викачують» ресурси з української економіки і відмивають їх за кордоном, в офшорних зонах. А потім капітал повертається в Україну, але злочинці вже виступають у ролі іноземних інвесторів. Наведене ще раз свідчить про складність розслідування зазначених злочинів, а відсутність належних методологічних розробок ще більше ускладнює його [54].

Інша проблема банківської діяльності пов'язана із криміналізацією суспільних відносин безпосередньо у банківських установах та необхідністю висвітлення механізмів зловживань службовими особами у цій сфері. Теоретично співробітники банківських установ повинні пропонувати та надавати якісні послуги громадянам з метою забезпечення безпеки їх грошових вкладів, проте останнім часом усе більше злочинів у сфері банківської діяльності вчинюються саме службовими особами банків або вони є співучасниками таких зловживань. У теорії кримінального права питанням відповідальності за посадові злочини приділялася значна увага. Вони були предметом спеціальних досліджень, зокрема, таких науковців, як П. П. Андрушко, О. Ф. Бантишев, А. В. Галахова, О. О. Дудоров, Б. В. Здравомислов, В. Ф. Кириченко, М. Й. Коржанський, Ю. І. Ляпунов, П. С. Матишевський, М. І. Мельник, М. І. Хавронюк та ін. Проте зазначені дослідження також не були пов'язані з необхідністю забезпечення безпеки банківської системи країни.

Як бачимо, до злочинів у сфері банківської діяльності належать різні за родовим об'єктом кримінально-карані діяння. Їх можна умовно поділити на три основні групи: злочини, вчинені організованими групами, до складу яких входять як сторонні особи, так і працівники банку; злочини, пов'язані з посяганням на майно та грошові кошти банку чи його клієнтів; злочини, що вчиняються службовими особами банку, зокрема керівниками [55].

Таким чином, викриті у сфері банківської діяльності злочини свідчать про наявність трьох суб'єктів злочину: 1) службові особи банківських установ; 2) службові особи юридичних осіб; 3) фізичні особи [56]. Очевидно, що вчинення зазначених кримінальних правопорушень службовими особами банків та

службовими особами юридичних осіб мають ряд особливостей, що потребують особливої уваги при кваліфікації таких діянь, і є обставинами, які у подальшому матимуть вплив на призначення покарання. Необхідно зауважити, що чинний КК не виділяє службову особу банківської установи як спеціального суб'єкта вчинення таких злочинів. Теоретично робота співробітників банків повинна полягати в забезпеченні законності проведення всіх видів банківських операцій, наданні клієнтам банку якісних послуг. У зв'язку з цим службова особа банківської установи може розглядатися як спеціальний суб'єкт злочинів, які посягають на стабільне функціонування банківської системи, і бути притягнута до більш суворого покарання у разі порушення приписів кримінального закону.

Говорячи про важливість безпеки банківської діяльності в Україні, соціальної обумовленості формування інституту її кримінально-правової охорони, необхідно звернутися також до такого поняття, як «незаконна банківська діяльність». Відсутність зазначеного формулювання означає, що не існує кримінальної відповідальності за незаконну банківську діяльність в Україні.

«Незаконна банківська діяльність» як склад злочину, передбачений законодавством інших країн. Так, ст. 172 КК РФ має встановлений порядок здійснення та ліцензування банківської діяльності. Вважаємо, що існує потреба визначення цих протиправних дій на рівні кримінального законодавства України, оскільки суспільна небезпечність незаконної банківської діяльності проявляється в ігноруванні існуючої системи нагляду та контролю, що підвищує ризики клієнта, завдає шкоди державі; у здійсненні незаконної кредитної емісії, в роботі із «брудними» грошима; у несплаті податків.

Ураховуючи вищезазначене, можна констатувати, що раніше проведені дослідження та класифікації «банківських злочинів» формувалися в межах усієї Особливої частини КК України вибірково, тобто за певними критеріями, а саме: суб'єктами їх вчинення, видом кредитно-банківських операцій, способами підготовки, вчинення та приховування злочинів; ступенем організованості співучасників злочину тощо.

На сьогодні досить чітко простежується необхідність додаткової орієнтації кримінального законодавства на забезпечення захищеності банківської сфери від

злочинних посягань. Недосконалість кримінально-правових норм «доповнюють» проблеми організаційного характеру. Державні органи, покликані здійснювати протидію цьому виду злочинності, виявилися нездатними ефективно виконувати покладені на них завдання. Низька скоординованість дій правоохоронних та контролюючих органів, міжвідомча роз'єднаність, прояв вузьковідомчих інтересів призводить до неузгодженості в їх роботі та в підсумку до неякісного розслідування кримінальних справ. У результаті кримінальні формування захоплюють усе нові й нові об'єкти банківської системи, які продовжують виходити з-під контролю держави.

З урахуванням викладеного попередження кримінальних проявів у сфері банківської діяльності необхідно оцінити як дуже значущу правову проблему. Отже, всебічне забезпечення безпеки цієї сфери відносин є обов'язковою умовою нормального функціонування фінансово-економічної безпеки країни. Означена проблема не може існувати самостійно і є похідною від завдань економічного зростання, а конкретний зміст і спрямування зусиль органів влади, перебувають в залежності від сформованих у цей період часу внутрішніх та зовнішніх умов.

Необхідність кримінально-правової охорони банківської діяльності обумовлюється забезпеченням зобов'язань перед світовим Європейським співтовариством, яке обирає пріоритетними напрямками гарантування належного рівня життя населення, дотримання базових прав і свобод громадянина, подолання корупції, і тим, що громадяни України остаточно втрачають довіру до банківської системи, а також держави, яка не в змозі забезпечити збереження їх капіталів.

Уважаємо, що з урахуванням існуючих у сучасному суспільстві процесів оптимізації діяльності банківської системи, її реформування шляхом виведення з ринку неплатоспроможних банківських установ необхідність кримінально-правової охорони банківської діяльності не викликає сумнівів. Така охорона передбачає вдосконалення положень нормативно-правового регулювання діяльності банків, криміналізації окремих суспільно-небезпечних діянь. З іншого боку, послідовна та виважена політика НБУ також може підкріпити довіру населення до банківської системи в цілому, забезпечити надходження грошових

коштів громадян у банки. Реструктуризація проблемних валютних кредитів, які стали результатом стрімкої девальвації національної валюти, на наш погляд, може зняти напругу серед населення та мінімізувати кількість злочинних проявів у сфері банківської діяльності.

Не зважаючи на збільшений останніми роками інтерес юридичної науки до проблем забезпечення безпеки банківської сфери, їх глобальність і широта ставлять усе нові й нові питання, які потребують свого вирішення. Кримінально-правові заборони орієнтують суспільство на те, які діяння є кримінально-караними, тому необхідно утримуватися від їх учинення. Недостатність розвитку правових норм, і, зокрема, кримінально-правових є одним із факторів, що стримують розвиток міжнародного економічного співробітництва України. Створення ефективного інституту кримінально-правової охорони банківської діяльності в Україні є складовою забезпечення стабільного функціонування фінансової системи та її міцності на міжнародному рівні.

2.3 Легалізація коштів, отриманих злочинним шляхом у сфері банківської діяльності

Одним із особливо небезпечних діянь, вчинюваних у сфері банківської діяльності, є легалізація (відмивання) коштів, отриманих злочинним шляхом. Термін «відмивання грошей» (money laundering) уперше був використаний в 80-х рр. у США стосовно щодо від наркобізнесу і означає процес перетворення нелегально отриманих грошей у легальні. Запропоновано багато визначень цього поняття. Президентська комісія США з організованої злочинності в 1984 р. на таке формулювання: «Відмивання грошей – процес, за допомогою якого приховується існування, незаконне походження або незаконне використання доходів, і потім ці доходи маскуються таким чином, щоб здаватися такими, що мають законне походження». Поняття «легалізація (відмивання) коштів, отриманих злочинним шляхом» уведена в юридичну літературу України за допомогою КК України 2001 р. У сучасних умовах проведення економічних реформ в Україні питання криміналізації суспільних відносин набуває особливої

актуальності. Недосконалість правової бази сприяє формуванню тіньового сектору економіки в найбільш дохідних сферах господарської діяльності, а саме в кредитно-фінансовій та банківській. Виникає потреба в обґрунтуванні чинних нормативних приписів, їх удосконаленні, в адаптації нормативних правил до реалій дійсності. Комплексний підхід до вирішення проблеми злочинності у сфері банківської діяльності потребує не лише вдосконалення існуючої нормативної бази, а й у цілому вироблення нової дієвої системи протидії таким зазіханням.

Зниження купівельної спроможності громадян пов'язане зі зміною загального соціально-економічного фону в країні. Однак ця обставина не призводить до скорочення потреб громадян у цілому, навпаки, з розвитком технологій і збільшенням обсягу інформації, яку споживач отримує через телебачення та Інтернет, у нього з'являється відчуття необхідності придбання значної кількості речей, не завжди доступних через їх високу вартість. Бажання отримання легких грошей, зокрема з урахуванням спокус, які нав'язують нам засоби масової інформації, частіше виникає у нестійких членів суспільства. Із цим можна пов'язати зростання кількості злочинів, спрямованих на отримання грошових коштів, зокрема випадків легалізації (відмивання) коштів, отриманих злочинним шляхом (далі – легалізація коштів). У Конвенції Ради Європи «Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму» поняття «доходи» означає будь-яку економічну вигоду, отриману в результаті вчинення злочинів [57]. Доходами в контексті визначення легалізації виступають: 1) кошти – валюта (монети і паперові гроші України або будь-якої іншої країни, зокрема євро) у готівковій або безготівковій формі, цінні папери на пред'явника, зокрема з правонаступництвом права власності на них; 2) інше майно – предмети матеріального світу, що задовольняють потреби людей і щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки (будинки, будівлі, житлові приміщення, земельні ділянки, обладнання, транспортні засоби, ювелірні вироби, худоба, твори мистецтва тощо) [58, с. 376].

Формулювання «гроші або інше майно» означає, що законодавець розглядає грошові кошти як різновид майна. Такий підхід ґрунтується на визначенні поняття «майно» у цивільному законодавстві. Так, згідно зі ст. 177 України ЦК

України 2003 року, об'єктами цивільних прав є речі, зокрема гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні та нематеріальні блага, тобто ЦК України визначає речі, гроші та цінні папери як різновид майна, а гроші і цінні папери як різновид речей. Таким чином, виходячи з норм цивільного законодавства гроші є речами. Однак вважаємо, що підведення грошей під таке визначення не зовсім коректне. Серед учених ведуться дискусії щодо правової природи грошей, а саме наявності права власності на безготівкові гроші, що вимагає належного законодавчого врегулювання. До вивчення питань легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, зверталися Л. І. Аркуша, А. П. Закалюк, В. Д. Ларічев, В. В. Сухонос, Л. М. Чуніхіна, а також інші вчені. Однак, щодо сфери банківської діяльності це питання залишається відкритим, оскільки такі злочини продовжують вчинюватися, що свідчить про недостатню ефективність раніше запропонованих методів їх попередження. Відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, є досить складною процедурою, яка полягає в тому, що такі кошти проводяться через фінансову систему з метою приховування їх нелегального походження. Основне завдання злочинців під час реалізації подібних схем – надання таким засобам вигляду законно отриманих на всіх стадіях відмивання.

Дослідження кримінологічної характеристики легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, у сфері банківської діяльності та розроблення методів попередження таких кримінальних правопорушень вимагають короткого звернення до кримінально-правової основи відповідальності за вчинення цього злочину. Ст. 209 КК України передбачає відповідальність за легалізацію (відмивання) коштів, отриманих злочинним шляхом, а ст. 209-1 закріплює кримінальну відповідальність за умисне порушення вимог законодавства про запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму та про протидію їм. Злочин, передбачений ст. 209 КК України, відрізняється своєю непередбачуваністю, латентністю, використанням безлічі фінансових операцій та операцій з майном. Непередбачуваність подібних дій проявляється у застосуванні різних неординарних способів досягнення

злочинних цілей. Злочинці часом так уміло приховують сліди, що серед великої кількості проведених банківських операцій і неодноразово переведених на різні рахунки коштів виявити первинне джерело їх надходження буває досить складно. Так, можуть проводитися багаторазові зарахування грошей на один рахунок упродовж дня безліччю осіб; перерахування готівки на рахунки підставних осіб невеликими сумами; в деяких випадках внесення великих сум на рахунок готівкою також може свідчити про протиправність дій клієнта банку.

Для ефективної боротьби з легалізацією коштів у сфері банківської діяльності необхідним є моніторинг основних якісних та кількісних показників зазначеного злочину. Легалізація коштів – це складне явище, результат дії багатьох соціальних чинників, що впливають на її рівень, структуру та динаміку. Ускладнення суспільних відносин у процесі їх розвитку, різноманітність норм, що регулюють ці відносини, зумовлюють різного роду конфлікти, серед яких найбільш небезпечними для суспільства є злочини. Саме вони дезорганізують його нормальну життєдіяльність, створюючи небажані, суспільно небезпечні наслідки. Злочинність як соціальне явище має ряд ознак, що відображаються показниками, властивими також злочинам, пов'язаним з легалізацією коштів у сфері банківської діяльності: рівнем злочинності; структурою злочинності; динамікою злочинності; географією злочинності.

Інформація про розгляд правоохоронними органами узагальнених матеріалів, наданих Держфінмоніторингом України в 2015 р., містить дані, згідно з якими суми фінансових операцій, пов'язаних із легалізацією коштів, становлять 67,6 млрд гривень. Правоохоронні органи формують статистику на основі кількості виявлених злочинів і притягнутих до відповідальності осіб, однак це не відображає дійсної ситуації, пов'язаної із їх вчиненням, оскільки рівень латентності деяких злочинів (зокрема, легалізації коштів) може бути дуже високий. Так, за оцінками деяких фахівців, їх латентність досягає 70–90 % [59, с. 120]. Випадки легалізації коштів у сфері банківської діяльності, як правило, мають значний резонанс у суспільстві, а тому факти їх здійснення не часто приховуються від реєстрації та обліку. Виникають ситуації, в яких банківські установи, особливо в умовах, коли шкода не була заподіяна (невдале посягання,

злочинець отримав опір тощо), не сповіщають про це правоохоронні органи, оскільки не зацікавлені в поширенні цієї інформації, здатної негативно вплинути на авторитет банку. Однак зважаючи на суспільну небезпечність цих злочинів, вважаємо, що статистичні дані у цілому відображають достовірний рівень злочинності у країні і регіонах [60, с. 246].

Надійний і розвинений банківський сектор відіграє надзвичайно важливу роль у стабілізації економіки держави. У 2015 року на Україні почався процес реформування банківської системи, основними завданнями якого є відновлення довіри, підвищення рівня захищеності прав кредиторів та споживачів, розвиток інфраструктури. Значну кількість банківських установ було визнано неплатоспроможними, тобто було встановлено, що існування таких банків є абсолютно економічно недоцільним. Національний банк України «очищує» банківську систему від неплатоспроможних банків шляхом виведення їх із ринку.

Таким чином, на ринку залишаються найбільш стабільні банківські установи, що забезпечують широкий спектр надійних банківських послуг, зокрема й гарантування грошових вкладів громадян. З іншого боку, реформування банківської системи повинно мати комплексний характер, який би передбачав удосконалення системи захисту банків від злочинних посягань. Ефективними в цьому сенсі можуть стати пошук нових заходів кримінально-правового впливу, криміналізація злочинних посягань, спрямованих на банківську систему, формування відповідної системи кримінально-правових норм, частина з яких повинна бути виділена зі злочинів, вчинюваних у сфері господарської діяльності. Очевидно, що нові економічні умови, в яких перебуває сьогодні держава, вимагають того, щоб посягання на банківську систему мали не другорядне значення, як частина кримінально-правових норм у системі злочинів у сфері господарської діяльності, а були внесені до окремого розділу КК України «Злочини у сфері банківської діяльності». Згідно зі ст. 63 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. банки зобов'язані розробляти, впроваджувати та постійно поновлювати правила внутрішнього фінансового моніторингу та програми його проведення з урахуванням вимог законодавства про запобігання легалізації (відмивання) коштів, отриманих злочинним шляхом.

Національний банк України при здійсненні нагляду за діяльністю банків проводить перевірку банків із питань дотримання ними вимог відповідного законодавства. Для здійснення більш повного кримінологічного аналізу цього кримінального правопорушення необхідно також звернути увагу на причини та умови його здійснення. Аналізуючи умови легалізації коштів у сфері банківської діяльності, необхідно зосередити увагу на двох групах умов. Перша група – умови, що формуються як попередня ланка соціально-психологічного явища злочинності та злочинів, а також сприяють прояву злочинності та злочинів і настанню злочинних результатів. Інша група умов – відсутність дієвої системи профілактики таких кримінальних правопорушень. Обидві групи умов відіграють свою негативну роль і створюють сприятливі обставини для злочинних проявів. Можна також виділити загальні та специфічні чинники й умови, що сприяють здійсненню легалізації коштів у сфері банківської діяльності. Так, під загальними причинами необхідно розуміти нестабільність банківської системи, недоліки в роботі правоохоронних органів, їх слабку їх взаємодію з банками, комерційними, державними органами, високий рівень латентності даного виду злочинів. Серед спеціальних причин необхідно зазначити відсутність належного практичного досвіду розслідування злочинів даного виду, існування офшорних зон, банківської таємниці [60].

Необхідно зазначити також стрімкий розвиток телекомунікацій, що не могло залишити поза увагою й фінансову сферу. Потужне зростання кількості банківських операцій, здійснюваних у веб-просторі, також приводить до нових форм легалізації коштів через використання інтернет-технологій. Легалізації сприяють і нові види інтернет-каналів, такі як онлайн-казино і віртуальні аукціони, а також поява віртуальних грошей. До розглянутих причин легалізації можна додати й такі, як недосконалість законодавства, висока прибутковість зовнішньоторговельних операцій, пов'язана з різницею структури світових та внутрішніх цін, тривала відсутність дієвої системи валютного та експортного контролю [61]. Злочинці вибирають уразливий об'єкт (банківська установа) і використовують різні способи вчинення протиправних дій. На думку В. В. Сухоноса, найбільш поширеними способами легалізації злочинних доходів в

банківській сфері України є: переказ коштів через банківські рахунки в Україні за фіктивними договорами; отримання в банках коштів із рахунків на фіктивних підставах; переказ коштів на банківські рахунки за кордон на підставі фіктивних угод; укладання договорів банківського вкладу; здійснення валютнообмінних операцій; укладення кредитних договорів [54, с.1].

У першому випадку при переказі коштів через банківські рахунки в Україні за фіктивними договорами особа, яка бажає легалізувати кошти, укладає договір банківського рахунку і розрахунково-касового обслуговування. Можливий також варіант, коли підставна фірма укладає з банком договір про обслуговування за системою «клієнт–банк». У подібних випадках легалізатори можуть діяти за допомогою співучасників серед співробітників персоналу банку, а іноді і самотійно, використовуючи недоліки внутрішнього контролю банківської системи. Процес відмивання, як правило, триває упродовж певного періоду. Спочатку легалізатор від імені фірми надає платіжне доручення, яке може бути оформлене як у письмовому, так і в електронному вигляді, про переведення коштів із рахунку однієї підставної фірми на рахунок іншої в певному банку. У такому ланцюгу може бути задіяна велика кількість різних організацій. У платіжному дорученні ставиться підпис номінального директора або підробляють підписи осіб, чії дані використовуються. Підставою для переведення або платежу є виконання різних угод. Щоб перекази підставної фірми мали достовірний вигляд достовірними, легалізатори складають документи, що відображають фінансово-господарську діяльність підприємства. При цьому суми у фінансових звітах значно перевищують реальні витрати. У другому випадку при отриманні в банках коштів із рахунків на фіктивних підставах досить часто використовуються кредитні організації. При цьому розробляються різноманітні схеми переведення грошей у готівкові кошти, наприклад, на підставі договорів страхування, виплати дивідендів на рахунки фізичних осіб, які і переводять у готівку ці кошти.

Переказ коштів на банківські рахунки за кордон на підставі фіктивних угод відбувається таким чином. Банки України мають право самотійно здійснювати роботу за кореспондентськими рахунками у закордонних банках. За наявності таких рахунків банки-кореспонденти за вказівкою відповідних банків-власників

проводять розрахункові платежі за міжнародними рахунками. Існує кілька форм поштових платежів: у банках-кореспондентах є карти з прикладами підписів, згідно з якими засвідчуються підписи на отриманих платіжних документах; електронні (SWIFT) платежі (платіжні доручення передаються електронною поштою, при цьому перед текстом платіжного документа проставляються кодовані дані про вид, валюту, її кількість, час платежу). Таким видом платежу і користуються легалізатори. Спочатку кошти обмінюються на валюту в українському банку і на підставі фіктивних договорів за платіжним дорученням з рахунку підставної фірми в банку України переводяться на рахунок підставної фірми у закордонному банку. За кордоном легалізатори мають більші можливості приховати отримані злочинним шляхом кошти в офшорних зонах. Легалізатори також складають договір банківського вкладу. Такий договір складається від імені підставної особи для подальшого отримання грошових коштів або переведення грошей у вигляді банківських вкладів за кордон, придбання цінних паперів і т. п. Ще один спосіб полягає у тому, що легалізатори за рахунок підставних осіб в обмінних пунктах банків купують і продають іноземну валюту за гривні, продають валюту однієї держави за валюту іншої. Якщо проводиться обмін валют, то це оформлюється у вигляді документа, що підтверджує джерело отримання коштів. Крім перелічених вище, легалізатори використовують такий спосіб, як укладення договору кредиту. Отримання великої суми кредиту в банках дозволяє злочинцям забезпечити його повернення засобами, які були отримані злочинним шляхом. Цей спосіб реалізують разом зі співробітниками банків іноді, можливо, служби безпеки банків [62].

Географія легалізації коштів у сфері банківської діяльності має свої особливості. Подібні кримінальні правопорушення найбільш поширені у східних регіонах, де сконцентрований основний виробничий та фінансовий потенціал України. Третина з них відбувається в Дніпропетровській, Харківській, Одеській та Київській областях. Щодо характеристики осіб, які вчиняють зазначені злочини, можна сказати таке: переважна їх кількість – це керівники, бухгалтери та інші посадові особи суб'єктів господарювання, а також службовці різних ланок. Близько 40 % – жінки, 70 % – особи у віці 30 років і більш зрілі особи, близько 40

% мають вищу освіту, 35 % – середню, менше 3 % – особи, що повторно вчинили злочин [63]. Особи, які вчиняють злочини в тіньовому секторі економіки, в основному значно старші за віком осіб, які вчиняють злочини загальнокримінальної (28–45 років – 82,3 %); більшість є громадянами України (73,5 %); як правило, мають позитивні соціальні характеристики, тобто в цілому позитивно характеризуються за місцем роботи і проживання; займають керівні посади або ті, які пов'язані з допуском до роботи з матеріальними цінностями (58,7 % винних були керівниками підприємств, установ, організацій, 26,7 % – підприємцями без юридичної освіти, 13,2 % – головними (старшими) бухгалтерами і т. п.); переважно одружені (76,3 %); здебільшого випадків з вищою освітою (75,3 %), підвищують рівень освіти шляхом навчання в магістратурі (12,3 %) або отримання другої вищої освіти (23,6 %), частіше юридичної або економічної; за характером – цілеспрямовані, врівноважені і вольові, до кримінальної відповідальності більшість із них не притягалися (87,4 %), за винятком дисциплінарної або адміністративної; від 20 до 25 % скоюють злочини у складі групи [64]. Санкцією ч. 1 ст. 209 КК України передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років з конфіскацією коштів або іншого майна, одержаних злочинним шляхом, та з конфіскацією майна. Передбачені санкцією ст. 209 КК України додаткові покарання поряд із основними дозволяють суду повною мірою реалізувати індивідуальний підхід при призначенні покарання винному. Протидією легалізації коштів є різноманітні заходи фінансового моніторингу, що передбачають здійснення загальнодержавного та внутрішньобанківського нагляду за проведенням фінансових операцій. Директива 2005/60 / ЄС Європейського парламенту та Ради «Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму» спрямована на попередження таких злочинів і зобов'язує банки, агентів із нерухомості та ін. надавати звіти про використання коштів сумою понад 15 тис. євро. Аналізуючи ситуацію, що склалася в Україні з відмиванням коштів, отриманих злочинним шляхом, можна стверджувати, що роком створення національної системи боротьби з відмиванням

коштів, отриманих злочинним шляхом, став 2003-й. Саме цього року відбулося становлення Державного департаменту фінансового моніторингу, який сьогодні називається «Державна служба фінансового моніторингу».

Правлінням НБУ Постановою від 26 червня 2015 р № 417 затверджено Положення про здійснення банками фінансового моніторингу. Цей документ розроблений з метою запобігання використанню банківської системи для легалізації (відмивання) коштів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму. З 6 лютого 2015 року набрав чинності Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню поширення зброї масового знищення». Відповідно до цього закону систематичне порушення банком законодавства у сфері запобігання легалізації (відмиванню) коштів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму та протидії їм, що створює загрози інтересам вкладників або інших кредиторів банку, є підставою для ліквідації банку. Необхідно відзначити, що залежно від особливостей організації діяльності банків та з урахуванням ризиків, пов'язаних із клієнтами та їх операціями, банки розробляють програми з метою протидії легалізації коштів. Основними програмами є: здійснення ідентифікації та вивчення клієнтів банку («знай свого клієнта»); виявлення в діяльності клієнтів сумнівних операцій, що підлягають обов'язковому контролю, і операцій із коштами або іншим майном, які можуть бути пов'язані з легалізацією коштів, отриманих злочинним шляхом; перевірка інформації про клієнта або його операції для підтвердження обґрунтованості або спростування підозри про те, що клієнт має намір відмити кошти, отримані злочинним шляхом; проведення документального фіксування інформації, необхідної для ідентифікації клієнта і скоєних ним операцій; збереження інформації і документів, отриманих у результаті реалізації програм здійснення внутрішнього контролю, з метою протидії легалізації (відмиванню) коштів, отриманих злочинним шляхом; навчання співробітників банку з питань протидії легалізації (відмиванню) коштів, отриманих злочинним шляхом. Банкам необхідно надавати звіти про підозрілі операції, щоб мати достатньо інформації

про проведені банківські операції та клієнтів з метою своєчасного встановлення підозрілих дій.

Це вимагає, щоб банк «знав» своїх клієнтів, а саме власника рахунку, якими операції клієнта повинні бути, джерела його доходів. Коли встановлена відповідна інформація про клієнта і необхідні в конкретному випадку банківські операції, представники банку готові визначити, чи є дії клієнта підозрілими. На банки покладено велику відповідальність, так як вони є встановлена відповідна інформація про клієнта і необхідні в конкретному випадку банківські операції, представники банку готові визначити, чи є дії клієнта підозрілими. На банки покладено велику відповідальність, оскільки вони є суб'єктами першого рівня моніторингу та повинні вживати заходів внутрішнього контролю. Серед методів, що забезпечують стабільне функціонування банківської системи і дають можливість ефективно боротися з так званими «економічними» злочинами, необхідно відзначити такі: тісна співпраця банківського сектору та державних органів із провідними міжнародними фінансовими установами, позитивний досвід яких можна використовувати на Україні; прийняття єдиних правил, що забезпечують однакові умови роботи для банків і запобігання пливу клієнтів; використання банками міжнародних бухгалтерських стандартів, що дозволить забезпечити прозоре відображення інформації на рахунках клієнтів. Таким чином, треба наголосити на необхідності подальшого вдосконалення законодавчо-нормативної бази, зважаючи на вищезазначене питання, що передбачає реформування відповідних положень КК України. Також проведений аналіз вчинення легалізації коштів підтверджує необхідність розроблення методичних рекомендацій із розслідування кримінальних справ зазначеної категорії. Практика свідчить, що методика попередження злочинів у сфері банківської діяльності вимагає нових наукових підходів та сучасних знань про способи вчинення зазначених діянь, оскільки банківська система забезпечує життєдіяльність усієї держави в цілому.

2.4 Зарубіжний досвід забезпечення безпеки діяльності банківської установи як інституту фінансової систем

Беручи до уваги зміни, що відбуваються в країні, та реформи в банківському секторі, націлені на вихід із фінансово-економічної та банківської кризи, необхідно розуміти, що реалізація стратегічних цілей забезпечення прискореного економічного зростання та кардинальної зміни структури економіки, укріплення банківської системи країни неможлива без обмеження вчинення кримінальних правопорушень у зазначеній сфері. Банківська злочинність охоплює різноманітні види заподіяння шкоди охоронюваним законом інтересам як юридичних, так і фізичних осіб. У підсумку ж, як справедливо зазначають окремі автори, «результат цих злочинів зводиться не до сукупності ущемлених окремих особистих інтересів, а до заподіяння шкоди суспільству в цілому» [65, с.29].

КК України охороняє своїми нормами найбільш цінні суспільні відносини, проте у його чинній редакції законодавець не визначає банківську діяльність окремим об'єктом кримінально-правової охорони. Як уже зазначалося, кримінальні правопорушення у сфері банківської діяльності віднесені насамперед до групи злочинів у сфері господарської діяльності, окремі з них розміщені у розділі XVI Особливої частини КК: «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку», деякі у розділі VI «Злочини проти власності».

Неузгодженість положень кримінально-правових норм щодо охорони банківської діяльності між собою, відсутність складів злочинів, які найбільш точно характеризують вчинювані діяння, призводить до некоректної кваліфікації випадків зловживань у банківській сфері, що ставить під сумнів ефективність застосування кримінальної відповідальності та покарання за названі правопорушення. Так, на наш погляд, актуальною проблемою є фактична відсутність захищеності засобами кримінального права як кредиторів в особі банківської установи, так і клієнтів банків, які не можуть вчасно та в повному обсязі повернути свої депозитні вклади. Крім того, в кримінальному

законодавстві України не врегульоване відповідним чином питання відповідальності юридичних осіб, причетних до злочинів, що вчинюються у банківській сфері. Відсутність відповідних заохочувальних норм у КК України свідчить, що законодавець, напевно, не вбачає значної проблеми та суспільної небезпечності в цих кримінальних правопорушеннях. Проте, практика доводить протилежне. Крім того, у вітчизняному кримінальному законодавстві не приділено достатньої уваги суб'єкту злочинів, що вчинюються у сфері банківської діяльності. В системі кримінально-правових норм певних зарубіжних країн працівник банківської установи наділений ознаками спеціального суб'єкта кримінального правопорушення та є невід'ємним елементом, що утворює склад злочину. Це підтверджує факт функціонування інституту кримінально-правової охорони банківської діяльності та зацікавленість держави у забезпеченні безпеки банківської системи кримінально-правовими засобами. Визначення спеціальних ознак суб'єкта злочину обумовлюється специфікою окремих складів злочинів, вчинення яких є можливим винятково у зв'язку з відповідним видом людської діяльності, котру можуть здійснювати обмежене коло суб'єктів.

Боротьба з кримінальними правопорушеннями у фінансовій та банківській сферах покладена на правоохоронні органи як суб'єкти забезпечення їх захисту. Однак з урахуванням вибіркового статистичних даних останніх років щодо показників злочинності в господарській та фінансовій сферах можна зробити висновки про недостатню ефективність роботи правоохоронних органів у цьому напрямку. Дублювання повноважень розгалуженої системи правоохоронних органів у частині розслідування злочинів у фінансовій та банківській сферах призводить до гальмування зазначених процесів та відсутності достовірних показників щодо викриття названих правопорушень. Це означає, що в правоохоронній системі не спрацьовує механізм соціального контролю злочинності. При цьому відсутність в КК України інституту кримінально-правової охорони банківської діяльності не формує у громадян негативного ставлення до названих них правопорушень, оскільки такі діяння не оголошені злочинними та караними на законодавчому рівні.

Поняття злочинів у сфері банківської діяльності як особливої групи злочинних діянь є порівняно новим для української юридичної науки, однак законодавству іноземних держав воно відоме давно. Об'єднує ці діяння як родовий об'єкт посягання, так і специфіка сфери їх вчинення, а саме – сфера кредитно-банківських відносин. Вважаємо, що досвід зарубіжних країн у частині законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за подібні діяння може виявитися корисним для України. На відміну від національного законодавства у кримінальному праві країн багатьох зарубіжних країн, зокрема й країн ЄС, передбачений комплекс заходів, спрямованих на забезпечення інтересів кредиторів, якими є і банківські установи.

Наприклад, КК Швейцарії [66] у ст. 163–170 передбачає такі злочинні діяння, як: перевага кредитором і прийняття кредитором оплати боргу на шкоду інтересам інших кредиторів, незаконні дії на користь неспроможного боржника, безгосподарність, упущення обліку, користь кредитора тощо. У статті 297 КК Республіки Польщі [67] зазначено: «хто з метою отримання для себе або для іншої особи кредиту, банківської позички, кредитного поручительства, дотації, субвенції або публічного замовлення надає фальшиві або підроблені документи, або помилкові письмові свідчення, що стосуються обставин, що мають істотне значення для отримання такого кредиту, банківської позички, кредитного поручительства, дотації, субвенції або публічного замовлення, підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі на строк від 3 місяців до 5 років». У цьому контексті в ч. 3 ст. 297 законодавець передбачив і заохочувальну норму, відповідно до якої в обов'язковому порядку звільняються від покарання особи, які до початку кримінального переслідування попередили незаконне використання кредиту.

У КК України зроблені певні кроки в напрямку захисту прав кредиторів, проте диспозиції зазначених норм сформовані таким чином, що не передбачають відповідальності за відносно поширені діяння, пов'язані зі спробами незаконно отримати кредит. Однак необхідно зазначити, що практично у кожній банківській установі існує стенд чи монітор, де висвітлюється інформація про розшук осіб, які вчинили «шахрайські дії» з кредитними ресурсами банку. Положеннями,

передбаченими ст. 218–1 та 219 КК України, встановлено відповідальність за доведення банку до неплатоспроможності та до банкрутства, якщо це завдало великої матеріальної шкоди державі чи кредитору. Проте вважаємо, що сьогодні існують й інші загрози правам кредиторів, які виходять саме від недобросовісних позичальників. Виявляється, що й кримінальне законодавство ЄС захищає своїми нормами зазначені суспільні відносини на більш високому рівні порівно з вітчизняним.

Викликає інтерес концепція кримінально-правової відповідальності юридичних осіб у кримінальному законодавстві країн ЄС. Цей правовий інститут є розвиненим у Франції, Нідерландах, Данії, проте в деяких західноєвропейських державах, наприклад в Іспанії, Болгарії, Угорщині, до цього часу він не передбачений. Адміністративну відповідальність юридичних осіб введено в Німеччині, Італії, Португалії тощо [68]. При цьому фізичні особи також притягуються до кримінальної відповідальності у разі доведеності їх вини у вчиненні злочину.

Дослідження питання захисту банківської діяльності на кримінально-правовому рівні не повинно обмежуватися винятково прикладом законодавства ЄС. Так, значна кількість кримінально-правових норм КНР присвячена охороні банківської сфери (розділ 2, параграф 4 КК КНР). Вважаємо, що надання працівникам банків або інших фінансових органів ознак спеціального суб'єкта злочинів, що посягають на стабільне функціонування фінансової та банківської систем, є певним позитивним досягненням кримінального законодавства цієї країни. При цьому ознаки спеціального суб'єкта використовуються законодавцем при описі саме основних, не кваліфікованих складів злочинів. Це означає, що саме конкретним охоронюваним законом суспільним відносинам приділяється особлива увага, а не другорядне значення в кримінальному законодавстві країни. Тобто у складах злочинів, де ознаки спеціального суб'єкта прямо передбачені законом у диспозиції статті та визначають наявність такого суб'єкта як конструктивного елемента складу злочину, вони є обов'язковими для наявності чи відсутності складу злочину в цілому. Наприклад, відповідно до ст. 186 КК КНР працівники банків або інших фінансових органів, які через порушення

законодавства та адміністративних норм видали кредити або надали гарантію для отримання кредитів особам, які не є сторонніми, на пільгових умовах порівняно з аналогічними умовами для інших позичальників, якщо ці дії спричинили відносно великі збитки, караються позбавленням волі на строк до 5 років або короткостроковим арештом, а також штрафом розміром від 10 до 100 тис. юанів; ті самі діяння, якщо вони спричинили великі збитки, – караються позбавленням волі на строк понад 5 років і штрафом у розмірі від 20 до 200 тис. юанів [69].

У КК України існує норма, передбачена ст. 220–1: «Порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності», що закріплює відповідальність керівника або іншої службової особи банку за внесення до бази даних завідомо неправдивих відомостей. Не можна не погодитись із законодавцем про доцільність криміналізації таких діянь, проте одна кримінально-правова норма, де прямо передбачена відповідальність керівників та службових осіб банків, не в змозі забезпечити захист банківської діяльності в країні на належному рівні.

ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» № 4025-УІ від 15.11.2011 року, який набрав законної чинності 18.01.2012 року, були внесені значні зміни до КК України. У результаті цих змін відбулася декриміналізація окремих злочинів у сфері господарської діяльності шляхом їх переведення до розряду адміністративних правопорушень. Поряд з іншими кримінально-правовими нормами була декриміналізована норма, передбачена ст. 202 КК України: «Порушення порядку зайняття господарською діяльністю та діяльністю з надання фінансових послуг». Доцільність декриміналізації останньої, на наш погляд, викликає сумніви. Названі діяння вважаються злочинними в кримінальному законодавстві РФ та Китаї. Наприклад, відповідно до ст. 174 КК КНР: «Самовільне, без санкції Китайського народного банку створення комерційного банку чи іншої фінансової структури карається позбавленням волі строком до 3 років або короткостроковим арештом і одночасно або як самостійне покарання штрафом сумою від 20 до 200 тис. юанів; при обтяжливих обставинах карається позбавленням волі строком від 3 до 10

років і штрафом у сумі від 50 до 500 тис. юанів». Виготовлення фальшивого свідоцтва на право діяльності комерційного банку чи іншої фінансової структури, його підроблення або передача для користування третій особі тягнуть за собою покарання відповідно до ч. 1. ст. 174 КК КНР.

Більше того, ст. 174 КК КНР закріплює й відповідальність юридичних осіб у випадку вчинення зазначеного злочину, а саме: «якщо злочин, зазначений у ч. 2 ст. 174 КК КНР, вчинений організацією, до неї організації застосовуються штрафні санкції. А керівники організації та інші особи, які несуть безпосередню відповідальність, караються відповідно до ч. 1 ст. 174 КК КНР».

У КК України до злочинів, що вчиняються у сфері банківської діяльності, за які можуть понести кримінальну відповідальність юридичні особи, законодавець відніс норму, передбачену ст. 209 КК України: «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» [70]. Проте поза увагою залишилися інші зловживання, які можуть спричинити значну шкоду правоохоронюваним інтересам громадян, за які до юридичних осіб, на наш погляд, необхідно застосовувати заходи кримінально-правового впливу. Це, зокрема, злочини у сфері банківської діяльності, пов'язані з господарюванням, злочини у сфері банківської діяльності, пов'язані зі службовою та професійною діяльністю при наданні публічних послуг. Названі діяння можуть мати комплексний характер, вчинюватися групами осіб, об'єднаними єдиним злочинним наміром, та такими, які мають прямий доступ до банківських ресурсів у зв'язку з виконанням їх службових обов'язків.

Так, наприклад, ст. 3 Закону Республіки Польщі: «Про відповідальність колективних суб'єктів за дії, заборонені під загрозою покарання» від 28 жовтня 2002 р. визначає підставою кримінальної відповідальності юридичної особи неправомірну поведінку фізичної особи, яка: 1) діє від імені або на користь колективного суб'єкта у межах повноважень або обов'язків щодо його представництва, прийняття від його імені рішень чи виконання внутрішнього контролю або в разі перевищення делегованих повноважень чи неналежного виконання покладених на фізичну особу обов'язків; 2) діє з перевищенням повноважень чи неналежно виконує свої обов'язки; 3) діє в інтересах або від

імені колективного суб'єкта за згодою або з відома особи, зазначеної у п. 1 цієї статті; 4) є підприємцем. Ще однією спільною ознакою законодавства ЄС є вказівка на те, що злочинне діяння повинне бути вчинене в інтересах та на користь юридичної особи. У ст. 5 КК Бельгії (у редакції Закону від 4 травня 1999 р.) зазначено, що юридичні особи підлягають кримінальній відповідальності за злочини, вчинені з метою отримання вигоди [71]. У вітчизняному кримінальному законодавстві «банківські злочини» здебільшого мають корисливий мотив. Виникає потреба в обґрунтуванні чинних нормативних приписів, їх удосконаленні, в адаптації нормативних правил до реалій дійсності, у криміналізації діянь, вчинюваних у сфері банківської діяльності, що мають у своїй структурі всі ознаки злочинів, а також у декриміналізації тих кримінальних правопорушень, які багато років не мають фактичних проявів і судова практика щодо яких відсутня [72, с. 195].

Таким чином, сучасне кримінальне законодавство України порівняно із законодавством зарубіжних країн має відповідні резерви для удосконалення кримінально-правових засобів, необхідних для забезпечення безпеки сфери банківської діяльності. Політична та економічна інтеграція України до світового Європейського співтовариства потребує більш ефективного захисту національної економічної та фінансової систем. Зокрема, виникає необхідність в оптимізації положень КК України з метою вирішення проблем кримінальної відповідальності юридичних осіб за злочини, що вчинюються у сфері банківської діяльності. Поряд із цим вимагає аналізу й низка інших існуючих проблем зазначеної сфери на предмет можливої своєчасної криміналізації таких діянь.

3 АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЯК СУБ'ЄКТІВ ЗАХИСТУ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВИ

3.1 Поняття адміністративно-правового статусу правоохоронних органів

Важливість стабільності фінансової системи для держави очевидна, оскільки високий рівень захисту коштів місцевих та державних бюджетів від внутрішніх і зовнішніх загроз дозволяє органам державної влади не лише задовольняти потреби суспільства, але й акумулювати кошти для непередбачуваних витрат. Наявність таких коштів за певних умов, які завдають шкоди інтересам як суспільства, так і держави, робить можливим оперативно реагувати органам державної влади на зміну соціальної, економічної чи політичної обстановки в державі, усувати причини, що їх обумовили та підтримувати стабільність у державі. Отже, фінансова система передусім є основою, навіть запорукою стабільного розвитку демократичної держави. Крім того, фінансова система є необхідною для економічного розвитку держави. Адже очевидно, що захищеність коштів у межах території держави та наявність гарантій такого захисту робить можливим розвиток підприємництва в державі та вкладення інвестицій у національні підприємства зарубіжними інвесторами без страху втратити кошти через існуючі або потенційні загрози, на які не було вчасної реакції з боку держави.

На сьогодні захист фінансових інтересів як громадян, так і держави в цілому від будь-яких загроз покладено насамперед на правоохоронну систему.

У законодавстві України відсутнє поняття «правоохоронна система», а у науковій доктрині першим його зміст визначив А. М. Куліш, який дав власне визначення «правоохоронної системи», а саме: це багаторівнева соціальна система, яка включає систему правових засобів, методів та гарантій, що забезпечують охорону суспільних відносин від протиправних посягань, та державні органи, які виконують правоохоронні функції [73].

Отже, правоохоронні органи, перелік яких на законодавчому рівні наведено у Законі України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних

органів» від 23 грудня 1993 року, є невід'ємним елементом правоохоронної системи будь-якої держави.

Зокрема, у ст. 2 зазначеного нормативно-правового акта визначено, що правоохоронними органами є органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів та зборів, органи й установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, що здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [74].

Відразу ж необхідно зазначити, що такий підхід законодавця до визначення поняття «правоохоронні органи» є неповним, оскільки не складно помітити, що слова «інші правоохоронні органи, які здійснюють правозастосовні та правоохоронні органи» не дають нам можливості назвати такий перелік вичерпним. Крім того, у ст. 1 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року під правоохоронними органами пропонується розуміти органи державної влади, на які Конституцією і законами України покладено здійснення правоохоронних функцій. Але зазначені визначення не дають нам чіткого уявлення про те, який саме орган є правоохоронним, оскільки, по-перше, на законодавчому рівні відсутні поняття «правозастосовні функції» та «правоохоронні функції», по-друге, на сьогодні немає державного органу, який би не застосовував правових норм. Отже, перед нами ставиться ще одне питання, які ж органи тоді відносини до тих, що реалізують названі функції, якщо ми не маємо можливості зрозуміти позицію законодавця з цього приводу через відсутність таких понять у нормативно-правових актах національного законодавства.

Зокрема, у Законі України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією та правоохоронними органами держави» від 19 червня 2003 року правоохоронні органи визначено як державні органи, що відповідно до законодавства здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [75].

Така ситуація привела до того, що на сьогодні серед науковців існує безліч підходів до визначення поняття «правоохоронні органи», кожен виокремлює

власні критерії, за яким той чи інший орган можна вважати правоохоронним і надає перелік таких органів. Звичайно, недоцільно виділяти якийсь один підхід, але важливо розглянути декілька з них, щоб зрозуміти особливості та специфіку діяльності правоохоронних органів

Найбільш відомим є поняття, запропоноване О. М. Бандуркою, відповідно до якого таким органом є спеціалізований державний органи, що здійснює функції забезпечення громадського порядку та громадської безпеки.

Зокрема, О. В. Тюріна визначає правоохоронний орган держави як орган, уповноважений державою на застосування заходів державного примусу, рішення якого мають правозастосовний характер і діяльність якого полягає у впливі на загрози праву як реальні, так і потенційні та має державно-владний, юрисдикційний, підзаконний та регламентований характер [76, с. 20].

Із цього поняття важливо виділити таку ознаку правоохоронного органу, як можливість застосувати державний примус, який за О. Р. Трещовою має на меті усунення певної неправомірної поведінки суб'єкта, який порушує охоронювані законодавством суспільні відносини, а також усунення загрози суспільним відносинам за відсутності протиправної поведінки, але коли загроза виникає об'єктивно [77, с. 98]. При цьому такий вид примусу здійснюється правоохоронними органами від імені держави та на законних підставах.

Т. О. Пікулі під правоохоронним органом розуміє державний орган, основним (головним) предметом діяльності якого є законодавчо визначені функції або завдання з боротьби із правопорушеннями, що тягнуть за собою юридичну відповідальність у сфері публічного права [78, с. 87]. Як бачимо, тут науковець уже відокремлює правоохоронні органи від інших за такою ознакою як боротьба з правопорушеннями.

Автори підручника за редакцією В. Т. Маляренка, у свою чергу, визначили правоохоронний орган як державну установу – державну юридичну особу, яка діє в системі органів влади і виконує на основі закону державні функції (владні, організаційно-розпорядчі, контрольні-перевірні тощо) у різних сферах внутрішньої та зовнішньої діяльності Української держави.

Ураховуючи те, що вищенаведені поняття «правоохоронні органи» датуються 1999 та 2004 роками відповідно, необхідно навести більш нові підходи до його визначення. Зокрема, Т. Д. Момотенко вважає, що правоохоронний орган – це державний орган, створений з метою охорони та захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства та держави від злочинних посягань і який виконує правоохоронні завдання, функції та повноваження.

Найбільш змістовним є поняття Д. І. Бородіна, за яким правоохоронний орган – це державний орган, виконання яким однієї чи кількох головних правоохоронних функцій є основним у його діяльності, який характеризується окремим матеріально-технічним забезпеченням співробітників і до якого чинним законодавством висуваються спеціальні вимоги і співробітники якого з метою ефективного виконання своїх обов'язків законами та підзаконними нормативними актами наділяються специфічними правами та обов'язками [79, с. 47].

Доцільно зазначити, що науковець звертає вже увагу на специфіку матеріально-технічного забезпечення, вимог, а також прав та обов'язків співробітників правоохоронних органів, що також відрізняє правоохоронний орган загалом від інших органів держави. До того ж такі права і обов'язки є важливим елементом статусу правоохоронних органів як суб'єктів адміністративного права.

Таким чином, незважаючи на відсутність чіткого визначення законодавцем поняття «правоохоронні органи» та єдності серед науковців щодо його розуміння, правоохоронні органи утворюють певним чином відособлену за ознакою професійної діяльності самостійну групу органів держави, що мають визначені завдання та виконують певні правоохоронні функції. Відповідно мета, завдання та функції правоохоронних органів у цілому полягають у забезпеченні законності та правопорядку в усіх сферах життєдіяльності нашої держави. Щодо захисту фінансової системи держави, то діяльність правоохоронних органів у цій сфері здебільшого зводиться до боротьби з фінансово-економічними кримінальними та адміністративними правопорушеннями – запобігання і викриття правопорушень у фінансовій сфері України.

За національним законодавством кожен правоохоронний орган відіграє свою роль у захисті фінансової системи держави, а тому вивчення їх адміністративно-правового статусу саме як суб'єктів захисту фінансової системи держави є актуальним та необхідним, передусім для того, щоб зрозуміти який з правоохоронних органів яку роль відіграє у захисті фінансової системи, виявити існуючі недоліки у законодавстві та висунути власні пропозиції щодо його удосконалення для підвищення ефективності діяльності таких правоохоронних органів.

За С. Г. Стеценко кожен правоохоронний орган для того, щоб бути суб'єктом адміністративного права, повинен мати правосуб'єктність [80, с. 89].

А. І. Берлач, у свою чергу, зазначає, що в органах держави адміністративна правосуб'єктність проявляється в компетенції, закріпленій нормативними документами, тобто у сукупності їх юридично-владних прав та обов'язків, що надаються їм для виконання завдань та функцій [81, с. 594].

Такої ж позиції додержується О. В. Міцкевич та В. В. Оксамитний, які вважають, що адміністративно-правовий статус державного органу окреслюється лише його компетенцією. Відповідно лише прямо зазначені в законі повноваження (права та обов'язки) становлять його правовий статус. У свою чергу, як Ю. А. Тихомиров до адміністративно-правового статусу державних органів відносить ряд елементів, серед яких: мета, порядок утворення та функціонування державних органів, основні завдання та форми відносин з іншими ланками державного апарату [82, с. 119].

За С. В. Ківалом до складових адміністративно-правового статусу необхідно відносити лише функції, завдання та компетенцію (права та обов'язки) [83, с. 83].

Незважаючи на різноманітність підходів до визначення елементів адміністративно-правового статусу правоохоронних органів, треба зазначити підхід Л. М. Бахраха, який зазначає, що адміністративно-правовий статус державного органу складається з трьох блоків:

- 1) цільового, що визначає норми про мету, завдання, функції діяльності;

2) організаційно-структурного, який утворюють правові приписи, що регламентують порядок утворення, реорганізації, ліквідації органу, його структуру, лінійну та функціональну підпорядкованість;

3) компетенції як сукупності повноважень і підвідомчості [84, с. 85].

Звичайно, дослідження зазначених елементів дасть нам чітке уявлення про адміністративно-правовий статус того чи іншого органу держави, однак дуже важливим елементом, який не був віднесений до складових адміністративно-правового статусу жодним із названих науковців, є юридична відповідальність.

На думку І. І. Фурмана, юридичну відповідальність необхідно розглядати у двох аспектах:

– по-перше, як обов'язок відповідати за свої протиправні дії, зазнаючи певних негативних наслідків за правопорушення (негативна відповідальність);

– по-друге, як добровільне та ініціативне виконання обов'язків та високу правову свідомість (позитивна відповідальність) [85, с. 55].

Тут варто звернути увагу на позицію Ю. Я. Якимова, який серед цільового, організаційного блоку та компетенції як важливих складових адміністративно-правового статусу будь-якого органу держави виділяє ще один – адміністративну відповідальність як необхідний правовий засіб забезпечення належного виконання обов'язків органу державної влади [86, с. 20].

Хоча доцільно погодитися з О. В. Пономарьовим, що відповідальність за неналежне виконання обов'язків кожним органом держави не повинна обмежуватися лише адміністративною. Адже таке виконання прямо залежить від діяльності їх посадових та службових осіб, а тому необхідно в структурі адміністративно-правового статусу державного органу розглядати питання юридичної (дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної) відповідальності посадових та службових осіб, що працюють у цих органах, оскільки саме від їх діяльності залежить те, чи виконуватиме державний орган покладені на нього завдання та функції ефективно [87, с. 50].

Деякі науковці, досліджуючи адміністративно-правовий статус державних органів, приділяли увагу окремим органам, визначаючи елементи саме їх специфічного статусу.

Зокрема, на думку В. І. Бабенко, адміністративно-правовий статус органів прокуратури утворюється врегульованим законодавством порядком створення, реорганізації, ліквідації цих органів, визначенням функцій та завдань прокуратури та наділенням їх необхідною компетенцією для виконання покладених державою прав і обов'язків. А тому в її статусі повинні бути закріплені цілі, завдання, функції, компетенція, організаційна структура та відповідальність [7, с. 55].

О. П. Угровецький, на відміну від В. І. Бабенко, зосередив увагу на органах фінансового контролю і відповідно визначив їх адміністративно-правовий статус як регламентоване нормами адміністративного права їх положення, що характеризується правами, обов'язками, гарантіями діяльності та відповідальності суб'єкта фінансового контролю. Його позиція також ґрунтується на тому, що наявність адміністративно-правового статусу означає, що фінансовий орган має визначену адміністративно-правовими нормами компетенцію – предмет відання, права й обов'язки (повноваження), несе відповідальність за дії чи бездіяльність у межах власної, а також делегованої компетенції, виконує публічні, виконавчо-розпорядчі, дозвільно-реєстраційні та контрольні функції, бере участь в адміністративних правовідносинах регулятивного чи охоронного характеру [88].

Таким чином, мета діяльності, завдання, функції, права та обов'язки, організаційна структура, підпорядкованість, відповідальність правоохоронного органу є важливими, можна навіть сказати основними, елементами його адміністративно-правового статусу. При цьому специфіка діяльності кожного правоохоронного органу обумовлює також специфічні елементи такого статусу, яким також варто приділяти увагу під час вивчення цього питання. Зокрема, мова йшла про органи фінансового контролю, для ефективної діяльності та незалежності яких необхідні певні визначені на законодавчому рівні гарантії.

3.2 Адміністративно-правовий статус Служби безпеки України як суб'єкта захисту фінансової системи України

В основу благополуччя держави, її спроможності ефективно захищати інтереси всього населення покладено безпосередньо рівень її захисту від потенційних зовнішніх та внутрішніх загроз, оперативності їх нейтралізації. Такий стан захищеності національних інтересів в усіх сферах життя держави та суспільства забезпечується рядом державних органів, які відповідно повинні ефективно і злагоджено функціонувати, використовуючи весь спектр наданих їм законодавством повноважень. Серед таких органів особливе місце займає Служба безпеки України, що обмовлено її значенням у забезпеченні безпеки нашої держави загалом. При цьому в умовах фінансово-економічної кризи, зростання фінансових правопорушень, що загрожують стабільності фінансової системи України, привертають особливу увагу до дослідження адміністративно-правового статусу СБУ саме як суб'єкта захисту фінансової системи держави.

Поряд із цим прагнення України увійти до європейської спільноти потребує не лише вивчення теоретичних та практичних аспектів питання адміністративно-правового статусу СБУ, але й усунення існуючих на сьогодні прогалин і недоліків у національному законодавстві, що регламентує діяльність СБУ саме як суб'єкта захисту фінансової системи держави. Оскільки лише повне та всебічне закріплення на законодавчому рівні всіх аспектів статусу СБУ сприятиме її ефективній діяльності, зокрема у сфері виявлення існуючих та потенційних загроз фінансовій безпеці держави, їх оперативного усунення та притягнення винних осіб до відповідальності за скоєні адміністративні та кримінальні правопорушення у фінансовій сфері.

У науковій літературі питанню адміністративно-правового статусу СБУ як суб'єкта захисту фінансової системи держави приділялася незначна увага. Зокрема, О. І. Артюх, Р. В. Баранецький, М. Ю. Віхляєв, М. В. Грек, О. В. Грідін, М. М. Карпенко, А. В. Кумейко, О. Г. Нападистий, М. В. Панченко, В. Х. Ярмакі та інші у своїх наукових працях досліджували в основному окремі елементи адміністративно-правового статусу СБУ як

правоохоронного органу загалом. У зв'язку із цим, особливо важливо окремо розглянути адміністративно-правовий статус СБУ як суб'єкта захисту фінансової системи держави.

Адміністративно-правовий статус СБУ визначено не лише спеціальним нормативно-правовим актом – Законом України «Про Службу безпеки України», але й іншими нормативно-правовими актами, зокрема КПК України і Законами України:

- «Про засади запобігання та протидії корупції»;
- «Про контррозвідувальну діяльність»;
- «Про оборону України»;
- «Про доступ до публічної інформації»;
- «Про державну таємницю»;
- «Про правовий режим воєнного стану»;
- «Про правовий режим надзвичайного стану»;
- «Про оперативно-розшукову діяльність» тощо.

Зокрема, Р.В. Баранецький зазначає, що відповідно до Конституції України державна влада реалізується за принципом поділу її на три гілки влади: законодавчу, виконавчу і судову. Але ст. 1 Закону України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року не відносить СБУ до жодної з них.

При цьому поширеною є позиція, за якою СБУ належить до центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом, які «повинні бути визначені Конституцією та законодавством України особливі завдання й повноваження, щодо яких може встановлюватися спеціальний порядок утворення, реорганізації, ліквідації, підконтрольності, підзвітності, а також призначення та звільнення керівників та вирішення інших питань», які очолюють голови. Виходячи з аналізу загальних ознак та специфіки діяльності СБУ, названий орган дійсно має особливі завдання, повноваження, спеціальний порядок створення, реорганізації, ліквідації, підконтрольності, підзвітності, кадрового забезпечення, але віднесення його до виконавчої гілки влади ставить більше запитань, ніж дає відповідей.

Крім зазначеного, треба зауважити також, що в юридичній науці не новим є інший поділ влади в державі, відмінний від передбаченого Конституцією України,

відповідно до якого СБУ відносять до контрольної (наглядової) гілки влади поряд із законодавчою, виконавчою та судовою. О. Ф. Скакун в окремому параграфі свого підручника щодо державних органів влади України виділяє вищий представницький орган влади – Верховну Раду України, голову держави – Президента України, вищий виконавчий орган влади – Кабінет Міністрів України, представницькі органи влади на місцях, виконавчі органи влади на місцях, судові, правоохоронні та контрольні-наглядові органи. До останньої категорії віднесено СБУ як правоохоронний орган [89, с. 125 – 139].

Аргументом на користь такої позиції є те, що згідно зі ст. 1 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року СБУ поряд із органами прокуратури, органами внутрішніх справ та рядом інших належить до правоохоронних. Хоча про віднесення деяких із них до органів виконавчої влади зазначено у спеціалізованих нормативно-правових актах. Наприклад, у ст. 1 Закону України «Про національну гвардію» від 13 березня 2014 року зазначено, що Національна гвардія України є військовим формуванням із правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України. Таким чином, законом чітко визначена належність Національної гвардії України до виконавчої гілки влади, чого не можна стверджувати про СБУ. При цьому відносити СБУ до органів контрольні-наглядової гілки влади також недоцільно, оскільки, на відміну від прокуратури СБУ не має контрольні-наглядових повноважень. Отже, незважаючи на різноманітність підходів щодо віднесення СБУ до однієї з існуючих гілок державної влади, варто виходити з того, що за національним законодавством СБУ має статус правоохоронного органу спеціального призначення, особливості діяльності якого визначаються відповідно рядом загальних та спеціальних ознак.

Розглядаючи СБУ як суб'єкт захисту фінансової системи держави, важливо розглянути його структурно-організаційну основу діяльності, оскільки управління, органи та функціональні підрозділи пов'язані між собою, і їх узгоджені функціонування та взаємодія є однією з гарантій ефективності СБУ у захисті фінансової системи держави від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Законом України «Про загальну структуру і чисельність Служби безпеки України» від 20 жовтня 2005 року затверджено таку структуру СБУ:

- Центральне управління СБУ;
- регіональні органи СБУ;
- органи військової контррозвідки;
- навчальні, наукові, науково-дослідні, інші заклади, установи, організації та підприємства СБУ.

Центральне Управління згідно з ч. 1 ст. 10 Закону України «Про Службу безпеки України» відповідає за стан державної безпеки, координує і контролює діяльність інших органів СБУ. До його складу входять апарат Голови СБУ та відповідні функціональні підрозділи (департаменти). Апарат Голови СБУ вирішує організаційні питання, вживає заходів щодо планування роботи та доведення до відома особового складу органів СБУ прийнятих рішень Голови та колегіальних органів СБУ тощо [90].

Не менш важливим у діяльності ЦУ СБУ є видання положень, наказів, розпоряджень, інструкцій, надання вказівок, обов'язкових для виконання у системі СБУ та внесення у межах своєї компетенції Президенту України пропозицій про видання актів із питань збереження державної таємниці, обов'язкових для виконання органами державного управління, підприємствами, установами, організаціями та громадянами [91, с. 93].

Для забезпечення виконання покладених на СБУ як суб'єкта захисту фінансової системи держави завдань у ЦУ СБУ та підпорядкованих йому органах відповідно до закону створюються й діють функціональні підрозділи:

- контррозвідки;
- захисту національної державності;
- контррозвідувального захисту економіки держави;
- контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері інформаційної безпеки;
- боротьби з корупцією та організованою злочинністю;
- боротьби з тероризмом і захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів;

- досудового слідства;
- охорони державної таємниці;
- оперативно-технічних заходів;
- оперативного документування;
- спеціального зв'язку;

– організаційного, інформаційно-аналітичного, кадрового, правового, господарського, фінансового та інших видів забезпечення оперативно-службової діяльності СБУ [92].

У структурі ЦУ СБУ як суб'єкта захисту фінансової системи держави необхідно звернути увагу на Головне управління контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері економічної безпеки, який відповідно здійснює контррозвідувальну діяльність з метою виявлення існуючих або потенційних загроз економічній, а відповідно і фінансовій системам та їх оперативного усунення. Однак такі висновки можна зробити лише виходячи з назви зазначеного управління, оскільки саме Положення про Головне управління контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері економічної безпеки має гриф обмеження доступу «Для службового користування» та відповідно до ч. 2 ст. 6 та ст. 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року не є публічною інформацією [93]. Таким чином, отримати більше інформації про повноваження саме зазначеного управління у осіб, які не мають права на користування службовою інформацією, немає можливості.

З метою ефективного виконання своїх завдань СБУ створюються її регіональні органи: обласні управління СБУ, їх міжрайонні, районні та міські підрозділи, розміщення і територіальна компетенція яких можуть не збігатися з адміністративно-територіальним поділом України.

СБУ, зокрема як суб'єкт захисту фінансової системи держави відповідно до своїх основних завдань, визначених у ст. 2 Закону України «Про Службу безпеки України», зобов'язана:

1) здійснювати інформаційно-аналітичну роботу в інтересах ефективного проведення органами державної влади та управління України внутрішньої і зовнішньої діяльності, вирішення проблем оборони, соціально-економічного

будівництва, науково-технічного прогресу, екології та інших питань, пов'язаних із національною безпекою України;

2) здійснювати заходи, пов'язані з охороною державних інтересів у сфері зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності;

3) виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, розслідування яких віднесено законодавством до компетенції СБУ, проводити їх досудове розслідування; розшукувати осіб, які переховуються у зв'язку із вчиненням зазначених кримінальних правопорушень;

4) здійснювати контррозвідувальні заходи з метою попередження, виявлення, припинення і розкриття будь-яких форм розвідувально-підривної діяльності проти України;

5) здійснювати контррозвідувальне забезпечення енергетики, транспорту, зв'язку, а також важливих об'єктів інших галузей господарства;

6) брати участь у розробленні та здійсненні відповідно до Закону України «Про державну таємницю» та інших актів законодавства заходів щодо забезпечення охорони державної таємниці та здійснення контролю за додержанням порядку обліку, зберігання і використання документів та інших матеріальних носіїв, що містять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, сприяти у порядку, передбаченому законодавством, підприємствам, установам, організаціям та підприємцям у збереженні комерційної таємниці, розголошення якої може завдати шкоди життєво важливим інтересам України;

7) здійснювати відповідно до законодавства профілактику правопорушень у сфері державної безпеки;

8) подавати наявними силами і засобами, зокрема й технічними, допомогу органам Національної поліції, іншим правоохоронним органам у боротьбі із вчиненням кримінальних правопорушень;

9) проводити наукові дослідження і дослідно-конструкторські роботи, впроваджувати їх результати у практику діяльності СБУ;

10) виконувати за дорученням Президента України інші завдання, безпосередньо спрямовані на забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки держави [90].

СБУ відповідно до покладених обов'язків та як суб'єкт захисту фінансової системи держави може здійснювати досудове розслідування за ст. 209 ККУ «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» та ст. 209–1 ККУ «Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму». Оскільки у ст. 216 КПК України зазначено, що у кримінальне провадження щодо злочинів, передбачених ст. 209 та ст. 209–1 ККУ, здійснюється слідчим того органу, який розпочав досудове розслідування або до підслідності якого належить суспільно небезпечне протиправне діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, крім випадків, коли ці злочини віднесено згідно із цією статтею до підслідності Національного антикорупційного бюро України.

Стратегією Національної безпеки України, що затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015, передбачено, що реформа СБУ на сьогодні має на меті створення динамічної, укомплектованої високопрофесійними фахівцями, забезпеченої сучасними матеріальними і технічними засобами спеціальної служби, здатної ефективно захищати державний суверенітет, конституційний лад і територіальну цілісність України. При цьому одним із пріоритетних напрямків діяльності СБУ буде контррозвідувальна діяльність [94].

Рішенням Ради національної безпеки і оборони від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України», затвердженим Указом Президента України № 92/2016, на сьогодні передбачене значне розширення основних завдань СБУ порівняно з тими, які уже визначені у ст. 2 Закону України «Про Службу безпеки України». Зазначене пов'язане з метою реформування СБУ, а саме її трансформації на спеціальну службу, яка буде здатна ефективно захищати державний суверенітет, конституційний лад і територіальну цілісність України та зосереджуватиметься на вирішенні завдань щодо:

- контррозвідувального захисту державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу, інформаційної безпеки України, життєво важливих інтересів держави, прав та свобод громадян від посягань з боку спеціальних служб іноземних держав, окремих організацій, груп та осіб, які становлять загрозу національній безпеці України;
- протидії розвідувальній, розвідувально-підбивній та іншій протиправній діяльності спеціальних служб іноземних держав, окремих організацій, груп та осіб, що створюють загрози національній безпеці України;
- контррозвідувального захисту органів державної влади, науково-технічного та оборонного потенціалу, оборонно-промислового і транспортного комплексів, національної системи телекомунікацій та їх об'єктів, об'єктів критичної інфраструктури, що мають стратегічне значення;
- попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, які вчиняються у кіберпросторі; здійснення контррозвідувальних та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на боротьбу з кібертероризмом та кібершпигунством; протидії кіберзлочинності, можливі наслідки якої безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України; розслідування кіберінцидентів та кібератак щодо державних електронних інформаційних ресурсів, інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, критичної інформаційної інфраструктури та її окремих об'єктів; здійснення тестування готовності захисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури до можливих кібератак та кіберінцидентів; забезпечення реагування на комп'ютерні інциденти у сфері державної безпеки;
- реалізації комплексу адміністративно-правових, організаційних, оперативно-розшукових та оперативно-технічних заходів із протидії терористичній діяльності, зокрема міжнародній, та фінансуванню тероризму;
- протидії злочинам, що створюють загрози державній безпеці України;
- викриття і протидії транснаціональним, міжрегіональним організованим злочинним угрупованням, боротьби з проявами організованої злочинності у різних сферах;

- протидії спеціальним інформаційним операціям та впливам спеціальних служб іноземних держав, організацій, груп та осіб;
- боротьби з незаконним обігом і використанням спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації;
- здійснення інформаційно-аналітичної діяльності в інтересах державної безпеки України;
- профілактики правопорушень у сфері державної безпеки України [95].

Одним із пріоритетних напрямків діяльності СБУ як суб'єкта захисту фінансової системи держави є контррозвідувальна діяльність.

Контррозвідка як завдання була покладена на СБУ ще в 1992 році Законом України «Про Службу безпеки України», проте її поняття та організаційні основи не були визначені. Крім того, сам термін «контррозвідувальна діяльність» не використовувався, а певні норми Закону України «Про Службу безпеки України» посилалися на відповідні норми у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність». Лише Законом України «Про контррозвідувальну діяльність» від 26 грудня 2002 року поняття «контррозвідувальна діяльність» було закріплене на законодавчому рівні.

Відповідно до зазначеного Закону України контррозвідувальну діяльність було визначено як спеціальній вид діяльності у сфері забезпечення державної безпеки, який здійснюється з використанням системи розвідувальних, контррозвідувальних, пошукових, режимних, адміністративно-правових безпеки, який здійснюється із використанням системи розвідувальних, контррозвідувальних, пошукових, режимних, адміністративно-правових заходів, спрямованих на попередження, своєчасне виявлення та запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам безпеці України, розвідувальним, терористичним та іншим протиправним посяганням спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на інтереси України [96].

Згідно зі ст. 5 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» в Україні спеціально уповноваженим органом державної влади у сфері контррозвідувальної діяльності є СБУ, яка відповідно уповноважена не лише здійснювати контррозвідувальну діяльність в Україні, але й координувати

діяльність інших державних органів у зазначеній сфері, розбудовувати систему контррозвідувального захисту безпеки держави.

Підставою для проведення контррозвідувальної діяльності СБУ як суб'єктом захисту фінансової системи держави згідно зі ст. 6 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» є виконання визначених законом завдань щодо контррозвідувального забезпечення економічного потенціалу України.

Ураховуючи те, що контррозвідувальна діяльність є пріоритетним завданням СБУ як суб'єкта захисту фінансової системи держави, доцільно зазначити, що на сьогодні інформація про контррозвідувальну діяльність та оперативно-розшукову діяльність СБУ відповідно до Наказу ЦУ СБУ від 21 серпня 2012 року № 400 належить до відомостей, що становлять службову інформацію у СБУ. Зокрема, до такої інформації належать:

- відомості щодо документального оформлення первинної інформації, здобутої в ході контррозвідувальної або оперативно-розшукової діяльності;
- відомості щодо організації, проведення, результатів чи документального оформлення профілактичних заходів, відомості щодо протидії діяльності іноземних спеціальних служб, окремих організацій, груп або окремих осіб, спрямованої на нанесення (завдання) шкоди (збитків) національній безпеці чи життєво важливим інтересам держави;
- відомості щодо організації, проведення, результатів чи документального оформлення окремих заходів контррозвідувальної чи оперативно-розшукової діяльності;
- відомості щодо змісту, форм, методів, організаційних положень, оперативної тактики здійснення оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності;
- відомості, отримані в ході контррозвідувального захисту економічного, науково-технічного або оборонного потенціалу, об'єктів енергетики, транспорту чи інших стратегічно важливих галузей економіки;
- відомості щодо змісту матеріалів документування протиправної діяльності, що надсилаються до правоохоронних органів для вирішення питання про порушення кримінальних справ, та ін. [97].

Законодавством України СБУ, її органам і співробітникам для виконання покладених на них обов'язків, зокрема у сфері захисту фінансової системи держави, надається ряд прав, серед яких відповідно до ст. 25 Закону України «Про Службу безпеки України» такі:

1) вимагати від громадян та посадових осіб припинення правопорушень та дій, що перешкоджають здійсненню повноважень СБУ, перевіряти у зв'язку з цим документи, що посвідчують їх особу, а також проводити огляд осіб, їх речей і транспортних засобів, якщо є загроза втечі підозрюваного або знищення чи приховування речових доказів злочинної діяльності;

2) подавати органам державної влади, органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам, організаціям усіх форм власності обов'язкові для розгляду пропозиції з питань національної безпеки, зокрема із забезпечення охорони державної таємниці;

3) одержувати на письмовий запит керівника відповідного органу СБУ від міністерств, державних комітетів, інших відомств, підприємств, установ, організацій, військових частин, громадян та їх об'єднань дані й відомості, необхідні для забезпечення державної безпеки України, а також користуватися з цією метою службовою документацією і звітністю;

4) входити у порядку, погодженому з адміністрацією підприємств, установ та організацій і командуванням військових частин, на їх територію і в службові приміщення;

4-1) складати протоколи про адміністративні правопорушення, віднесені законом до компетенції СБУ, проводити особистий огляд, огляд речей, вилучення речей та документів, застосовувати інші передбачені законом заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення;

5) використовувати з подальшим відшкодуванням витрат та збитків на транспортні засоби, які належать підприємствам, установам і організаціям, військовим частинам та громадянам, для проїзду до місця події, припинення злочинів, переслідування та затримання осіб, які підозрюються у їх вчиненні, доставлення до лікувальних установ осіб, які потребують термінової медичної допомоги;

б) винятково при безпосередньому припиненні злочинів, розслідування яких віднесено законодавством до компетенції СБУ, переслідуванні осіб, які підозрюються у їх вчиненні, заходити до житлових, службових, виробничих та інших приміщення, на території й земельні ділянки та оглядати їх у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України;

7) проводити гласні і негласні оперативні заходи у порядку, визначеному Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність»;

8) здійснювати співробітництво з громадянами України та іншими особами, зокрема на договірних засадах, дотримуючись при цьому умов добровільності та конфіденційності цих відносин;

9) користуватися на договірних засадах службовими приміщеннями підприємств, установ, організацій, військових частин, а також житловими та іншими приміщеннями громадян;

10) направляти військовослужбовців СБУ для роботи на штатних посадах в інших установах, підприємствах і в організаціях на час виконання конкретних завдань в інтересах контррозвідки, боротьби з корупцією та організованою злочинною діяльністю;

11) в інтересах контррозвідки й оперативно-розшукової діяльності створювати інформаційні системи та вести оперативний облік в обсязі і порядку, що визначаються завданнями, покладеними на СБУ законодавством України;

12) морально і матеріально заохочувати співробітників СБУ та інших осіб за заслуги та інших осіб за заслуги по забезпеченню державної безпеки; рекомендувати їх у встановленому порядку до державних нагород [90].

З ряду прав СБУ як суб'єкта захисту фінансової системи держави необхідно виділити право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, що відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року є системою гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів [98].

Зокрема, згідно зі ст. 8 названого Закону України СБУ як суб'єкт захисту фінансової системи України має право:

1) опитувати осіб за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу;

2) проводити контрольовану поставку та контрольоване і оперативне заупокування товарів, предметів та речовин, зокрема заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь;

3) порушувати в установленому законом порядку питання про проведення перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та осіб, які займаються підприємницькою діяльністю або іншими видами господарської діяльності індивідуально, та брати участь у їх проведенні;

4) ознайомлюватися з документами і даними, що характеризують діяльність підприємств, установ та організацій, вивчати їх, виготовляти копії з таких документів, на вимогу керівників підприємств, установ та організацій – винятково на території таких підприємств, установ та організацій, а з дозволу слідчого судді в порядку, передбаченому КПК України, – вимагати документи й дані, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину, джерело та розміри їх доходів, із залишенням копій таких документів та опису вилучених документів особам, в яких вони витребувані, та забезпеченням їх збереження і повернення в установленому порядку;

5) проводити операції із захоплення злочинців, припинення злочинів, розвідувально-підривної діяльності спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб;

6) відвідувати житлові й інші приміщення за згодою їх власників або мешканців для з'ясування обставин злочину, що готується, а також збирати відомості про протиправну діяльність осіб, щодо яких проводиться перевірка;

7) негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, документи й інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержувати розвідувальну інформацію, зокрема шляхом проникнення та обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи згідно з положеннями ст. 267 КПК України;

8) виконувати спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації згідно з положеннями ст. 272 КПК України;

9) здійснювати аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж згідно з положеннями статей 260, 263–265 КПК України;

10) накладати арешт на кореспонденцію, здійснювати її огляд та вилучення згідно з положеннями статей 261, 262 КПК України;

11) здійснювати спостереження за особою, річчю або місцем, а також аудіо-, відеоконтроль місця згідно з положеннями статей 269, 270 КПК України;

12) здійснювати установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу згідно з положеннями ст. 268 КПК України;

13) мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників;

14) використовувати конфіденційне співробітництво згідно зі ст. 275 КПК України;

15) одержувати від юридичних чи фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформацію про злочини, що готуються або вчинені, та про загрозу безпеці суспільства й держави;

16) використовувати за згодою адміністрації службові приміщення, транспортні засоби та інше майно підприємств, установ, організацій, а так само за згодою осіб – житло, інші приміщення, транспортні засоби і майно, які їм належать;

17) створювати та використовувати заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби згідно з положеннями ст. 273 КПК України;

18) створювати і застосовувати автоматизовані інформаційні системи;

19) застосовувати засоби фізичного впливу, спеціальні засоби, а також вогнепальну зброю на підставах і в порядку, встановлених Законом України «Про Службу безпеки України»;

20) звертатися у межах своїх повноважень із запитами до правоохоронних органів інших держав та міжнародних правоохоронних організацій відповідно до

законодавства України, міжнародних договорів України, а також установчих актів та правил міжнародних правоохоронних організацій, членом яких є Україна [98].

Треба зазначити, що визначені ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» права підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, водночас є тими самими оперативно-розшуковими заходами, а така ситуація ніяк не може позитивно позначатися на ефективності правоохоронної діяльності, що здійснюється СБУ як суб'єктом захисту фінансової системи України, так і іншими правоохоронними органами нашої держави. Саме тому вважаємо доцільним внести ряд законодавчих змін до національного законодавства та усунути наявні на сьогодні у ньому суперечності щодо визначення та розмежування понять «оперативно-розшукова діяльність», «контррозвідувальна діяльність» та «розвідувальна діяльність». Такі законодавчі зміни не лише позитивно позначатися на правовій і теоретичній підготовці оперативного складу СБУ та, як наслідок, підвищать рівень та якість виконання нею завдань із забезпечення державної безпеки, але й сприятимуть усуненню будь-яких труднощів у визначенні адміністративно-правового статусу СБУ, зокрема як суб'єкта захисту фінансової системи держави.

3.3 Адміністративно-правовий статус податкової міліції як суб'єкта захисту фінансової системи України

Однією з головних цілей податкової політики в Україні є створення стабільної й ефективної податкової системи, яка б забезпечила достатній обсяг надходжень платежів до бюджетів усіх рівнів, а також забезпечила захист фінансово-економічної безпеки держави. Тому визначення адміністративно-правового статусу податкової міліції має важливе значення для з'ясування його правових можливостей, а також дає змогу вдосконалювати законодавство, яке регулює діяльність цього суб'єкта.

Також проблема забезпечення фінансової безпеки держави, складовою якої є податкова безпека, – одна із найбільш актуальних в Україні. На її забезпечення спрямована діяльність багатьох правоохоронних органів України, провідне місце серед яких займає податкова міліція, що є спеціалізованим правоохоронним державним органом у сфері захисту фінансово-економічної безпеки України, який діє у складі органів Державної фіскальної служби України та здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, забезпечує законність та правопорядок у сфері податкових правовідносин, а також виконує оперативно-розшукову, кримінально-процесуальну та охоронну функції [37, с. 5].

О. П. Рябченко зауважує, що тіньова економіка є структурою, метою діяльності якої є використання у корисливих цілях недоліків державного управління економікою, протидія процесам якісного розвитку економіки. Як наслідок тінізації економіки, відбувається криміналізація суспільних відносин у цілому та відносин у сфері економіки зокрема. Криміналізація економіки визначена як процес зростання (зменшення) кількості неврахованих, нерегламентованих, протиправних видів діяльності у сфері економічних відносин. Об'єкт криміналізації економіки – відносини у фінансово-економічній сфері. Суб'єкт – фізичні особи, які вчиняють у цій сфері нерегламентовані, протиправні дії [99]. На жаль, автор не наводить основних суб'єктів протидії тінізації економічних процесів, більше того, не визначає місця податкової міліції у цих процесах. На наш погляд, податкова міліція є ключовим суб'єктом захисту

фінансово-економічної безпеки України, який здійснює протидію правопорушенням, пов'язаним із господарською та економічною сферами.

Діяльність податкової міліції в Україні сприяє утриманню від поширення глобальних процесів криміналізації економічної сфери через те, що нові форми вчинення протиправних діянь розвиваються стрімко, а іноді швидше, ніж нові форми здійснення підприємницької діяльності. Забезпечення стійких бюджетних доходів держави прямо пов'язане із дотриманням податкової дисципліни як умови якісного виконання платниками податків зобов'язань перед державою.

У свою чергу, А. Мартинюк під правовим статусом податкової міліції розуміє врегульоване нормами права місце у службовій ієрархії, визначене специфічним правовим становищем, відображеним у формі завдань, функцій, прав та обов'язків самих працівників, зафіксоване у чинному законодавстві та окремих нормативно-правових актах і визначає рівень ефективності діяльності самої структури.

Натомість адміністративно-правовий статус податкової міліції – це встановлені адміністративно-правовими нормами основні засади завдань та цілей, компетенції та відповідальності, порядку формування і процедури діяльності підрозділу податкової міліції, що має виконавчо-розпорядчий характер, що повинен на практиці організовувати виконання законодавчих актів, інших нормативних актів, правових приписів у сфері оподаткування та бюджетній сфері, протидії корупції у податкових органах та виявлення її фактів, запобігання кримінальним та іншим правопорушенням у сфері оподаткування і бюджетній сфері, їх розкриття, розслідування та провадження у справах про адміністративні правопорушення [100, с. 41].

Відзначимо, що органи податкової міліції наділені адміністративною правосуб'єктністю, що характеризується наявністю відповідної адміністративної правоздатності та адміністративної дієздатності. Адміністративна правоздатність податкової міліції полягає у її здатності мати юридичні обов'язки і права у сфері публічного управління, що передбачені нормами адміністративного права, а адміністративна дієздатність – у здатності практично реалізовувати надані їй юридичні права та обов'язки [87, с. 46].

Зважаючи на зазначені визначення, у загальному вигляді адміністративно-правову основу становить система адміністративно-правових норм, що регулюють відносини у сфері державного управління.

Відповідно адміністративно-правову основу діяльності податкової міліції як суб'єкта захисту фінансово-економічної безпеки України складають норми Законів України «Про Національну поліцію», «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією та правоохоронними органами держави», Податкового кодексу України та інших нормативно-правових актів, що визначають її адміністративно-правове положення. До підзаконних нормативно-правових актів щодо діяльності податкової міліції можна віднести: укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, відомчі та міжвідомчі підзаконні нормативно-правові акти.

Відповідно до Податкового кодексу України податкова міліція складається з спеціальних підрозділів із боротьби з податковими правопорушеннями, що діють у складі відповідних органів контролю, і контролюють за додержання податкового законодавства, виконують оперативно-розшукову, кримінально-процесуальну та охоронну функції [101].

Адміністративно-правовий статус податкової міліції України залежить від того, яке місце зазначений підрозділ посідає у структурі органів державної влади. При цьому важливо врахувати як зовнішній, так і внутрішній аспект. Сутність зовнішнього полягає у підпорядкованості підрозділів податкової міліції Державній фіскальній службі. Внутрішній аспект полягає у внутрішній структурній побудові. До складу податкової міліції належать: головні управління (управління, відділи, відділення, сектори) центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику; управління (відділи, відділення, сектори) податкової міліції відповідних органів контролю в Автономній Республіці Крим, областях, округах (на два та більше регіони), містах Києві та Севастополі; управління, головні відділи (відділи, відділення, сектори) податкової міліції відповідних державних податкових інспекцій у районах, містах (крім міст Києва та Севастополя), районах у містах, міжрайонних, об'єднаних та органах контролю, що здійснюють супроводження

великих платників податків. У складі податкової міліції діє спеціальний підрозділ, що проводить роботу з боротьби з незаконним обігом алкогольних напоїв і тютюнових виробів [101].

З вищенаведеного можна зробити висновок, що першу ланку підрозділів податкової міліції утворюють Головне оперативне управління ДФС України, Головне слідче управління фінансових розслідувань Державної фіскальної служби України, Управління власної безпеки, які належать відповідно до першого рівня структурних підрозділів Державної фіскальної служби України.

Другу ланку підрозділів податкової міліції складають управління (відділи, сектори) податкової міліції відповідних державних податкових служб в Автономній Республіці Крим, областях, округах (на два та більше регіонів), містах Києві та Севастополі. При цьому обласні слідчі та оперативні управління є самостійним структурними підрозділами у складі Державної фіскальної служби областей.

Третю ланку структурних підрозділів податкової міліції утворюють головні відділи (відділи, сектори) податкової міліції відповідних державних податкових інспекцій у районах, містах (крім міст Києва та Севастополя), районах у містах, міжрайонних, об'єднаних та спеціалізованих державних податкових інспекцій.

Унікальність правового статусу податкової міліції як суб'єкта захисту фінансово-економічної безпеки України на сучасному етапі розвитку правоохоронної системи полягає в її підпорядкуванні центральному органу виконавчої влади, який реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державну політику у сфері боротьби із правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску, тобто Державній фіскальній службі України [100].

Основним нормативно-правовим актом, що регламентує діяльність податкової міліції та її завдань, структуру податкової міліції, повноваження, права податкової міліції, прийняття на службу до неї та службу в податковій міліції, заохочення та відповідальність посадових і службових осіб податкової міліції,

врегулювання конфліктів інтересів, правовий та соціальний захист осіб начальницького і рядового складу податкової міліції, матеріальне та соціально-побутове забезпечення осіб начальницького і рядового складу податкової міліції, є розділ XIII-2 Податкового кодексу України [101]. Цей розділ був доповнений до Податкового кодексу згідно із Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо Державної податкової служби та у зв'язку з проведенням адміністративної реформи в Україні».

Діяльність податкової міліції за окремими напрямками роботи також регулюється Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» (у ст. 5 зазначається, що оперативно-розшукова діяльність здійснюється оперативними підрозділами податкової міліції); Кримінальним процесуальним кодексом України (у ст. 38 зазначено, що органами досудового розслідування є органи, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; ч. 3 ст. 216 визначено, що слідчі органи, які здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених статтями 204, 205, 205–1, 212, 212–1, 216, 218–1, 219 КК України. Якщо під час розслідування зазначених злочинів будуть встановлені злочини, передбачені ст.ст. 192, 199, 200, 222, 222–1, 358, 366 КК України, вчинені особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані зі злочинами, вчиненими особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, вони розслідуються слідчими органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства); Законом України «Про Національну поліцію» (у прикінцевих та перехідних положеннях зазначено, що посадовим особам податкової міліції для виконання покладених на них обов'язків надаються права, передбачені статтями 42 – 46 цього Закону).

Одним із ключових елементів адміністративно-правового статусу податкової міліції як суб'єкта захисту фінансово-економічної безпеки України є її завдання. Отже, завданнями названого суб'єкта є:

- 1) запобігання кримінальним та іншим правопорушенням у сфері оподаткування та бюджетній сфері, їх розкриття, розслідування та провадження у справах про адміністративні правопорушення;

2) розшук осіб, які переховуються від слідства та суду за кримінальні й інші правопорушення у сфері оподаткування та бюджетній сфері;

3) запобігання і протидія корупції у органах контролю та виявлення її фактів;

4) забезпечення безпеки діяльності працівників контролюючих органів, захисту їх від протиправних посягань, пов'язаних із виконанням службових обов'язків [101]. Таким чином, завдання податкової міліції України конкретизують мету її діяльності, а також визначають основні шляхи та засоби її досягнення.

Похідними від завдань є функції податкової міліції України. Податкова міліція складається із спеціальних підрозділів з боротьби із податковими правопорушеннями, що діють у складі відповідних органів контролю, і здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, виконує оперативно-розшукову, кримінально-процесуальну та охоронну функції.

Наступним ключовим елементом адміністративно-правового статусу податкової міліції є повноваження. Податкова міліція відповідно до покладених на неї завдань:

1) приймає і реєструє заяви, повідомлення та іншу інформацію про кримінальні й інші правопорушення, віднесені законом до компетенції податкової міліції, здійснює в установленому порядку їх перевірку і приймає щодо них передбачені законом рішення;

2) проводить відповідно до закону оперативно-розшукову діяльність, а також досудове розслідування у межах наданої законом компетенції, вживає заходів щодо відшкодування завданих державі збитків;

3) здійснює розшук осіб, які переховуються від слідства та суду за кримінальні й інші правопорушення у сфері оподаткування та бюджетній сфері;

4) вживає заходів щодо виявлення і розслідування злочинів, пов'язаних із відмиванням, легалізацією, розкраданням коштів та іншими незаконними фінансовими операціями;

5) виявляє причини й умови, що сприяли вчиненню злочинів та інших правопорушень у сфері оподаткування та бюджетній сфері, вживає заходів щодо

усунення;

6) у разі виявлення фактів, що свідчать про організовану злочинну діяльність, або дій, що створюють умови для такої діяльності, направляє матеріали з цих питань відповідним спеціальним органам з боротьби з організованою злочинністю;

7) передає відповідним правоохоронним органам матеріали за фактами правопорушень, за які законом передбачено кримінальну відповідальність, якщо їх розслідування не належить до компетенції податкової міліції;

8) забезпечує безпеку діяльності органів контролю та їх працівників, а також захист працівників від протиправних посягань, пов'язаних із виконанням ними службових обов'язків;

9) здійснює заходи щодо запобігання і протидії корупції у органах контролю й виявлення фактів корупції, а також усунення наслідків корупційних правопорушень;

10) складає протоколи та розглядає справи про адміністративні правопорушення у випадках, передбачених законом;

11) збирає, аналізує, узагальнює інформацію щодо порушень у сфері оподаткування та бюджетній сфері, прогнозує тенденції розвитку негативних процесів кримінального характеру, пов'язаних з оподаткуванням;

12) виявляє кримінальні та інші правопорушення у сфері оподаткування, митній та бюджетній сферах, встановлює місцезнаходження платників податків, проводить опитування їх засновників, посадових осіб.

Особа начальницького чи рядового складу податкової міліції незалежно від займаної посади, місцезнаходження і часу у разі звернення до неї громадян або посадових осіб із заявою чи повідомленням про загрозу особистій чи громадській безпеці або у разі безпосереднього виявлення такої загрози повинна вжити заходів щодо запобігання правопорушенню та його припинення, рятування людей, надання допомоги особам, які її потребують, встановлення і затримання осіб, які вчинили правопорушення, охорони місця події і повідомити про це у найближчий орган внутрішніх справ [101].

Тобто структурно компетенція податкової міліції України складається з

основних та додаткових елементів. Основні елементи визначають зміст компетенції, а додаткові відображають окремі відмітні її ознаки. Як основний елемент виділено повноваження податкової міліції України – сукупність прав та обов'язків, що характеризують засоби, форми, методи і прийоми діяльності органів та підрозділів податкової міліції України.

До додаткових елементів компетенції податкової міліції України віднесено:

1) предмети відання – сфера або сфери відносин, в які вступають підрозділи податкової міліції України;

2) межі дії – просторово-територіальні межі, інші рамки, в яких здійснюється діяльність підрозділів податкової міліції України.

Серед видів компетенції податкової міліції України виокремлено:

1) функціональну компетенцію, предметом якої є повноваження підрозділів податкової міліції щодо виконання покладених на них функцій, як загальних (внутрішньоорганізаційних), так і спеціальних (зовнішніх);

2) територіальну компетенцію, що визначає межі дії – просторово-територіальні межі або інші рамки в яких здійснюється діяльність підрозділів податкової міліції;

3) предметну компетенцію, що визначає та розмежовує коло повноважень підрозділів податкової міліції;

4) нормотворчу компетенцію, яка визначає та розмежовує коло повноважень підрозділів, посадових та службових осіб податкової міліції щодо підготовки та видання відповідних нормативно-правових актів [87, с. 98–99].

Важливим елементом адміністративно-правового статусу податкової міліції є права. Посадовим особам податкової міліції для виконання покладених на них обов'язків надаються такі права:

1) для здійснення функцій, визначених законом, отримувати безоплатно від платників податків, зокрема благодійних та інших неприбуткових організацій, усіх форм власності у порядку, визначеному законодавством, довідки, копії документів, засвідчені підписом платника або його посадовою особою та засвідчені печаткою (за наявності), про фінансово-господарську діяльність, отримані доходи, видатки платників податків та іншу інформацію, пов'язану з

обчисленням та сплатою податків, зборів, платежів, про додержання вимог законодавства, здійснення контролю за яким покладено на органи контролю, а також фінансову і статистичну звітність у порядку та на підставах, визначених законом (у частині одержання належним чином засвідчених копій документів);

2) проводити відповідно до законодавства перевірки та звірення платників податків (крім Національного банку України), зокрема після проведення процедур митного контролю та/або митного оформлення (у частині проведення перевірок у встановленому цим Кодексом порядку);

3) під час проведення перевірок у платників податків – фізичних осіб, а також у посадових осіб платників податків – юридичних осіб та платників єдиного внеску перевіряти документи, що посвідчують особу, а також документи, що підтверджують посаду посадових осіб та/або осіб, які фактично здійснюють розрахункові операції;

4) одержувати безоплатно необхідні відомості для ведення Єдиного реєстру акцизних накладних, формування інформаційного фонду Державного реєстру фізичних осіб – платників податків від платників податків, а також Національного банку України та його установ – про суми доходів, виплачених фізичним особам, та утриманих і них податків, зборів, платежів; від органів, уповноважених проводити державну реєстрацію суб'єктів, видавати ліцензії на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону, – про державну реєстрацію та видачу ліцензій суб'єктам господарської діяльності; від органів, що здійснюють реєстрацію фізичних осіб, – про громадян, які прибули на проживання до відповідного населеного пункту чи вибули з нього; від органів державної реєстрації актів цивільного стану – про фізичних осіб, які померли; інформацію, необхідну для забезпечення реєстрації та обліку платників податків, об'єктів оподаткування та об'єктів, пов'язаних з оподаткуванням [101].

Розглянемо детальніше вищенаведені права. Що стосується першого, то досить часто до платників податків звертаються письмово, і навіть телефоном, працівники податкової міліції з вимогами, надати пояснення та завірені копії документів стосовно взаємовідносин і певними контрагентами, для проведення перевірки. До того ж у зверненні відсутні підстави для одержання копій

документів, посилання на номер оперативно-розшукової справи чи номер кримінального провадження, зареєстрованого у Єдиному реєстрі досудових розслідувань. За таких обставин існують підстави для письмової відмови надання пояснень та копій документів. [102 с. 304]

Що стосується наступного, то згідно з п. 78.3 Податкового кодексу України працівникам податкової міліції забороняється брати участь у проведенні планових та позапланових виїзних перевірок платників податків, що проводяться органами контролю, якщо такі перевірки не пов'язані з веденням оперативно-розшукових справ або із здійсненням кримінального провадження стосовно таких платників податків (посадових осіб платників податків), що перебувають у їх провадженні. Перевірки платників податків податковою міліцією проводяться у межах повноважень, визначених законом, та в порядку, передбаченому Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», Кримінальним процесуальним кодексом України та іншими законами України. Як бачимо з вищенаведеного, працівникам податкової міліції чинне законодавство взагалі не дозволяє проводити перевірки з питань нарахування та сплати податків, адже Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Кримінальний процесуальний кодекс України не регулюють їх проведення.

Аналіз останнього права податкової міліції свідчить, що орган податкової міліції має право ознайомитися із зазначеними документами, лише пройшовши відповідну процедуру, встановлену статтями 159, 160, 163 Кримінального процесуального кодексу України, тобто – отримавши рішення суду [103].

У статті 351 Податкового кодексу України також зазначається, що для виконання решти покладених на податкову міліцію обов'язків, надається право, передбачене статтями 3 і 5 Закону України «Про міліцію», проте не має посилання на Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Кримінальний процесуальний кодекс України. Але ж Закон України «Про міліцію» втратив чинність у зв'язку з прийняттям Закону України «Про Національну поліцію», проте до податкового законодавства ці зміни не внесені.

До цього часу податкова міліція керується Положенням про проходження служби особовим складом органів внутрішніх справ, затвердженого Постановою

КМ УРСР № 114 від 29 липня 1991 року, що, на нашу думку, є застарілим і потребує прийняття нового законодавчого чи нормативно-правового акта, який би регулював проходження служби особовим складом податкової міліції з урахуванням специфіки діяльності в умовах сьогодення.

Окрім вищезазначених прав, посадовим особам податкової міліції для виконання покладених на них обов'язків надаються права, передбачені статтями 42–46 Закону України «Про Національну поліцію», а саме: поліція під час виконання повноважень, визначених цим Законом, уповноважена застосовувати такі заходи примусу: фізичний вплив (сила); застосування спеціальних засобів; застосування вогнепальної зброї; поліцейський зобов'язаний заздалегідь попередити особу про застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї і надати їй достатньо часу для виконання законної вимоги поліцейського, крім випадку, коли зволікання може спричинити посягання на життя і здоров'я особи чи та/або поліцейського або інші тяжкі наслідки, або в ситуації, що склалася, таке попередження є не виправданим або неможливим; поліцейські зобов'язані надавати невідкладну медичну допомогу особам, які постраждали в результаті застосування заходів примусу; поліцейський може застосовувати фізичну силу, зокрема спеціальні прийоми боротьби (рукопашного бою), для забезпечення особистої безпеки або/та безпеки інших осіб, припинення правопорушення, затримання особи, яка вчинила правопорушення, якщо застосування інших поліцейських заходів не забезпечує виконання поліцейським повноважень, покладених на нього законом; поліцейський для забезпечення публічної безпеки і порядку застосовує спеціальні засоби, визначені цим Законом тощо [87].

Важливим елементом адміністративно-правового статусу податкової міліції є відповідальність посадових і службових осіб. Правові засади юридичної їх відповідальності визначені у Податковому кодексі України, відповідно до якого посадова чи службова особа податкової міліції у межах повноважень, наданих Податковим кодексом України та іншими законами, самостійно приймає рішення і несе за свої протиправні дії або бездіяльність дисциплінарну відповідальність згідно із Дисциплінарним статутом органів внутрішніх справ або іншу,

передбачену законом, відповідальність [101]. Таким чином, посадові і службові особи податкової міліції несуть кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та цивільно-правову відповідальність відповідно до чинного законодавства.

Основним видом юридичної відповідальності посадових та службових осіб органів податкової міліції, як зазначено у ч. 354.1 ст. 354 Податкового кодексу України, є дисциплінарна відповідальність, адже зміцнення законності в діяльності податкової міліції безпосередньо пов'язане зі станом службової дисципліни та рівнем культури її працівників. Дисциплінарна відповідальність посадових та службових осіб підрозділів податкової міліції настає у разі порушення ними правил службово-трудової поведінки, встановлених як загальними, так і спеціальними нормативно-правовими актами у сфері їх діяльності. Підставою дисциплінарної відповідальності посадових та службових осіб податкової міліції є вчинення ними дисциплінарного або адміністративного проступку.

Отже, для притягнення посадових та службових осіб податкової міліції до дисциплінарної відповідальності потрібна наявність таких трьох умов:

1) діяння (дія чи бездіяльність) повинне бути протиправним. Протиправність діяння полягає в невиконанні або у неналежному виконанні трудових обов'язків, установлених трудовим законодавством, статутами, положеннями, правилами внутрішнього трудового розпорядку, колективним і трудовим договором. Важливе значення має час скоєння порушення трудової дисципліни, оскільки за загальним правилом порушення трудової дисципліни вважається таким, якщо воно сталося в робочий час;

2) протиправне діяння (дія чи бездіяльність) повинне бути винним, тобто вчинене особою навмисно або з необережності;

3) якщо не виконані саме посадові обов'язки, тобто обов'язки, що впливають із конкретних державних правовідносин, наприклад, працівник не дотримується норм чинного законодавства або норм професійної та службової етики [87, с. 107].

До особливостей юридичної відповідальності посадових та службових осіб податкової міліції можна віднести положення ч. 354.2 ст. 354 Податкового

кодексу України, відповідно до якої у разі порушення останніми прав і законних інтересів громадянина відповідний орган державної податкової служби зобов'язаний вжити заходів до поновлення цих прав, відшкодування завданих матеріальних збитків та на вимогу громадянина публічно вибачитися. Передбачено також, що посадова чи службова особа податкової міліції, яка виконує свої обов'язки відповідно до наданих законом повноважень та у межах закону, не несе відповідальності за завдані збитки. Такі збитки компенсуються за рахунок держави. Посадова чи службова особа податкової міліції, яка порушила вимоги закону або неналежно виконує свої обов'язки, несе відповідальність у встановленому законом порядку. Дії або рішення податкової міліції, її посадових та службових осіб можуть бути оскаржені у встановленому законом порядку до суду чи прокуратури [101].

Таким чином, юридична відповідальність посадових та службових осіб податкової міліції України – це правові наслідки державно-владного примусового характеру, які настають у разі порушення посадовою чи службовою особою органів податкової міліції встановлених норм права у зв'язку з виконанням або неналежним виконанням своїх службових обов'язків, порушенням установлених обмежень, зловживанням наданими правами або вчинення проступку, який ганьбить їх як державних службовців, чи дискредитує орган, в якому вони працюють [87, с. 115]. Необхідно зазначити, що податкова міліція України як суб'єкт адміністративного права має певні ознаки: а) зовнішню уособленість (податкова міліція функціонує як структурний підрозділ Державної фіскальної служби України, виконуючи специфічні завдання, що покладаються на неї чинним законодавством); б) персоніфікацію – виступає у відносинах ззовні як єдина особа – персону (персоніфікація податкової міліції проявляється у тому, що посадові та службові особи податкової міліції є суб'єктами правовідносин не від свого імені, а від імені держави); в) здатність виробляти та здійснювати персоніфіковану волю (відповідно до чинного законодавства податкова міліція України у межах своєї компетенції реалізує єдину державну податкову політику, здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, забезпечує законність і правопорядок у сфері податкових правовідносин, а також виконує

оперативно-розшукову, кримінально-процесуальну та охоронну функції) [48, с. 51–52]. Отже, адміністративно-правовий статус податкової міліції України визначається її конкретним призначенням, місцем і роллю в системі правоохоронних органів України, що покликані забезпечувати захист фінансово-економічної безпеки України, характеризується її компетенцією, територіальними межами діяльності, а також юридичною відповідальністю посадових та службових осіб, які працюють в її підрозділах.

При цьому в діяльності податкової міліції як суб'єкта захисту фінансово-економічної безпеки країни є багато факторів, які, на нашу думку, впливають на її діяльність. Проаналізуємо основні.

Перший фактор – політичний. Із моменту існування податкової міліції її постійно намагаються ліквідувати, оскільки вона попереджає, виявляє та розкриває злочини в податковій та бюджетній сфері, зокрема ті, що стосуються відмивання незаконно отриманих коштів через офшори. Не для кого не є секретом, що більшість депутатів Верховної Ради України мають власний бізнес. У зв'язку з цим це дає підстави вважати, що депутати Верховної Ради України зацікавлені в ліквідації податкової міліції.

Другий фактор – організаційний. На сьогодні в жодній з областей України не залишилося районних та міжрайонних підрозділів податкової міліції, а штатна кількість працівників скоротилася до мінімуму. Дійшло до того, що на одного підлеглого працівника в середньому припадає до 3–4 керівників. Так, наприкладі Сумської області, штатна кількість працівників податкової міліції станом на 2013 рік становила 202 особи, а станом на 01 листопада 2016 рік – 91 особу.

Третій фактор – соціальний. На сьогодні соціальне забезпечення співробітників податкової міліції не відповідає умовам проходження служби та є фактично передумовою для поширення корупції в лавах цієї служби. В порівнянні, заробітна плата старшого слідчого з особливо важливих справ із 2013 по 2016 рік зросла в середньому лише на 300 грн. При цьому ніхто не враховує негативних змін, що відбуваються в державі, а саме зростання інфляції, що, в свою чергу, призводить до зростання цін у всіх сферах життя та зубожіння населення в цілому.

Четвертий фактор – «наявність показника в роботі», де спочатку вимагається наявність кримінальних проваджень, а економічний ефект при цьому не враховується. В Україні не можуть відійти від тих часів, що ефективна діяльність правоохоронних органів, на які покладено обов'язок забезпечувати захист фінансово-економічної безпеки країни, визначається сумою коштів, що надійшла до державного бюджету, упередження розкрадання державних коштів тощо.

Отже, проаналізувавши адміністративно-правовий статус податкової міліції та основні фактори, які впливають на її діяльність, ми можемо стверджувати, що податкова міліція як головний суб'єкт захисту фінансово-економічної безпеки країни, перебуваючи в такому стані, не зможе якісно протидіяти злочинності в податковій та бюджетній сфері, а отже, її діяльність потребує кардинальних змін. Підбиваючи підсумки вищевикладеного, на нашу думку, є нагальною потребою в удосконаленні системи правоохоронних органів щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки України, а саме створенні єдиного правоохоронного органу у сфері захисту фінансової системи України.

3.4 Повноваження МВС України як суб'єкта захисту фінансової системи держави в умовах його реформування

На МВС України відповідно до його завдань покладено широкий перелік обов'язків, а тому ми вважаємо за доцільне виділити лише деякі з них. Зокрема, згідно з Положенням про Міністерство внутрішніх справ, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року, МВС України:

1) узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє та вносить на розгляд Кабінету Міністрів України пропозиції щодо його вдосконалення;

2) розробляє проекти законів та інших нормативно-правових актів із питань, що належать до його компетенції;

3) погоджує проекти законів, інших актів законодавства, які надходять на погодження від інших міністерств та центральних органів виконавчої влади, готує висновки і пропозиції до проектів законів, інших актів законодавства, які подаються на розгляд Кабінету Міністрів України та проектів законів, внесених на розгляд Верховної Ради України суб'єктами права законодавчої ініціативи, нормативно-правових актів Верховної Ради АРК;

4) готує в межах повноважень зауваження і пропозиції до прийнятих Верховною Радою України законів, що надійшли на підпис Президентіві України;

5) розробляє проекти державних програм із питань забезпечення публічної безпеки і порядку, протидії злочинності, безпеки дорожнього руху, охорони державного кордону, захисту об'єктів і територій на випадок виникнення надзвичайних ситуацій, а також із питань міграції;

6) забезпечує міжнародне співробітництво, бере участь у розробленні проектів та укладенні міжнародних договорів України з питань, що належать до його компетенції, забезпечує в межах повноважень їх виконання;

7) організовує та забезпечує проведення судової експертизи;

8) веде базу даних реєстру атестованих судових експертів;

9) забезпечує ведення обліку знярядь кримінального правопорушення та

інших речових доказів, натурних зразків, технічної документації та іншої інформації, необхідної для створення й оновлення методичної та нормативної бази судової експертизи;

10) оцінює майно, майнові права та професійну оцінну діяльність;

11) забезпечує функціонування єдиної інформаційно-телекомунікаційної системи МВС, формує та підтримує в актуальному стані інформаційні ресурси, що до неї входять;

12) здійснює інформаційну взаємодію з іншими державними органами, правоохоронними органами іноземних держав та міжнародними організаціями;

13) організовує спеціальні та військові перевезення в межах України в інтересах Національної гвардії, а на підставі рішень Кабінету Міністрів України та міжвідомчих угод в інтересах інших органів державної влади;

15) забезпечує в межах повноважень приймання-передавання осіб, які перебувають під вартою на державному кордоні України або за її межами;

16) організовує та здійснює відбір, підготовку і навчання кандидатів для направлення до складу національного контингенту та національного персоналу серед поліцейських Національної поліції, військовослужбовців Національної гвардії та осіб рядового і начальницького складу ДСНС;

17) взаємодіє з органами державної влади з питань соціального захисту та пенсійного забезпечення працівників МВС, військовослужбовців Національної гвардії та членів їх сімей, а також працівників центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує міністр внутрішніх справ;

18) вживає заходів до забезпечення правового і соціального захисту працівників МВС, військовослужбовців та працівників Національної гвардії, пенсіонерів із військовослужбовців та осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ, членів їх сімей, розробляє пропозиції із цих питань і вносить їх на розгляд відповідних органів;

19) організовує та координує роботу з упровадження в практику результатів наукових досліджень і науково-технічних розробок в інтересах Національної гвардії та центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр внутрішніх справ;

20) забезпечує захист державних і власних інтересів в органах державної влади органах місцевого самоврядування;

21) організовує і забезпечує експлуатацію, розвиток, координацію та функціонування системи зв'язку МВС, управління та моніторинг єдиної цифрової відомчої телекомунікаційної мережі МВС і радіочастотного ресурсу;

22) забезпечує захист інформації, яка є власністю держави, або інформації з обмеженим доступом, вимога щодо захисту якої установлена законом;

23) здійснює функції з управління об'єктами державної власності;

24) веде і формує автоматизовану електронну базу даних Єдиного реєстру об'єктів державної власності, що належать до сфери управління МВС;

25) затверджує у випадках, передбачених законом, правила виготовлення бланків цінних паперів і документів суворого обліку;

26) організовує матеріально-технічне та ресурсне забезпечення діяльності апарату МВС та територіальних органів, закладів, установ і підприємств, що належать до сфери його управління, Національної гвардії;

27) організовує ремонт, обслуговування транспортних засобів, засобів зв'язку, приміщень, що надані МВС, контролює правильність використання матеріально-технічних ресурсів закладами, установами, підприємствами, органами, що належать до сфери управління МВС;

28) розробляє, організовує і здійснює профілактичні, лікувальні, оздоровчі та реабілітаційні заходи, спрямовані на охорону і зміцнення здоров'я державних службовців МВС, поліцейських, військовослужбовців Національної гвардії, пенсіонерів з осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ, військовослужбовців Національної гвардії, поліцейських, членів їх сімей, працівників МВС, ветеранів органів внутрішніх справ, а також здійснює управління закладами охорони здоров'я, що належать до сфери управління МВС;

29) надає правову допомогу громадянам, сприяє державним органам, закладам, установам і підприємствам у виконанні їх обов'язків;

30) здійснює розгляд звернень громадян із питань, пов'язаних із діяльністю МВС, закладів, установ і підприємств, що належать до сфери управління МВС, а також стосовно актів, які ним видаються;

31) забезпечує формування пропозицій щодо обсягів державного замовлення на підготовку, перепідготовку та післядипломну освіту фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів для МВС, органів, діяльність яких спрямовує і координує Міністр внутрішніх справ;

32) забезпечує на базі навчальних закладів, що належать до сфери управління МВС, підготовку та професійне навчання кадрів для МВС, Національної поліції та Національної гвардії;

33) установлює порядок добору, направлення та зарахування на навчання до навчальних закладів, що належать до сфери управління МВС;

34) установлює порядок організації та терміну професійного навчання працівників МВС, Національної поліції та Національної гвардії;

35) здійснює організаційно-методичне супроводження навчального процесу в навчальних закладах, що належать до сфери управління МВС;

36) організовує та здійснює поточне і перспективне планування, розроблення планів основних організаційних заходів МВС, роботи колегії МВС, нарад керівництва МВС;

37) проводить моніторинг стану публічної безпеки та правопорядку в державі, вивчає, аналізує й узагальнює результати та ефективність реалізації органами, діяльність яких спрямовує і координує Міністр, державної політики у відповідних сферах;

38) аналізує та прогнозує розвиток суспільно-політичних процесів у державі, що впливають на виконання завдань, віднесених до сфери відповідальності МВС;

39) у порядку та способи, передбачені законом, інформує органи державної влади і громадськість про результати своєї діяльності;

40) здійснює інші повноваження, визначені законом [103].

Аналіз повноважень МВС України дозволяє дійти висновку, що як центральний орган виконавчої влади МВС є відповідальним за формування державної політики у сфері публічної безпеки і порядку, протидії злочинності про що свідчить підпункт 5 п. 4 Положення про МВС. У цьому разі роль МВС України у захисті фінансової системи важко переоцінити, зокрема, МВС у ході

здійснення відповідно до підпункту 61 п. 4 Положення про МВС, моніторингу стану публічної безпеки та правопорядку в державі, вивчення, аналізу й узагальнення результатів та ефективності реалізації органами, діяльність яких спрямовується і координується Міністром внутрішніх справ, державної політики у відповідних сферах найбільш вичерпно визначає проблемні питання, ризики, загрози інтересам суспільства і держави, на основі чого окреслює напрямки державної політики у зазначеній сфері. Оскільки фінансова система та фінансові інтереси є частими об'єктами посягань, то визначення МВС України на основі офіційних даних реального стану справ дозволяє спрямувати діяльність, наприклад, органів Національної поліції у потрібному напрямку. Адже очевидно, що знаючи найбільш уразливі сфери фінансових відносин, зокрема, органи Національної поліції будуть намагатися свої основні як кадрові, так і матеріально-технічні ресурси задіяти з найбільшою ефективністю для запобігання поширенню таких посягань, а відповідно зменшення рівня злочинності, що, у свою чергу, прямо пов'язано з одним із завдань органів Національної поліції.

Якщо ми говоримо про органи Національної поліції, то тут необхідно зазначити, що МВС України відіграє важливу роль в організації їх діяльності. Зокрема, відповідно до підпункту 17 п. 4 Положення про МВС міністерство підтримує в актуальному стані інформаційні ресурси єдиної інформаційно-телекомунікаційної системи МВС, а згідно з підпунктом 13 п. 4 Положення про МВС забезпечує ведення обліку знарядь кримінального правопорушення та інших речових доказів, одержаних відповідно до закону від судів, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, а також натурних зразків або каталогів продукції, технічної документації та іншої інформації, необхідної для створення й оновлення методичної та нормативної бази судової експертизи, що, у свою чергу, полегшує діяльність органів Національної поліції у ході досудового розслідування фінансових правопорушень, оскільки вони інформаційно забезпечені.

Роль МВС України є надзвичайно важливою саме у сфері кадрового забезпечення Національної поліції освіченими співробітниками та їх належного соціального захисту. Так, відповідно до підпункту 55-59 п. 4 Положення про МВС

міністерство:

- забезпечує формування пропозицій до обсягів державного замовлення на підготовку, перепідготовку та післядипломну освіту фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів для МВС, Національної гвардії та центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр внутрішніх справ;

- забезпечує на базі навчальних закладів, що належать до сфери управління МВС, підготовку та професійне навчання кадрів для МВС, Національної поліції та Національної гвардії;

- установлює порядок добору, направлення та зарахування на навчання до навчальних закладів, що належать до сфери управління МВС;

- установлює порядок організації та терміну професійного навчання працівників МВС, Національної поліції та Національної гвардії;

- здійснює організаційно-методичне супроводження навчального процесу в навчальних закладах, що належать до сфери управління.

Роль МВС України у соціальному захисті співробітників Національної поліції визначена у підпунктах 31, 32, 52 п. 4 Положення про МВС, зокрема МВС:

- взаємодіє в межах повноважень, передбачених законом, з органами державної влади з питань соціального захисту та пенсійного забезпечення працівників МВС, військовослужбовців Національної гвардії та членів їх сімей, а також працівників центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр внутрішніх справ;

- вживає в межах повноважень, передбачених законом, заходів до забезпечення правового і соціального захисту працівників МВС, військовослужбовців та працівників Національної гвардії, пенсіонерів із військовослужбовців та осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ, членів їх сімей, розробляє пропозиції із зазначених питань і вносить їх на розгляд відповідних органів;

- розробляє, організовує і здійснює профілактичні, лікувальні, оздоровчі та реабілітаційні заходи, спрямовані на охорону і зміцнення здоров'я державних службовців МВС, поліцейських, військовослужбовців Національної гвардії,

пенсіонерів серед осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ, військовослужбовців Національної гвардії, поліцейських, членів їх сімей, працівників МВС, ветеранів органів внутрішніх справ; здійснює управління закладами охорони здоров'я, що належать до сфери управління МВС.

Отже, МВС України як центральний орган влади стосується захисту фінансової системи держави, але особливістю його повноважень є не пряма протидія фінансовій злочинності, а опосередковане створення умов для діяльності органів Національної поліції, які, у свою чергу, вже прямо протидіють посяганням на фінансову систему держави та забезпечують притягнення винних осіб до відповідальності.

У 2015 році в структурі кримінальної поліції Національної поліції було створено Департамент захисту економіки держави, тоді як до цього структура апарату МВС України передбачала діяльність ДСБЕЗ, а потім ДДСБЕЗ, завдання та повноваження яких було визначено відповідними положеннями.

Зокрема, згідно з Положенням про Державну службу боротьби з економічною злочинністю, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 5 липня 1993 року № 510, до основних завдань ДСБЕЗ належали:

- своєчасне припинення злочинів у галузі економіки та запобігання їм;
- аналіз і прогнозування криміногенних процесів в економіці і своєчасне інформування про них органів виконавчої влади;
- виявлення і припинення фактів порушення прав інтелектуальної власності;
- виявлення причин і умов, які сприяють вчиненню правопорушень у галузі економіки, та вжиття заходів до їх усунення.

Відповідно до своїх завдань ДСБЕЗ:

1) виявляла і розкривала господарські, посадові та інші злочини в галузі економіки на підприємствах, в організаціях, комерційних структурах, фінансово-кредитній і банківській системах і вживала заходів запобігання їм;

2) здійснювала оперативне обслуговування об'єктів господарювання різних форм власності;

3) аналізувала стан злочинності, визначала основні напрями і тактику оперативно-службової діяльності, пов'язаної з виявленням правопорушень у

державному, колективному і приватному секторах економіки;

4) проводила перевірку матеріалів про корисливі зловживання, дізнання у кримінальних справах щодо злочинів у галузі економіки, виконувала письмові доручення слідчих, прокурорів і суддів відповідно до КПК;

5) забезпечувала захист фінансованих Кабінетом Міністрів України програм розвитку галузей економіки України або окремих регіонів та сфери обслуговування населення від злочинних посягань;

6) проводила оперативно-розшукові заходи, зокрема, що пов'язані з установленням фактів порушення прав інтелектуальної власності;

7) брала участь у виявленні фактів хабарництва, корупції та інших зловживань, зокрема тих, що пов'язаних з приватизацією державної власності, та вживала заходів до запобігання їм;

8) виявляла осіб, які займаються підробленням грошей, чекових книжок, акцій, векселів, інших цінних паперів та проводила профілактичну роботу серед них;

9) готувала інформаційно-аналітичні документи з питань боротьби із злочинністю у галузі економіки для органів виконавчої влади;

10) проводила серед населення роботу щодо роз'яснення законодавства з питань відповідальності за вчинення злочинів у галузі економіки;

11) висвітлювала у ЗМІ стан економічної злочинності [104].

У 2012 році Постановою Кабінету Міністрів України «Про організацію діяльності підрозділів Державної служби боротьби з економічною злочинністю» було створено ДДСБЕЗ, який відповідно до Положення про ДДСБЕЗ, затвердженого Наказом МВС від 3 вересня 2012 року, здійснював такі самі завдання, як ДСБЕЗ, за винятком участі у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері боротьби із злочинністю, захисту економіки та об'єктів права власності.

На ДДСБЕЗ було покладено такі обов'язки:

- організація і координація роботи ДДСБЕЗ та підрозділів ДСБЕЗ з попередження, виявлення і розкриття злочинів у сфері економіки, зокрема з протидії злочинам в органах державної влади, проти власності, у сфері

інтелектуальної власності, а також забезпечення відшкодування завданих зазначеними злочинами збитків;

- аналіз стану економічної злочинності, чинників, що її обумовлюють, прогноз криміногенної ситуації;

- аналіз ефективності використання сил, засобів та оперативно-пошукових обліків у боротьбі зі злочинністю, визначення основних напрямів і тактики оперативно-розшукової діяльності, пов'язаної з виявленням злочинів у сфері економіки, та вироблення на цій основі пропозицій керівництву Міністерства щодо підвищення ефективності оперативно-розшукової діяльності; безпосередня робота з джерелами оперативної інформації та за оперативно-розшуковими справами;

- організація та реалізація протидії підрозділами ДСБЕЗ кримінальним правопорушенням у сфері економіки, надання їм практичної допомоги в організації роботи з попередження і виявлення кримінальних правопорушень, у вирішенні інших службових завдань;

- здійснення поточного та перспективного планування оперативно-службової діяльності ДДСБЕЗ, узагальнення позитивного досвіду у сфері протидії економічній злочинності, розроблення методичних рекомендацій і посібників;

- організація розроблення та реалізації програм, комплексних і цільових оперативно-профілактичних операцій, а також інших заходів, спрямованих на активізацію протидії злочинності на визначених пріоритетних напрямках;

- організація підготовки проектів нормативно-правових актів з питань боротьби зі злочинністю у сфері економіки, скасування застарілих актів, ведення систематизованого обліку нормативно-правових актів МВС України з питань діяльності ДСБЕЗ;

- участь у розробленні спільно зі структурними підрозділами апарату МВС України та іншими правоохоронними органами проектів міжнародних договорів України у сфері боротьби з економічною злочинністю та забезпечення їх виконання;

- забезпечення контролю за діяльністю підрозділів ДСБЕЗ щодо виконання вимог нормативно-правових актів з питань організації боротьби зі злочинністю.

Участь у комплексних перевірках службової та оперативно-розшукової діяльності цих підрозділів, ужиття заходів щодо усунення виявлених недоліків;

- заслуховування на оперативних нарадах керівників підрозділів ДСБЕЗ, оперативних груп із питань організації оперативно-розшукової роботи з розкриття злочинів у сфері економіки, підготовка проектів наказів МВС України щодо підвищення ефективності роботи працівників ДСБЕЗ на зазначеному напрямі;

- участь у проведенні заходів із попередження і виявлення кримінальних правопорушень у сфері економіки, зокрема, що вчиняються в органах державної влади та місцевого самоврядування, а також порушень у сфері інтелектуальної власності;

- ужиття заходів щодо захисту бюджетних коштів від злочинних посягань, забезпечення правомірності застосування процедур закупівлі товарів, робіт і послуг та цільового використання бюджетних коштів;

- організація роботи з протидії кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності та руйнування злочинних схем у сфері економіки, у сфері земельних відносин і використання державного майна, запобігання незаконному використанню надр та інших природних ресурсів, легалізації (відмиванню) доходів, одержаних незаконним шляхом;

- організація і здійснення оперативно-розшукової діяльності, спрямованої на виявлення та припинення злочинів у сфері економіки, а також комплексне використання джерел оперативної інформації, можливостей оперативних підрозділів та застосування оперативно-технічних засобів під час провадження в оперативно-розшукових справах; контроль за використанням коштів, призначених для проведення цієї роботи;

- здійснення контролю за дотриманням працівниками ДСБЕЗ порядку прийняття і реєстрування заяв й повідомлень про кримінальні та адміністративні правопорушення;

- співпраця із засобами масової інформації з питань інформування громадськості про діяльність ДСБЕЗ шляхом проведення прес-конференцій, брифінгів, інтернет-конференцій, прямих телефонних ліній, розміщення статей, інтерв'ю, коментарів, підготовки теле- і радіопередач, виготовлення та

розповсюдження інформаційно-презентаційної продукції [36].

Таким чином порівнявши ДСБЕЗ та ДДСБЕЗ, можна зробити висновок, що зазначені органи у своїй діяльності були взаємозв'язані, оскільки ДДСБЕЗ брала участь у формуванні та забезпеченні реалізації політики держави у сфері протидії економічній злочинності, захисту об'єктів власності, а ДСБЕЗ безпосередньо реалізовувала цю політику.

У Положенні про Департамент захисту економіки Національної поліції, затвердженого Наказом Національної поліції України від 7 листопада 2015 року, зазначено, що основними завданнями ДЗЕ є:

1. Участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері боротьби зі злочинністю, захисту економіки та об'єктів права власності.

2. Виявлення, запобігання та припинення злочинів у сфері економіки, зокрема вчинених суспільно-небезпечними організованими групами та злочинними організаціями, що виливають на соціально-економічну і криміногенну ситуацію в державі та в окремих її регіонах.

3. Боротьба з корупцією й хабарництвом у сферах, що мають стратегічне значення для економіки держави, та серед посадових осіб органів державної влади і самоврядування; протидія корупційним правопорушенням і правопорушенням, пов'язаним із корупцією.

4. Установлення причин і умов, що сприяють учиненню правопорушень у сфері економіки, та вжиття заходів щодо їх усунення.

Відповідно до вище поданих завдань ДЗЕ здійснює широке коло функцій, серед яких необхідно звернути увагу на ті, що, на нашу думку, стосуються захисту фінансової системи держави та її фінансово-економічних інтересів:

- аналіз стану економічної злочинності, чинників, що її обумовлюють, прогнозування криміногенної ситуації в соціально-економічній сфері держави та окремих її регіонах; розроблення та внесення пропозицій керівництв Національної поліції щодо організації діяльності підрозділів захисту економіки;

- взаємодія із структурними підрозділами Національної поліції та органами внутрішніх справ, іншими правоохоронними органами, органами державної влади, підприємствами, установами, організаціями, зокрема громадськими, а

також із правоохоронними органами іноземних держав і міжнародними організаціями у вирішенні питань боротьби зі злочинністю;

- аналіз ефективності використання сил, засобів та оперативно- пошукових обліків у боротьбі зі злочинністю, визначення основних напрямів і тактики оперативно-розшукової діяльності, пов'язаної з виявленням злочинів у сфері економіки, та розроблення на цій основі пропозиції керівництву Національної поліції щодо підвищення ефективності оперативно-розшукової діяльності;

- вжиття заходів із протидії злочинам в органах державної влади, проти власності, у сфері інтелектуальної власності, пов'язаним із підробленнями грошової одиниці, а також із забезпечення відшкодування завданих зазначеними злочинами збитків;

- протидія кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності, земельних відносин і використання державного майна, запобігання незаконному використанню надр та інших природних ресурсів, легалізації (відмиванню) доходів, одержаних незаконним шляхом;

- вжиття заходів щодо захисту бюджетних коштів від злочинних посягань, забезпечення правомірності застосування процедур закупівлі товарів, робіт і послуг та цільового використання бюджетних коштів;

- вжиття заходів, спрямованих на встановлення майна та матеріальних цінностей, здобутих злочинним шляхом, щодо яких судом може бути прийнято рішення про стягнення їх для відшкодування завданих злочинами збитків чи виконання додаткової міри покарання у вигляді конфіскації майна;

- організація підготовки матеріалів до засідань та оперативних нарад керівництва Національної поліції з актуальних питань - боротьби зі злочинністю у сфері економіки;

- розроблення і реалізація програми, комплексних та цільових оперативно-профілактичних операцій, а також інші заходи, спрямовані на активізацію протидії злочинності на визначених пріоритетних напрямках;

- організація перегляду нормативно-правових актів із питань боротьби зі злочинністю у сфері економіки з метою приведення у відповідність до чинного законодавства, підготовка їх проектів, забезпечення додержання встановленого

законодавством порядку подання нормативно-правових актів Національної поліції на державну реєстрацію, а також ведення їх систематизованого обліку;

- участь у розробленні спільно із структурними підрозділами Національної поліції та іншими правоохоронними органами проектів міжнародних договорів України у сфері боротьби з економічною злочинністю та забезпечення їх виконання;

- участь у наукових дослідженнях та розроблення за їх результатами державних програм боротьби зі злочинністю, а також підготовка інформаційно-аналітичних, методичних матеріалів щодо етапу та підвищення ефективності протидії злочинам у сфері економіки;

- участь у розгляді депутатських запитів і звернень народних депутатів України, звернень громадян, підприємств, установ, організацій, вивченні публікацій і повідомлень у засобах масової інформації з питань, що належать до компетенції Департаменту:

- організація взаємодії з органами досудового розслідування, підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, науково-дослідними установами системи Національної поліції [105].

Повноваження ДЗЕ свідчать про те, що він також протидіє організованій злочинності у сфері економіки, під якою, за Шостко О. Ю., необхідно розуміти дії, спрямовані на зменшення факторів злочинності, спрямуванні зусиль держави і суспільства на діяльність, що збільшує ризик для злочинця бути спійманим та покараним і ускладнює вчинення злочинів, скороченні зисків від скоєних злочинів, зменшенні стимулів злочинної діяльності, впливі на мотивацію потенційних злочинців, активізації роботи всіх ланок громадянського суспільства [106].

Однією із функцій ДЗЕ, як уже було зазначено вище, є аналіз стану економічної злочинності, чинників, що сприяють вчиненню економічних правопорушень та прогнозування криміногенної ситуації в економічній сфері, у зв'язку з чим важливо не лише розуміти сутність поняття «аналіз», а й розглянути особливості системи економічного аналізу в ДЗЕ [105].

Зокрема, Запотоцький А. П. та Вязмікін С. А. зазначають, що в цілому ДЗЕ є

готовим до здійснення аналізу стану економічної злочинності, проте необхідно звернути увагу також на такі проблемні аспекти сучасного стану інформаційно-аналітичного забезпечення протидії злочинам у сфері економіки як:

1. Відсутність законодавчого врегулювання зазначеної сфери та недосконалість наявного понятійного апарату у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення ДЗЕ дозволяють реалізовувати завдання економічного аналізу лише на початковому етапі діяльності ДЗЕ [107].

На сьогодні, враховуючи різноманітність форм і способів вчинення економічних правопорушень та їх приховування, а також вихід України на європейський ринок, значно складніше виявляти правопорушення, які завдають або вже завдали шкоди економічним інтересам держави, а тому актуальним є питання перегляду всіх методів аналізу економічної злочинності та прогнозування криміногенної ситуації в економічній сфері. Такий перегляд має обов'язково здійснюватися з урахуванням досвід держав-членів Європейського Союзу, які протидіють такому виду правопорушень в умовах європейського ринку, це, у свою чергу, підвищить ефективність та можливість швидше реагувати на сучасні виклики та загрози в Україні. Таким чином, ДЗЕ повинен бути також готовим до протидії правопорушенням у сфері економіки як на національному, так і на транснаціональному рівні.

2. Обмеженість доступу ДЗЕ до наявних у державі інформаційних систем Державної казначейської служби, ДФС України та інших компетентних органів держави [107].

Ураховуючи викладене, цілком закономірно виникає питання, як ДЗЕ може здійснювати виявлення правопорушень у сфері економіки, використовуючи лише інформаційні системи органів внутрішніх справ, а тому актуальним знову - таки є питання надання доступу ДЗЕ до систем органів, які мають бази з широким обсягом фінансової інформації.

3. Відсутність відомчої системи оцінювання достовірності інформації [107].

Така ситуація пов'язана з тим, що на сьогодні кожний може повідомити про правопорушення, а відповідні органи зобов'язані прийняти таку заяву, зареєструвати та внести її до відповідної системи, а це може, у свою чергу,

призвести до накопичення неправдивої, а отже, й непотрібної інформації. І очевидно, що витратити ресурси на здійснення оперативно-розшукових заходів за такими заявами не має сенсу, а відповідно цього потрібно уникати для економії ресурсів зазначеного органу та коштів державного бюджету, які виділяються для його матеріально-технічного забезпечення.

4. Відсутність спеціального програмного забезпечення та фахівців із високим рівнем підготовки і досвіду у сфері аналізу стану злочинності у сфері економіки та здійснення іншої аналітичної діяльності, що, у свою чергу, в майбутньому призведе до негативних наслідків, які насамперед позначатися на результативності діяльності ДЕЗ у зазначеному напрямку [107].

Працівники ДЗЕ відповідно до КПК, КУпАП, Законів України «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про запобігання корупції» та інших нормативно-правових актів мають право:

- здійснювати оперативно-розшукову діяльність, спрямовану на виявлення та припинення злочинів у сфері економіки, а також комплексне використання джерел оперативної інформації, можливостей оперативних підрозділів та застосування оперативно-технічних засобів під час провадження в оперативно-розшукових справах, а також контроль за використанням коштів, призначених для проведення цієї роботи;

- складати адміністративні протоколи про виявлені факти порушення антикорупційного законодавства та направляти їх до судових органів у встановленому законодавством порядку;

- запитувати та отримувати від посадових осіб органів внутрішніх справ і центральних органів виконавчої влади документи, довідкові та інші матеріали (у письмовій або усній формі), необхідні для прийняття рішень із питань забезпечення реалізації державної політики у сфері боротьби з економічною злочинністю та ін. [105].

За законодавством України оперативно-розшукову діяльність визначено як систему гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних

засобів. Для того щоб з'ясувати, які саме оперативно-розшукові заходи має право здійснювати ДЗЕ, варто спочатку звернути увагу на те, що більшість науковців, зокрема й Шилін М. О., зазначає, що негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи є тотожними, хоча й мають різну назву [108].

Згідно зі ст. 246 КПК від 13 квітня 2012 року негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факти та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК. А відповідно до § 2 та ст. 260–264, 267–275 КПК до негласних слідчих дій належать:

- аудіо-, відеоконтроль особи;
- накладення арешту на кореспонденцію, огляд і виїмка кореспонденції;
- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж;
- зняття інформації з електронних інформаційних систем;
- обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи;
- установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу;
- спостереження за особою, річчю або місцем;
- аудіо-, відеоконтроль місця;
- контроль за вчиненням злочину;
- виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації;
- негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження;
- використання конфіденційного співробітництва.

А у ч. 1 пп. 2, 4, 7, 8–12, 17, 20 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року зазначені дії визнаються оперативно-розшуковими заходами, здійснювати які дозволяється згідно з положеннями відповідних статей КПК України [98].

Таким чином, суперечливим є факт, що у самому визначенні поняття оперативно-розшукової діяльності як її складові взагалі відсутні оперативно-розшукові заходи, які, на думку Шиліна М. О., завжди мають негласний характер, оскільки проводяться з використанням оперативних спеціальних (негласних) сил і

засобів, форм та методів. Відповідно очевидним та логічним є віднесення оперативно-розшукових заходів до оперативно-розшукової діяльності, а контррозвідувальних і розвідувальних заходів відповідно до контррозвідувальної і розвідувальної діяльності [108].

Отже, ДЗЕ для захисту економічних інтересів держави має право здійснювати дії, передбачені в ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». А вище зазначені суперечності серед норм відповідних нормативно-правових актів необхідно усунути для кращого розуміння адміністративно-правового статусу органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зокрема ДЗЕ.

Відповідно до Положення підрозділи ДЗЕ повинні вживати заходів щодо захисту бюджетних коштів від злочинних посягань, забезпечення правомірності застосування процедур закупівлі товарів, робіт і послуг та цільового використання бюджетних коштів. Однак варто звернути увагу, що, незважаючи на досить широкий перелік повноважень, які надані ДЗЕ та спрямовані на протидію правопорушенням у сфері економіки, багато з них не врегульовані на законодавчому рівні, а відповідно не можуть бути використані.

У п. 2 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» закріплено, що поліція відповідно до покладених на неї завдань виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживає у межах своєї компетенції заходів для їх усунення. Таке саме завдання покладено на ДЗЕ п. 2 Положення «Про Департамент захисту економіки Національної поліції України». Зазначена діяльність також регулюється п. 1 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», де зазначено обов'язок підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність щодо викриття причин та умов, які сприяють вчиненню злочинів. Однак діяльність, пов'язана із вжиттям заходів щодо усунення таких причин та умов оперативними підрозділами поліції, законом не закріплена. При цьому ч. 3 ст. 29 Закону України «Про Національну поліцію» визначає, що поліцейський захід є законним, якщо він визначений самим законом і заборонено застосовувати заходи, крім тих, які визначені законом [109].

Таким чином, можемо зробити висновок, що на законодавчому рівні вжиття

заходів з усунення причин і умов, які сприяють вчиненню правопорушень у сфері економіки, є лише формальною нормою, оскільки не передбачено можливості його здійснювати на практиці, що, у свою чергу, викликає більше запитань, ніж відповідей з приводу доцільності існування такого завдання у ДЗЕ та подальшої ефективності його діяльності.

Відповідно варто погодитися з Брильовим М. О., який пропонує внести відповідні зміни до п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та викласти його у такій редакції: «У межах своїх повноважень відповідно до законів, що становлять правову основу оперативно-розшукової діяльності, вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення злочинів та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, та вжиття заходів щодо їх усунення, здійснювати профілактику правопорушень» [110, с. 91].

Загалом до компетенції ДЗЕ належить виявлення 86 складів злочинів економічного спрямування в 65 галузях і сферах економіки, серед яких також запобігання розкраданню державних коштів, викриття злочинів у сфері зовнішньоекономічної та банківської діяльності, протидія кримінальній та адміністративній корупції.

Одним із напрямків діяльності ДЗЕ відповідно до чинного законодавства є протидія злочинам, пов'язаним із розкраданням бюджетних коштів під час будівництва, ремонту й експлуатації автомобільних доріг.

На сьогодні проблемним питанням є те, що відповідальність за порушення законодавства про здійснення державних закупівель є лише адміністративною. Про що свідчить ст. 164-14 КУпАП «Порушення законодавства про здійснення закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти» та відсутність відповідного складу кримінального правопорушення у ККУ.

За Дараганом В. В., результати опитування оперативних працівників ДЗЕ, а також аналіз наукових досліджень довели, що кримінальна відповідальність за порушення законодавства про здійснення державних закупівель є закономірним, соціально обумовленим та своєчасним кроком, а тому ККУ необхідно доповнити статтею 210-1 «Порушення особами, які входять до складу комітету з конкурсних

торгів, законодавства про здійснення державних закупівель», оскільки така норма повинна бути спрямована на осіб, які безпосередньо пов'язані з організацією та проведенням конкурсних торгів. А це, у свою чергу, істотно позначиться на діяльності ДЗЕ, спрямованій на виявлення правопорушень, які посягають на фінансові інтереси держави [39].

Оскільки ДЗЕ здійснює лише виявлення фактів правопорушень, які завдали шкоди фінансово-економічним інтересам держави, то необхідно звернути увагу на підрозділи досудового розслідування Національної поліції. До підслідності яких, за ст. 216 КПК, віднесено кримінальні правопорушення, передбачені ККУ, крім тих, які віднесені до підслідності інших органів досудового розслідування. Необхідно зазначити, що таким чином законодавець визначив підслідність лише слідчих органів Національної поліції. Оскільки підслідність органів СБУ, органів, які здійснюють контроль за дотриманням податкового законодавства та Національного антикорупційного бюро, визначена вичерпним переліком кримінальних правопорушень. А отже, можна зробити висновок, що законодавець не спеціалізує слідчих Національної поліції на розслідуванні якихось окремих кримінальних правопорушень. Хоча серед загальної кількості таких кримінальних правопорушень є також ті, що завдали шкоди фінансово-економічним інтересам держави, а саме:

- «Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів» (ст. 199 ККУ);

- «Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення» (ст. 200 ККУ);

- «Зайняття гральним бізнесом» (ст. 203-2 ККУ);

- «Фальсифікація фінансових документів, звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи» (ст. 220-2 ККУ);

- «Шахрайство з фінансовими ресурсами» (ст. 222 ККУ);

- «Маніпулювання на фондовому ринку» (ст. 222-1 ККУ).

Суспільна небезпечність зазначених правопорушень очевидна – створення загрози та завдання шкоди фінансово-економічним інтересам держави, при цьому небезпечність деяких із них, зокрема зайняття гральним бізнесом, є в рази вищою порівняно з іншими, що пов'язано їх тісним зв'язком із легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом та із діяльністю організованих злочинних груп, які вже самі по собі створюють загрозу фінансово-економічній безпеці держави.

Беручи до уваги вище зазначене, можна стверджувати, що протидія таким правопорушенням із боку органів Національної поліції є важливим напрямком їх діяльності на шляху до стабільної фінансової системи держави.

Для здійснення якісного розслідування національним законодавством слідчим органів досудового розслідування надано права:

- 1) починати досудове розслідування за підстав, передбачених КПК;
- 2) проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії;
- 3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;
- 4) звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;
- 5) повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру;
- 6) за результатами розслідування складати звинувачувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження;
- 7) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК, зокрема щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, зазначених у ст. 284 КПК.

Необхідно погодитися з Черепушак В. В., який зазначає, що процесуально й тактично правильно організована взаємодія між оперативними підрозділами ДЗЕ й підрозділами досудового розслідування Національної поліції дозволяє

об'єднати й на цій основі більш ефективно і раціонально використати їх оперативно-розшукові й кримінально-процесуальні можливості для вирішення завдань, поставлених перед ними.

Зв'язок оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування проявляється в тому, що оперативно-розшукова діяльність починається з одержання інформації, яка потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів про:

- злочини, що готуються або вчинені невстановленими особами;
- осіб, які готують або вчинили злочин;
- осіб, які переховуються від органів розслідування, суду або ухиляються від відбування покарання (ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність») [111].

Отже, оперативно-розшукова діяльність може починатися як до початку кримінального процесу, так і з його початком та супроводжувати його до набрання чинності відповідним кримінальним процесуальним рішенням (пп. 1, 2, 3 ст. 9 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність»). А тому як зазначає Щербина Л. І., швидке і повне розкриття злочинів та викриття винних багато в чому залежать від процесуально, тактично й психологічно правильно організованої взаємодії органів досудового слідства та оперативних підрозділів [112, с. 185].

Як було зазначено, вище структура Національної поліції передбачає також діяльність Департаменту кримінальної розвідки.

Законодавець визначає кримінальну розвідку як форму внутрішньої розвідки, вид діяльності державних органів, які спеціально створені для боротьби з організованою злочинністю, та яка здійснюється шляхом використання системи розвідувальних, пошукових, інформаційно-аналітичних заходів, зокрема із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів, спрямованих на своєчасне запобігання, виявлення і нейтралізацію реальних та потенційних загроз національним інтересам України від організованої злочинності, поширення корупції в органах державної влади, зрощення бізнесу і політики [113].

Таким чином, на підставі одержаних даних відповідні підрозділи

Національної поліції матимуть змогу своєчасно та повною мірою запобігати, виявляти та нейтралізувати реальні й потенційні загрози фінансовим інтересам України від організованої злочинності, ефективно протидіяти правопорушенням, що можуть завдати шкоди фінансовій системі держави.

Хоча доцільно звернути увагу на те, що Законом України «Про розвідувальні органи України» визначено, що розвідувальна діяльність – це діяльність спеціальних органів державної влади, спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх загроз, сприяння формуванню і реалізації державної політики у сферах національної безпеки й оборони. При цьому підрозділи МВС України вказаним нормативно-правовим актом взагалі не віднесено до розвідувальних органів, що, на нашу думку, є досить суперечливим та потребує відповідних законодавчих змін. [114]

Необхідно зазначити, що розвідка наявна також у діяльності ДЗЕ, але якщо ДЗЕ здійснює розвідку в основному з метою виявлення всіх загроз економічним інтересам держави, то Департамент кримінальної розвідки, як зазначає Вайда Т. С., займається правопорушеннями в економіці (бізнесі), коли є підозри на корумповані зв'язки суб'єктів господарювання з провладними структурами, при використанні складних схем відмивання коштів, одержаних незаконним шляхом, у випадках глибокої «конспірації» учасників протиправної діяльності тощо.

Відповідно завдання працівників Департаменту кримінальної розвідки проникати у відповідне злочинне середовище і збирати інформацію у рамках розвідувальної операції. А тому для забезпечення ефективної діяльності спецпідрозділу кримінальної розвідки необхідно насамперед прийняти проект Закону України «Про кримінальну розвідку», що вже вносився та був зареєстрований у Верховній Раді України [115].

Таким чином, специфіка повноважень МВС України як центрального органу виконавчої влади і як суб'єкта захисту фінансової системи держави полягає в тому, що МВС здійснює захист фінансових інтересів держави не прямо, а опосередковано шляхом спрямування і координації діяльності Національної поліції, забезпечення її освіченими співробітниками, створення умов для їх діяльності та соціального захисту. Національна поліція захищає інтереси держави

у фінансовій сфері вже прямо: ДЗЕ здійснює оперативно-розшукову діяльність для виявлення фінансових правопорушень та має права, передбачені Положенням про ДЗЕ і Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», підрозділи досудового розслідування Національної поліції, зобов'язані здійснювати досудове розслідування за фактами фінансових злочинів і мають права та обов'язки передбачені відповідним Положенням та КПК. Необхідно звернути увагу, що структура органів Національної поліції передбачає також і Департамент кримінальної розвідки, до повноважень якого буде належати насамперед виявлення корумпованих зв'язків між особами, які скоюють правопорушення у фінансовій сфері, та владними структурами. [116]

ВИСНОВКИ

Дослідження забезпечення безпеки фінансової сфери України дозволили сформулювати такі положення теоретичного та прикладного значення.

Злочинність у фінансовій сфері залишається проблемою, яка потребує якнайшвидшого вирішення, і, зокрема в Україні, де останніми роками з'явилися нові види вказаних зловживань. Кримінальні та адміністративні правопорушення у фінансовій сфері вчиняються практично в усіх великих містах України. Для них властиве готування, підшукування співучасників, передбачення каналів збуту цінностей, здобутих злочинним шляхом, тощо.

Складовою фінансової системи країни є сукупність банківських установ, які проводять свою діяльність та мають відповідне правове забезпечення. З урахуванням значного ступеня криміналізації сфери банківської діяльності та особливостей, які суттєво відрізняють її від інших видів діяльності, вважаємо обґрунтованим віднесення банківської діяльності до самостійного об'єкта кримінально-правової охорони. При цьому необхідно враховувати як позитивний міжнародний досвід формування законодавства з цих питань так і особливості розвитку економіки України в нових соціальних та політичних умовах.

Існує необхідність в криміналізації діянь, що вчинюються у фінансовій сфері та мають всі ознаки злочинів та декриміналізації тих кримінальних правопорушень, які багато років не мають практики щодо їх вчинення.

Поряд із цим, злагоджене функціонування правоохоронних структур України повинне забезпечувати безпеку фінансової системи, що потребує вироблення нових підходів в організації діяльності правоохоронної системи. На сьогодні, повноваження щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки держави розподілені між правоохоронними органами, які в деяких випадках дублюються, що негативно позначається на ефективності діяльності правоохоронних органів як суб'єктів забезпечення фінансово-економічної безпеки держави, про, що свідчать дані офіційної статистики, а відповідно підтверджують доцільність створення єдиного правоохоронного органу як суб'єкта забезпечення фінансово-економічної безпеки держави.

Приймаючи до уваги раніше проведені дослідження та законодавчі ініціативи з цих питань, зокрема, вбачаємо необхідність у формуванні єдиного правоохоронного органу щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки країни. Це, на наш погляд, дозволить усунути дублювання повноважень окремих державних органів щодо викриття, попередження та розслідування правопорушень у фінансовій системі країни та вивести якість проведення такої роботи на новий, більш високий рівень.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Конституція України : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Гаруст Ю. В. Організаційно-правова структура фінансової системи України за сферами виникнення фінансових відносин / Ю. В. Гаруст, Т. А. Кобзева // Форум права. – 2015. – № 5. – С. 27–38.
3. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.69 // Юридична інформаційно-пошукова система «Ліга», файл MU69K01.LHT.
4. Амінов Д. І. Злочинність в кредитно-банківській сфері у запитаннях і відповідях / Д. І. Амінов, В. П. Ревін. – Москва : Брандес, 1997. – С. 120.
5. Стукало Н. В. Особливості сучасного трактування термінів «фінанси» та «фінансова система» / Н. В. Стукало // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – 2006. – № 1. – С. 132–138.
6. Воронова Л. К. Финансовое право : Учебное пособие для студентов юридических вузов и факультетов / Л. К. Воронова, Н. П. Кучерявенко. – Харьков : Легас, 2003. – 360 с.
7. Бабенко В. І. Адміністративно-правовий статус органів прокуратури України / В. І. Бабенко // Наше право. – 2014. – № 8. – С. 55–57.
8. Загальне адміністративне право : підручник / [І. С. Гриценко, Р. С. Мельник, А. А. Пухтецька] ; за заг. ред. І. С. Гриценка. – Київ : Юрінком Інтер, 2015. – 568 с.
9. Бандурка О. М. Управління в органах внутрішніх справ України : підручник / О. М. Бандурка. – Харків : Ун-т внутр. справ, 1998. – 480 с.
10. Мельник Р. С. Система адміністративного права України : монографія / Р. С. Мельник. – Харків : Вид-во Харківського національного університету внутрішніх справ, 2010. – 398 с.
11. Нестеренко А. С. Фінансова система України: правова характеристика та законодавче регулювання: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / А. С. Нестеренко. – Одеса, 2014. – 40 с.

12. Нестеренко А. С. Розуміння сутності категорії «фінансова система» / А. С. Нестеренко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – № 3, Т. 2. – С. 47–50.
13. Карпінський Б. А. Фінансова система / Б. А. Карпінський, О. В. Герасименко. – Київ : Центр навч. л-ри, 2003. – 184.
14. Базилевич В. Д. Державні фінанси / В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик. – Київ : Атіка, 2002. – 368 с.
15. Орлюк О. П. Фінансове право. Академічний курс : підручник / О. П. Орлюк. – Київ : Юрінком Інтер, 2010. – 808 с.
16. Міжнародні фінанси : підручник / за ред. О. І. Рогача. – Київ : Либідь, 2003. – 784 с.
17. Ашмарина Е. М. Некоторые аспекты расширения предмета финансового права в Российской Федерации: проблемы и перспективы / Е. М. Ашмарина. – Москва : Полиграф ОПТ, 2004. – 135 с.
18. Фінанси (теоретичні основи): підруч. / М. В. Грідчина, В. Б. Захожай, Л. Осіпчук та ін. – 2-ге вид., випр. і допов. – Київ : МАУП, 2004. – 312 с.
19. Новий тлумачний словник української мови : [у 3 т.] / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – Київ : Вид-во «Аконіт». – Т. 2: К–П. – 927 с.
20. Малиновський В. Я. Державне управління : навчальний посібник / В. Я. Малиновський. – 2-ге вид., доповн. та перероб. – Київ : Атіка, 2003. – 576 с.
21. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : навч. посібник / В. М. Опарін. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Київ : КНЕУ, 2002. – 240 с.
22. Про Державну фіскальну службу України. – [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 трав. 2014 р. № 236. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-%D0%BF>
23. Про Рахункову палату : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 36. – Ст. 360.
24. Колпаков В. К. Предмет адміністративного права: сучасний вимір / В. К. Колпаков // Юридична наука. – 2008. – № 3. – С. 33–38.

25. Адміністративне право України. Загальна частина. Академічний курс : [підруч.] / за заг. ред. академіка НАПрН України О. М. Бандурки. – Харків : Золота миля, 2011. – 584 с.
26. Про відкритість використання публічних коштів : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – 16. – Ст. 109.
27. Положення про Міністерство фінансів України : Постанова Кабінету Міністрів України 20 серп. 2014 р. № 375 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/page/polozhennja-pro-ministerstvo-finansiv-ukraini>
28. Солошкіна І. В. Фінансові послуги в Україні : адміністративно-правове регулювання : монографія / І. В. Солошкіна. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 300 с.
29. Философский энциклопедический словарь / под ред. Л. Ф. Ильичева и др. – Москва : Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.
30. Кириленко О. П. Фінанси (теорія і вітчизняна практика) : Навч. посіб. – Тернопіль : Астон, 2002. – 284 с.
31. Соколова Э. Д. Правовые основы финансовой системы России /Э. Д. Соколова. – Москва : Городец, 2006. – 160 с.
32. Карлін М. І. Фінансова система України : навч. посіб. / М. І. Карлін. – Київ : Заня, 2007. – 324 с.
33. Ковальчук А. Т. Фінансове право України. Стан та перспективи розвитку / А.Т. Ковальчук. – Київ : Парламентське вид-во, 2007. – 488 с.
34. Романенко О. Р. Фінанси : підручник / О. Р. Романенко. – Київ : Центр навч. л-ри, 2004. – 294 с.
35. Финансовое право : Учебник / О. Н. Горбунова, Е. Ю. Грачева. – Москва : Велби, Проспект, 2004. – 536 с.
36. Савелко Т. В. Банківська система як найважливіший організаційний механізм фінансової системи / Т. В. Савелко // Інвестиції: практика та досвід. –2011. – №23. – С.36. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.investplan.com.ua/pdf/23_2011/12.pdf.
37. Банківська система. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D1%96%D0%>

В2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0.

38. Методичні рекомендації Генеральної прокуратури України «Щодо виявлення, розкриття та розслідування злочинів, що вчиняються з використанням банківських послуг та технологій» : протокол засідання науково-методичної ради при Генеральній прокуратурі України № 2 від 24.09.2008. – Київ, 2008.

39. Дараган В. В. Про необхідність введення кримінальної відповідальності за порушення законодавства про здійснення державних закупівель / В. В. Дараган // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 4. – С. 86–90.

40. Бастрикина А. И. Уголовное право России. Практический курс / А. И. Бастрикина. – Москва : София, 2007. — С. 326.

41. Статистика злочинів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.liga.net/>.

42. Мисливий В. А. Кримінально-правова охорона банківської діяльності як інституту фінансової системи України / В. А. Мисливий, А. М. Ключко // Международная научно-практическая конференция «Правовые основы функционирования публичной власти по обеспечению интеллектуального развития и безопасности общества», 19–20 травня 2016 року. – Суми : СумДУ, 2016. – С. 321.

43. Селезньов В. В. Основи ринкової економіки України : посібник [Електронний ресурс] / В. В. Селезньов. – Київ : А.С.К., 2006. – 688 с. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/12720220/ekonomika/kreditna_politika.

44. Гаухман Л. Д. Квалификация пре ступлений / Л. Д. Гаухман. – Москва : 2001. – С. 47.

45. Больбіт Ю. Л. Державна фіскальна служба України, як суб'єкт державного контролю / Ю. Л. Больбіт // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2014. – № 29–2. Т. 3. – С. 94–97.

46. Попович В. М. Правові основи банківської справи та її захист від злочинних посягань / В. М. Попович. – Київ, 1995. – 325 с.

47. Бурбика В. О. Характеристика окремих структурних елементів

адміністративно-правового механізму взаємодії органів місцевого самоврядування з правоохоронними органами / В. О. Бурбика // Наука і правоохорона. – 2015. – № 1 (28). Ч. 2. – С. 27–32.

48. Панов М. М. Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків : монографія / наук. ред. д-р юрид. наук, проф., акад. АПрН України В. І. Борисов. – Харків : Право, 2009. – 184 с.

49. Платіжні шахрайства в Україні. 1–2-й квартал 2015р. Інографіка [Електронний ресурс] // ЄМА. – Режим доступу : <http://ema.com.ua/payment-fraud-in-ukraine-1-2-quarter-of-2015-infographics/>.

50. Щодо протидії шахрайствам та кіберзлочинам. Інформаційна довідка 2015 [Електронний ресурс] // ЄМА. – Режим доступу : <http://ema.com.ua/combating-fraud-and-cybercrime-background-q2-2014/>.

51. Підстави для криміналізації незаконних дій з платіжними інструментами [Електронний ресурс] // Национальный юридический журнал: теория и практика. – Режим доступу : <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2014/6/47.pdf>.

52. Рамкове рішення Ради від 28 травня 2001 року про боротьбу з шахрайством та підрубкою безготівкових платіжних засобів (2001/413/ЮВС).

53. Сухачов О. О. Злочини у сфері банківського кредитування / О. О. Сухачов // Вісник Київського національного університету ім. Т. Р. Шевченка, Юридичні науки. – 2012. – № 93. – С. 114.

54. Чернявський С. С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування : автореф. дис. на здобуття вченого ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / С. С. Чернявський. – Київ, 2001. – 309 с.

55. Сухонос В. В. Легалізація злочинних доходів у банківській сфері та боротьба з нею / В. В. Сухонос // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2012. – № 1 (6). – С. 1.

56. Бойко І. Щодо злочинів у банківській сфері та їх ефективного розслідування / І. Бойко, В. О. Кондратьєв. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=46558>.

57. Банки України: вкрати і не погоріти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tema.in.ua/article/5022.html>.
58. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму. – URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU05399.html.
59. Аркуша Л. І. Легалізація (відмивання) доходів, отриманих в результаті організованої злочинної діяльності: характеристика, виявлення, розслідування / Л. І. Аркуша. – Одеса : Юрид. лит., 2010. – 376 с.
60. Ключко А. М. Кримінологічна характеристика розбійних нападів на банківські установи та їх попередження органами внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. М. Ключко. – Дніпропетровськ, 2011. – 246 с.
61. Ключко А. М. Деякі питання значення банківської системи в боротьбі з відмиванням коштів, отриманих злочинним шляхом / А. М. Ключко // Пріоритетні напрямки розвитку правової системи суспільства : матеріали 5-ї Міжнар. наук.-практ. конф., Гомель, 15–16 травня 2014 року. – Гомель : Гомел. держ. ун-т ім. Ф. Скорини, 2014. – С. 33–38.
62. Грищенко Д. О. Причини виникнення легалізації злочинних доходів [Електронний ресурс] / Д. О. Грищенко. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/26_WP_2013/Pravo/5_144895.doc.htm.
63. Правове регулювання відносин на фінансовому ринку: стан і напрями вдосконалення / відп. ред. В. Д. Чернадчук. – Суми : ВВП «Мрія» ТОВ, 2013. – 340 с.
64. Литвак О. Злочинність, її причини та профілактика / О. Литвак. – Київ : Україна, 1997. – 167 с.
65. Комісарчук Ю. А. Детінізація економічних відносин в Україні (кримінально-правове та кримінологічне забезпечення) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ю. А. Комісарчук. – Київ, 2006. – 20 с.
66. Прохоров В. С. Преступление и ответственность / В. С. Порохов. – Л., 1984. – С. 29.
67. Кримінальний кодекс Швейцарії від 21.12.1937 г. (станом на 12.07.2012 р.). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?norm>

ID= 1241950&subID=100098712, 100098714,100098872, 100099142, 100099154
#text.

68. Лук'янець Д. Юридичні особи як суб'єкти адміністративної відповідальності / Д. Лук'янець // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2000. – № 4. – С. 52-56.

69. Кримінальний кодекс КРН. Принят на 5-й сессии Всекитайского собрания народных представителей шестого созыва 14 марта 1997 г. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravorub.net/upload/userfiles/6/ugolovnyi-kodeks-kitaiskoi-narodnoi-respubliki54073ec295cdd.pdf>.

70. Лихова С. Я. Юридичні особи як суб'єкти кримінальної відповідальності за КК України [Електронний ресурс]. – Юридичний вісник. – 2014. – № 4 (33). – С. 129.

71. Клочко А. Н. Легализация средств, полученных преступным путем, в сфере банковской деятельности / А. Н. Клочко, Н. И. Логвиненко, Т. А. Кобзева, Е. И. Киселева // Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права. – 2016. – Т. 10, № 1. – С. 194–204. – DOI : 10.17150/1996-7756.2016.10(1). – С. 195.

72. Куліш А. М. Правоохоронна система України: адміністративно-правові засади організації та функціонування : дис. д-ра. юрид. наук / А. М. Куліш. – Харків : 2009. – 432 с.

73. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 50.

74. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави : Закон України від 19.06.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 46. – Ст. 366.

75. Тюріна О. В. Сучасні системи правоохоронних органів (порівняльно-правове дослідження) : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.01 / Тюріна Оксана Володимирівна. – Київ, 2001. – 184 с.

76. Трещова О. Р. Теоретико-правові засади державного примусу / О. Р. Трещова // Державне будівництво і місцеве самоврядування. – 2010. – № 19. –

С. 92–98.

77. Пікуля Т. О. Правоохоронні органи в механізмі держави України (теоретико-правові питання функціонування) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Пікуля Тетяна Олександрівна. – Київ, 2004. – 203 с.

78. Бородін Д. І. Правоохоронні органи України: поняття та функції / Д. І. Бородін // Юридичний вісник. – 2015. – № 2 (35). – С. 47–51.

79. Стеценко С. Г. Адміністративне право України [Текст] : [навч. посіб.] / С. Г. Стеценко. – Київ: Атіка, 2007. – 624 с.

80. Правознавство : підруч. / [А. І. Берлач, Д. О. Карпенко, В. С. Ковальський та інші]; під ред. В. В. Копейчикова, А. М. Колодія. – Київ : Юрінком Інтер, 2004. – 752 с.

81. Тихомиров Ю. А. Управление делами общества: Субъекты и объекты управления в социалистическом обществе / Ю. А. Тихомиров. – Москва : Мысль, 1984. – 223 с.

82. Адміністративне право України : підруч. / за заг. ред. акад. С. В. Ківалова. – Одеса : Юридична література, 2003. – 896 с.

83. Бахрах Д. Н. Административное право : учебник / Д. Н. Бахрах. – Москва : Изд-во БЕК, 1997. – 350 с.

84. Фурман І. Г. Юридична відповідальність працівників Служби безпеки України / І. Г. Фурман // Наше право. – 2013. – № 7. – С. 53–58.

85. Якимов Ю. Я. Статус субъекта административной юрисдикции и проблемы его реализации : монография / Ю. Я. Якимов. – Москва : Проспект, 1999. – 327 с.

86. Пономарьов О. Адміністративно-правовий статус податкової міліції України : дис. ... канд. юрид. наук / О. Пономарьов. – Київ, 2015. – 179 с.

87. Угровецький О. П. Система оподаткування в Україні: становлення, реформування, адміністрування : монографія / О. П. Угровецький. – Харків : 2008. – 308 с.

88. Скакун О. Ф. Теория государства и права : учебник / О. Ф. Скакун. – Харків : Консум ; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.

89. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.

90. Грек М. В. Загальна характеристика організаційної побудови Служби безпеки України / М. В. Грек // Європейські перспективи. – 2012. – № 2. – С. 92–98.
91. Резнік О. М. Роль служби безпеки України як правоохоронного органу в захисті фінансової системи держави / О. М. Резнік // Jurnalul juridic național: teorie și practică (Республіка Молдова). – 2016. – № 5 (21). – С. 77–79.
92. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314.
93. Про Рішення Ради національної безпеки і оборони від 26 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.
94. Про рішення ради національної безпеки і оборони України від 04.03.2016 р. «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 92/2016. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/922016-19832>.
95. Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від 26.12.2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 12. – Ст. 89.
96. Про затвердження Переліку відомостей, що становлять службову інформацію у Службі безпеки України [Електронний ресурс] : Наказ Центрального управління Служби безпеки України 21.08.2012 р. № 400. – Режим доступу : <http://www.sbu.gov.ua/sbu/doccatalog/document?id=116846>
97. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 304.
98. Рябченко О. П. Державне управління економікою України (адміністративно-правовий аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право» / О. П. Рябченко. – Харків, 2000. – 33 с.
99. Казмірук О. Поняття та сутність адміністративно-правового статусу податкової міліції України / О. Казмірук // Держава та регіони. – 2013. – № 2. – С. 38–42.

- 100 Податковий кодекс України від 02.12.2010 р., № 2755–VI // ВВР України. – 2011. – № 13–14, № 15–16, № 17. – Ст. 112.
101. Крохта Р. Повноваження податкової міліції у здійсненні досудового розслідування [Електронний ресурс]. / Р. Крохта // Українське право– 2016. – Режим доступу: <http://www.ukrainepravo.com/law-practice/lawyers-practice/povnovazhennya-podatkovovo-m-l-ts-u-zd-ysnenn-dosudovogo-rozsl-duvannya/>
102. Визначення поняття податкового у законодавстві у законодавстві та теорії податкового права України/К.Д.Янішевська// Теорія і практика сучасного права: збірник матеріалів конференції.- Херсон.- Айлант,2010.- Т.1.-С.304-306.
103. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.10.2015 р. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-п>.
104. Про утворення державної служби боротьби з економічною злочинністю [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.07.1993 р. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/510-93-%D0%BF>.
105. Про затвердження Положення про Департамент захисту економіки Національної поліції України [Електронний ресурс] : Наказ Національної поліції України від 07.11.2015 р. – Режим доступу : <http://www.npu.gov.ua/uk/publish/article/1813727>.
106. Шостко О. Ю. Протидія організованій злочинності в європейських країнах : монографія / О. Ю. Шостко. – Харків, 2009. – 400 с.
107. Запотоцький А. П. Запровадження економічного аналізу в діяльності підрозділів захисту економіки національної поліції України / А. П. Запотоцький, С. А. Вязмікін // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2016. – № 1 (98). – С. 249–257.
108. Шилін М. О. Оперативно-розшукова діяльність та негласні слідчі дії: проблеми правового регулювання у світлі нового Кримінального процесуального кодексу України / М. О. Шилін // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – № 1. – С. 59–64.
109. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 40–41. – Ст. 379.

110. Брильов М. О. Проблеми правового забезпечення оперативно-розшукової протидії злочинам, пов'язаним із розкраданням бюджетних коштів під час будівництва, ремонту й експлуатації автомобільних доріг / М. О. Брильов // Право і безпека. – 2016. – № 1 (60). – С. 90–94.
111. Черепушак В. В. Діяльність підрозділів ОВС щодо забезпечення економічної безпеки від злочинних посягань / В. В. Черепушак // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 2. – С. 405–411.
112. Щербина Л. І. Взаємодія органів досудового слідства та дізнання: психологічний аспект. Проблеми вдосконалення підготовки слідчих та експертів в умовах реформування права / Л. І. Щербина. – Львів : ЛЮІВС, 2005. – С. 185–187.
113. Вайда Т. С. Кримінальна розвідка в системі правоохоронних органів України як перспективний напрям діяльності у боротьбі з організованою злочинністю / Т. С. Вайда // Кримінальна розвідка: методологія, законодавством, зарубіжний досвід : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 29 квітня 2016 р. – Одеса : ОДУВС, 2016. – 184 с.
114. Проект Закону України «Про кримінальну розвідку» № 9187 від 02.03.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=27067.
115. Удосконалення організаційно-штатної структури національної поліції як суб'єктів забезпечення публічної безпеки і порядку / О.В. Батраченко // Національні та міжнародні механізми захисту прав людини: тези доп. Всеукр. Круглого столу (м. Харків, 20 квітня.2016 р.)/ МВС України, Харків. Нац. Ун-т внутр.справ.- Харків, 2016.- С.156-159.
116. Забезпечення публічної безпеки і порядку у системі засобів профілактики корупційних правопорушень / О.В. Батраченко // Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції: збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції (15 квітня 2016 року , м. Харків)/ МВС України; Харківський нац. Ун-т внутр. Справ; Кримінологічна асоціація України.- Харків:ХНУВС,2016.- С.- 37-39.